

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN FELSEFESİ BİLİM DALI

DÜCANE CÜNDİOĞLU'NA GÖRE DİN VE FELSEFE İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Fatma Hilal ALICI

DENİZLİ, 2023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DÜCANE CÜNDİOĞLU'NA GÖRE DİN VE FELSEFE İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma Hilal ALICI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Din Felsefesi

“Bu tez sınavı 15/11/2023 tarihinde yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK	BAŞARILI
Doç. Dr. İsmet EŞMELİ	BAŞARILI
Doç. Dr. Kemal GÖZ	BAŞARILI

BEYAN

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırılmasının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Fatma Hilal ALICI

ÖN SÖZ

Bilgelik sevgisi olarak tanımlanan felsefenin en belirgin işlevi insanın kendi ve evrenin varoluşu hakkında sorular sormasıdır. Çoğu zaman çelişkileri de ortaya çıkaran felsefe yeni olguların oluşmasında da önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda çalışmamızda son dönem Türk mütefekkirlerinden Dücane Cündioğlu'nun felsefeye ve dine bakış açısını karşılaştırmalı ele alıp değerlendireceğiz.

Araştırmamızda bu konunun ele alınma sebebi, düşünce tarihinde birçok düşünür ve görüşleri ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmasına rağmen çağdaş dünyada kendisini filozof olarak gören Dücane Cündioğlu'nun görüşleri üzerine ülkemizde bildiğimiz kadarıyla bilimsel anlamda bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Bu nedenle Cündioğlu'nun felsefi ve dini çalışmalarını din felsefesi bağlamında değerlendirmek tezimizin başlıca amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlarken her şeyden önce herhangi bir filozofun veya teologun belli konularla ilgili düşüncelerini ele alıp değerlendirmenin zor olduğunu farkındayız. Çünkü her ne kadar bir filozof veya teologun belli konularla ilgili düşüncelerini ifade etmiş olsak da yine bu düşünceler bizim onun eserlerinden elde ettiğimiz yorumlardan oluşur. Bu bağlamda çalışmamda Dücane Cündioğlu'na atfedilen düşünceler aslında doğrudan onun fikirlerini değil benim onun eserlerinden ve sosyal medya videolarından elde ettiğim düşüncelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla tezdeki tüm bilgiler benim onu anlama kapasitem sınırında bana ait olan fikirlerdir. Öncelikle bunun anlaşılmasının konuyu anlamak açısından doğru olduğu kanaatindeyiz.

Çalışmanın konusunun belirlenip hazırlanmasına kadar tüm süreçte kıymetli desteklerinden dolayı danışman hocam Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK'e teşekkür ederim.

Fatma Hilal ALICI

Denizli/2023

ÖZET

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Dücane Cündioğlu'na Göre Din ve Felsefe İlişkisi	
Tezin Yazarı: Fatma Hilal ALICI	Danışman: Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK
Kabul Tarihi: 15.11.2023	Sayfa Sayısı: viii+104
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilim Dalı: Din Felsefesi
<p>Düşünce tarihine bakıldığında felsefi hareketlerin birbirleriyle etkileşim içerisinde olduğu görülmektedir. Her yeni düşünce kendinden önceki düşüncelerden etkilendiği gibi kendinden sonra gelen düşünceleri de etkilemiştir. Devamlı olarak yeni fikirlerin ortaya çıktığı din felsefesi alanında söz sahibi birçok düşünür vardır. Her filozofun ortaya attığı fikirler zaman zaman tartışmalara sebep olsa da bakış açılarında genişleme, yeni fikirlere yeni yorumlar getirmede de etkili olmuştur. Felsefe klasik döneminde, modernleşme sürecinde ve günümüzde filozofun kişiliklerinin ve fikirlerinin tanınmasına yol açmıştır. Bu çalışmada felsefi, tasavvufi, bilimsel düşünceleri ile gündeme gelen Dücane Cündioğlu'nun felsefeye katkılarını, din ve felsefe ilişkisini geniş bir yelpazede incelenmiştir. Çalışmamız üç bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde, Dücane Cündioğlu'nun felsefi arka planını oluşturan hayatı, şahsiyeti, kullandığı yöntem, eserleri ve felsefi metodolojisi incelenmiştir. Birinci bölümde, felsefi düşüncesi ve kendisine yöneltilen eleştiriler ele alınmıştır. Son bölümde ise onun dine, tasavvufa ve ibadetlere yüklediği anlamlar değerlendirilerek felsefi ve dini görüşleri bir bütün olarak karşılaştırılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Felsefe, Din, Düşünce, Dücane Cündioğlu.	

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences Abstract of Master Thesis

Title of the Thesis: The Relationship Of Religion And Philosophy According To Dücane Cündioğlu

Author: Fatma Hilal ALICI

Advisor: Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK

Date: 15.11.2023

Nu. of pages: viii+104

Department: Philosophy and Religious Sciences **Subfield:** Philosophy of Religion

Looking at the history of thought, it is seen that philosophical movements interact with each other. Each new thought is affected by the thoughts before it, as well as the thoughts that come after it. There are many thinkers who have a say in the field of philosophy of religion, where new ideas are constantly emerging. Although the ideas put forward by each philosopher cause controversy from time to time, the expansion of perspectives has also been effective in bringing new interpretations to new ideas. Philosophy has led to the recognition of the philosopher's personalities and ideas in the classical period, in the modernization process and today. In this study, the contributions of Dücane Cündioğlu, who came to the fore with his philosophical, mystical and scientific thoughts, to philosophy and the relationship between religion and philosophy were examined in a wide range. Our study consists of three parts. In the introduction, Dücane Cündioğlu's life, personality, the method he used, his works and philosophical methodology, which constitute his philosophical background, were examined. In the first part, his philosophical thought and the criticisms directed towards him are discussed. In the last chapter, the meanings he attributed to religion, mysticism and worship were evaluated and his philosophical and religious views were compared as a whole.

Keywords: Philosophy, Thought, Religion, Dücane Cündioğlu

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
1. Düccane Cündioğlu'nun Felsefi Arka Planı	2
1.1. Hayatı ve Şahsiyeti.....	2
1.2. Eserleri.....	7
1.3. Metodolojisi	17
İKİNCİ BÖLÜM	22
2. Felsefe Düşüncesindeki Yeri ve Önemi	22
2.1. İslam Felsefesi Anlayışı	29
2.2. Aydınlanma Felsefesi'ne Bakışı.....	33
2.3. Felsefenin Diğer Disiplinlerle İlişkisi	39
2.3.1. Felsefe ve Sanat	40
2.3.2. Felsefe ve Mimarlık.....	49
2.3.3. Felsefe ve Siyaset	56
2.3.4. Felsefe ve Sinema	62
2.3.5. Felsefe ve Mantık	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	75
3. Düccane Cündioğlu'nun Dine Bakış Açısı.....	75
3.1. Kur'an'ı Anlama Üzerine	75
3.2. Tasavvufa Yaklaşımı	82
3.3. İbadetlere Yüklediği Anlam	84
3.4. Din-Bilim, Akıl-Vahiy İlişkisi	89
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	99

KISALTMALAR

- ev. : Çeviren
ed. : Editör
tdv : Türkiye Diyanet Vakfı
trans. : Çeviren
haz. : Hazırlayan
der. : Derleyen
hz. : Hazreti

GİRİŞ

İnsan, yaratılışının gereği olarak her vakit düşünmek durumundadır. Bu düşünme etkinliği sistematik bir şekilde gerçekleştiğinde önce kendi varlığının anlamına sonra içinde yaşadığı varlık âleminin açıklanmasına doğru yönelmiştir. Elde edilen anlam çabalarının birikimli bir şekilde artarak ilerlemesi bilim ve felsefenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bilgelik sevgisi olarak tanımlanan felsefenin en belirgin işlevi insanın kendi ve evrenin varoluşu hakkında sorular sormasıdır. Bu sorular eşliğinde daha üst kazanım ve anlamlara ulaşmak aynı zamanda felsefi çabanın ve sürecin amacını oluşturmaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan gerçeklik arayışı epistemolojik ve ontolojik olarak birçok meseleyi gündeme almayı gerektirir. Thales ile birlikte başladığı varsayılan felsefi düşünce günümüze kadar süre gelmiştir. Bununla birlikte çoğu zaman çelişkileri de ortaya çıkaran felsefe yeni olguların oluşmasında da önemli rol oynamıştır. Felsefe alanı yalnızca kendi ile sınırlı kalmamış aynı zamanda bilim, sanat, siyaset, din gibi birçok konuya da ortak olmuştur. Bu bağlamda çalışmamızda son dönem Türk mütefekkirlerinden Düccane Cündioğlu'nun felsefeye ve dine bakış açısını karşılaştırmalı ele alıp değerlendirdik.

Düşünce tarihine bakıldığında felsefi hareketlerin birbirleriyle etkileşim içerisinde olduğu görülmektedir. Her yeni düşünce kendinden önceki düşüncelerden etkilendiği gibi kendinden sonra gelen düşünceleri de etkilemiştir. Devamlı olarak yeni fikirlerin ortaya çıktığı din felsefesi alanında söz sahibi birçok düşünür vardır. Her filozofun ortaya attığı fikirler zaman zaman tartışmalara sebep olsa da bakış açılarında genişleme, yeni fikirlere yeni yorumlar getirmede de etkili olmuştur. Felsefe klasik döneminde, modernleşme sürecinde ve günümüzde filozofun kişiliklerinin ve fikirlerinin tanınmasına yol açmıştır. Felsefi, tasavvufi, bilimsel düşünceleri ile gündeme gelen Düccane Cündioğlu'nun felsefeye katkıları göz ardı edilemez.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Dücane Cündioğlu'nun Felsefi Arka Planı

1.1. Hayatı ve Şahsiyeti

21 Ocak 1962'de İstanbul'un Üsküdar ilçesinde dünyaya gelen Dücane Cündioğlu Melami-Bektaşî tarikatına mensup polis memuru Selahattin Cündioğlu'nun oğludur. Hayatına yön veren temel bilgilerin çoğunu babasından öğrenmiştir. Ağabeyi Yusuf, ablası Zuhâl ve kendisinden küçük İbrahim olmak üzere dört kardeşli ailenin üçüncü çocuğudur. 1965-1966 yıllarında emniyet lojmanlarında oturduğu sıralarda Burhaniye Ortaokulu'nda okumuştur.¹

İsmi babası tarafından bir Kur'an tercümesinin açıklamalarında Uhud Savaşı'nda peygamberi korumak için çadıra gelen oklara göğüs geren sahabeden Ebu Dücane'ye atıfla koyulmuştur. İsmi'nin anlamı Farsçada "dü" iki demek, iki can hem mana hem madde hem dünya hem ahirete nispettir.²

Dücane Cündioğlu, lise zamanlarında karıştığı bir kavgadan dolayı okuldan atılmıştır. Yine o dönemlerde ülkemizde yaşanan siyasi olaylardan da etkilenmiştir. Bu siyasi olaylara karıştığı sebep gösterilerek genç yaşta cezaevine girmiş bu yüzden okul hayatı tamamlanamamıştır. Dört yıllık cezaevi sürecinde dini ilimlerle tanışmıştır. Kur'an okumak, namaz kılmak gibi İslam'ın gerektirdiği ibadetlere cezaevinde daha çok yönelmiş çıktığında da devamlılığını sağlamıştır. Cezaevi yıllarında çok okuyarak kendini geliştirmiş, çıktıktan sonra gazetede köşe yazarlığı yaparak yazıları ile düşünce dünyasında yer almıştır.³

Türk milliyetçisi sıfatını taşıdığını dile getiren Cündioğlu ilk yazısını 2 Nisan 1980'de *Hergün* gazetesinde *Taş Medreseden Mektuplar* başlığı ile yayımlamıştır. Bu yazısının altındaki imza kendisine ait değildir çünkü yazmanın bir cesaret işi olduğunu ve buna cesareti olmadığını, arkadaşlarının ısrarı ile müstear bir isim kullanarak yazısını postaladığını ifade etmiştir. Yazısının başlığı *Savaşımız Vurguncu Düzenedir!* Fakat

---

¹ Deniz Tipigil, "Ayın Konuğu: Dücane Cündioğlu", *Düşün-ü-yorum*, 18 Kasım 2016.

² Tipigil, "Ayın Konuğu: Dücane Cündioğlu".

³ Tipigil, "Ayın Konuğu: Dücane Cündioğlu".

gazete yöneticileri, dönemin siyasi konjonktürünü düşünerek başlığı *İşçinin Alınteri Kurumadan* şeklinde değiştirerek yayımlamıştır.⁴

1985 yılında, Fehmi Kuru'nun yönetimini üstlendiği Milli Gazete'nin yazı işlerinde Ahmet Kot'un yardımcısı olarak göreve başlamıştır. Gazetenin gençlik sayfasında denemeler yazmıştır. 12 Eylül 1980 darbesinden kalan tedirginliği yüzünden kendi imzasını kullanmadan müstear ismi ile yazmaya devam etmiştir. Bu yıllarda Tibyan Yayınları'nı kurarak başta *Tefhîm'ül Kur'an* olmak üzere birçok dini eserin redaksiyon kurulunda yer almıştır. Bunun yanı sıra bir grup arkadaşı ile birlikte *Yazı Dergisi*'nde yazmaya başlamıştır. Buradaki yazılarında dünya karşısındaki duruşunun değil dünya hakkındaki fikirlerinin değiştiğini ilan etmiştir. Ona göre zorunlu ve acı verici bir iç muhasebenin sesi olarak keşfettikleri yeni dünyanın heyecanı ile hareket etmişlerdir. Nitekim söyleyenin değil söylenenin önemli olduğu düşüncesi ile buradaki yazılarında da müstear ismini kullanmıştır. Sonrasında kendisi ile dergide yazmaya başlayan birçok arkadaşı yazılarını devam ettirmemiştir. Cündioğlu artık müteferrik dergilerde yazmaya başlamış ve çoğunluğu kitap ya da çeviri eleştirisi olan bu yazıları kendi imzası ile yayımlanmaya başlamıştır. İsmi o kadar alışılmadık gelmiştir ki, okuyucu onu tanımakta güçlük çekmiştir.⁵

Şubat 1998'de Yeni Şafak Gazetesi'nde başladığı köşe yazarlığı mesleğine 5 Şubat 2011 yılında *Son Günahım* yazısı ile son vermiştir. Yeni Şafak Gazetesi'nden ayrıldıktan sonra inzivaya çekilmeye karar veren Cündioğlu iki yüz koli kitabı ile Büyükkada'ya yerleşmiştir.⁶ Böylelikle kendi ifadesi ile uzun sürecek mağara hayatı başlamıştır. Bu inziva hayatında onlarca kitap okumuş ve kendini geliştirmiştir. İnziva hayatını tamamlayıp döndüğünde kendi internet sayfasını kurmuş ve blog yazarlığına başlamıştır. Oluşturduğu bu sitede aktif olduğu günden şimdiki zamana kadar yayımlanan tüm içerikleri ve hakkında diğer yazarlar tarafından kaleme alınmış yazılar bulunmaktadır. Yeterli donanıma sahip olduğu düşünülen Düccane Cündioğlu birçok

---

⁴ Tipigil, "Ayın Konuğu: Düccane Cündioğlu".

⁵ Tipigil, "Ayın Konuğu: Düccane Cündioğlu".

⁶ Tipigil, "Ayın Konuğu: Düccane Cündioğlu".

üniversitede çalıştığı alanlarla ilgili dersler vermiştir. Yıllar boyunca çok fazla programa konuk olmuştur. Sayısız bilgi şöleni ve seminerlere katılmıştır.

Düccane Cündioğlu, 2011 yılında *Son Günahım* başlıklı yazısıyla Yeni Şafak Gazetesi'nden ayrılınca Ayça Örer ile Radikal Gazetesi'nde röportaj yapmıştır. Bunun üzerine yazar Hüseyin Şengül, Cündioğlu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

*Türkiye Sağ, İslamcılar, dindarları, muhafazakârları ve hatta milliyetçileri arasında çok az sayıda entelektüel bulunur. Bu durum, konu cenahın devasa hacmi ile yoğunluğu arasında ters bir orantı oluşturur. Çünkü sağ, fikir ve sanat üretmekte çok sıkıntılıdır; neredeyse üretmez bile! Bu konuda uzun boylu araştırmalar yapmak yerine, eserler ve sahipleri üzerine yapılacak bir istatistik bile, bu gerçeği ortaya çıkarmaya yeterlidir. Türkiye'de bu kesimden görüşlerine katılmasam bile değer verdiğim, onlardan öğreneceklerim olduğunu bildiğim birkaç insandan biri de Düccane Cündioğlu'dur. Okuduğum kadarıyla muhafazakâr demokrat bir yapısı var ve yazılarındaki derinliği, etiği ve vicdaniliği anlayabiliyorum.*⁷

Şengül bu düşüncelerinde, Cündioğlu'nu sağ demokratlardan görmüş ve fikirlerine aşırı tepki vermemiştir. Onun için merhametli sıfatını kullanmıştır. Sağ demokrat bir kişilik olarak gördüğü Cündioğlu'nun yeri geldiğinde sağ kesimi eleştirebiliyor olmasını iyiye işaret olarak görmüştür. Buna karşın Cündioğlu, dindar gözüyle bakılan kesimin yalnız teslimiyet halinden çıkıp inançlarının gereği yaptıklarının ve yapacaklarının nedenlerini kavramaktan bahsetmiştir. Körü körüne, düşünmeden inanmaktansa nedenler doğrultusunda gelişime açık olmanın gerekliliğini anlatmıştır. Şengül'e göre Cündioğlu'nun bu düşünceleri, barışa içerik kazandırma imkânı sunmuştur. Sevinçsiz barış olmayacağını düşündürerek ateşkesin ötesinde yapısal, ilkesel, kapsamlı, süreğen bir barış fikrine yaklaştırmıştır.⁸ Benzer şekilde

---

⁷ Hüseyin Şengül, "Tanrı'yı Şehre Çağırarak Zorundayız", *Yazar Portal*, 07 Mayıs 2011.

⁸ Murat Menteş, "Hayat Gündemde Değil", *Yeni Şafak Gazetesi*, 14 Mayıs 2013.

Mehmet Güler de 2015'te yayımlanan yazısında onun için gündeme hep sonradan dâhil olan ama söylemleriyle tartışmaları yeniden başlatan bir deha yorumu yapmıştır.⁹

Cündioğlu gençlik yıllarındaki protestoları, sloganları ile muhafazakâr kesimin önde gelen düşünürlerinden biri olarak görünse de aslında o, hiçbir kesimin tam anlamıyla içinde olmadığını yalnızca insana dair insani fikirlerin içinde olduğunu ifade etmiştir. Öyle ki özgün, bazen değişken düşüncelerinden dolayı ne tam anlamı ile onaylanmış ne de ona karşı çıkmıştır. Gerek muhafazakâr gerek seküler kesimin de saygı duyduğu, dinlediği bir düşünür olmuştur. Keskin düşünceler yerine daha ılımlı, konu hakkında düşünüp tartan ve okuduklarıyla yeni fikirler oluşturan bu fikirlerini de insanlar ile paylaşmaktan çekinmeyen bir düşünce adamıdır. Gündemin nabzından kopmamıştır. Halen sosyal medya hesaplarından güncel konular hakkındaki görüşlerini açıklamaya devam etmektedir. Bu fikir yoğunluğunda ve keskin bir tarafının olmamasından dolayı iki taraftan da dışlandığını kendini bir yere ait hissetmediğini ifade etmiştir.¹⁰

Yazdıklarının önemli bir kısmının bundan yetmiş seksen sene sonra gerçek muhataplarıyla karşılaşacağını düşünen Cündioğlu, Türkiye'deki dindar kesimin şu an söylenenleri duymaya hazır olmadığını ifade etmektedir. Dindarlığın şehirleşmesi, insanın Tanrı'yla şehirde karşılaşması gerektiğine inanan biridir. Bununla beraber şehirde yalnızlaşan bireylerin ihtiyaç duydukları kaynaklardan birisinin de din dili olacağını düşünmektedir. Dolayısıyla düşünceleriyle yeni din dilini inşa etmeye çalışmıştır.¹¹

Her düşünende olduğu gibi o da entelektüel hayatında gel gitler yaşamıştır. Bu durum, tercihin ötesinde düşünenlerin genel kaderidir. Çünkü düşünenler daima yerlerinde sayamazlar. Düşünmenin sonu ister teizme, deizme, ateizme, isterse nihilizme çıksın fark etmeksizin düşünce/düşünmek/düşünebilmek onun tabiri ile düşüncenin hakkını verebilmek tek başına her türlü takdiri hak eden soylu bir faaliyettir. Zira yerleşik kalıpların içinden bakmaya alışık olanların serbest ve serazat düşünen

---

⁹ Mehmet Güler, "Zamanın Ötesinde Bir Düşünür Düccane Cündioğlu", *Maraş Gündem* (07 Aralık 2015).

¹⁰ "Düccane Cündioğlu ve Felsefe - Okan Bayülgen ile Nokta", TV100, <https://www.youtube.com/watch?v=tQ6snXYZvjU> (13 Nisan 2021).

¹¹ Güler, "Zamanın Ötesinde Bir Düşünür Düccane Cündioğlu" (07 Aralık 2015).

zekâları anlamaması doğal bir durumdur. Sahici düşünen her zekânın kucağında yaşadığı toplumdan ekseriyetle üvey evlat muamelesi görmesi tesadüf değildir.¹² Bu bağlamda Cündioğlu, yaşadığı toplumda ister sosyal demokratlar ister muhafazakârlar olsun her iki taraf açısından da üvey evlat muamelesi görmüştür. Fazlıoğlu'nun ifadesiyle, dünyaya gözlerini açarken kulağına okunan ezeli hakikati bırakmıştır. Kendi ezeli hakikatini ararken kaybolanlardandır.¹³ Arayanın bulmak istediği, kaybolanın bulunmak istediği bir yazar olmuştur. Sosyolojik manada en büyük mukaddes hür düşünceye saygılı olmaktır. Hür düşünen insanlar hür eleştirmeyi de göze almalı ve buna tahammül edebilmelidir.¹⁴

Hakkında birçok yazı yazılsa da doğrudan kitap olarak basılmış bir iki eser bulunmaktadır. Şahin Doğan'ın *Araf'ta Bir Entelektüel* kitabı Düccane Cündioğlu'nun hayatından ve köşe yazılarından bahsetmektedir. Yine Doğan'ın *Ezeli Mağluplar* kitabının bir bölümü Cündioğlu hakkındadır. Doğan, düşünsel olarak onun arafta kalan mütereddit ve ikircikli fikir yapısına sahip olduğu kanaatindedir.¹⁵

Bununla birlikte Cündioğlu kendisini bir felsefeci, bir araştırmacı olarak tanımlamıştır. Yazdıkları genel itibari ile dil bilimi, mantık, yorum bilimi olarak adlandırılan hermeneutik üzerine olmuştur. Bu bilimler vasıtasıyla geleneksel dini bilimleri kavramış, sonrasında modern bakış açısı ile onları değerlendirmiş, yer yer eleştirilerden kaçınmamıştır. Yakın tarihine baktığımızda dini, bilim ve siyaset bağlamında ele almıştır. Felsefe, ilahiyat, psikoloji, tasavvuf, tarih, edebiyat, çeviri, sanat, mimarlık, sinema gibi farklı alanlarda uzun yıllar boyunca kaleme aldığı felsefi denemelerini kitaplaştırmıştır. Sadece bunla kalmayıp tıp, matematik ve hukuk üzerine de çalışmalar yapmıştır. Tefsir, tarih, belagat, mantık ve felsefe alanında kitaplar yayımlamıştır.¹⁶ Özellikle felsefe alanında ciddi çalışmaları vardır. Örneğin, kendisini camiden kovduğumuz filozof diye nitelendirdiği İbn Rüş'tün felsefi anlayışı ile ilgili sunumlar yapmış ve Avrupa kiliselerindeki tüm portrelerini toplamıştır.¹⁷ Yine *Son*

---

¹² Şahin Doğan, *Arafta Bir Entelektüel Düccane Cündioğlu* (İstanbul: Yüzleşme Yayınları, 2020), 11.

¹³ Doğan, *Arafta Bir Entelektüel Düccane Cündioğlu*, 11-12.

¹⁴ İhsan Fazlıoğlu, *Kendini Bulmak* (İstanbul: Papersense, 2015), 19.

¹⁵ Doğan, *Arafta Bir Entelektüel Düccane Cündioğlu*, 12.

¹⁶ "Düccane Cündioğlu", *Biyografya* (Erişim 18 Kasım 2023).

¹⁷ "Düccane Cündioğlu ve Felsefe - Okan Bayülgen ile Nokta".

Çığlık başlığı altında 13.-15. yüzyıllarda Avrupa’da kilise tarafından yönlendirilen İbn Rüşd karşıtı tepkilerin siyasal ve düşünsel arka planını anlatmıştır. Ona göre 1323’te Thomas Aquinas’ın aziz ilan edilmesiyle birlikte tepkiler kiliselerde freskler ve tablolar aracılığı ile bir propagandaya dönüşmüştür.¹⁸

1.2. Eserleri

Düçane Cündioğlu birçok eserin hazırlanması, redaksiyonu ve yayımlanma sürecinde görev almıştır. Bu bağlamda 1985 yılında hazırlama aşamasında görev aldığı İmam Gazali’nin *İhya-ı Ulumiddin* adlı eserini Akit Gazetesi, 8 cilt şeklinde yayımlamıştır. 1990 yılında Okusan ve Arslan Yayınları tarafından yayımlanan 16 ciltlik *Büyük Kuran Tefsiri Hulâsatü’l Tefasir*’inin redaksiyonunu yapmış, 1991 yılında İslamoğlu Yayıncılık’tan 6 ciltlik çıkan İhsan Özkeş’in çevirisini Nevevi’nin eseri *Riyazüs Salihin*’in düzenleme kurulunda yer almıştır. Yine bu yılda Arslan Yayıncılık tarafından yayımlanan *İslam’ın Dünya Görüşü: Evrensel Nizamı, Cihan Sulhu ve İslam, İstikbal Bu Dinindir İslam’ındır* adlı eserin düzenlenmesini yapmıştır. 1992 yılında Arslan Yayınlarından *Ebu’l Hasan Ali el Haseni en Nedvi*’nin *Kuran Işığında Peygamberlerin Kıssaları*’nı Ali Arslan çevirmiş, Cündioğlu hazırlamıştır. Aynı şekilde ortaya çıkan başka bir eser ise *Son Peygamber Hz. Muhammed’in Hayatı: Sîretü Hâtemi’n Nebiyyîn Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’dir. 1993 yılında İslamoğlu Yayınları’ndan çıkan Elmalılı Hamdi Yazır’ın *Hak Dini Kur’an Dili: Kur’an-ı Kerim ve Meali* açıklamalı mealini notlandıran kişi de Cündioğlu’dur. Kur’an ilimleri, tarih, siyaset ve sosyal alandaki güncel tüm konularda ilmi araştırmalarına devam etmiştir. 1996 yılında İnsan Yayınları’ndan, Mevdudi’nin *Tefhimul Kuran: Kuran’ın Anlamı ve Tefsiri Kuran’ı Kavrayış* adlı yayımlanan eseri düzenleyen Ali Bulaç ve Düçane Cündioğlu tarafından düzenlenmiştir. Bunların dışında müstakil olarak birçok eser yazmış ve tercüme yapmıştır. Bilinen müstakil eserleri şunlardır:

1. **Başörtüsü Risalesi, Tibyan Yayınları, İstanbul 1995:** Cündioğlu, bu eserini yayımlamaktaki amacını Kur’an’ın söylediği bir gereklilik olarak örtünmenin önemine değinmek ve başörtüsünden dolayı zulme uğrayan, hakları gasp edilen

---

¹⁸ “Son Çığlık: Averroes (3)”, Düçane Cündioğlu, <https://www.youtube.com/watch?v=KdpY8CJNTFQ> (02 Mayıs 2020).

buna rağmen vahyi ilahiye her şeyin üzerinde tutarak asla taviz vermeyen böylelikle tarih yazan değil tarihi yapan güzide insanlara ithaf olarak belirtmiştir. Ona göre bu güzide insanlar zulüm karşısında göstermiş oldukları tutum ve tavırlarıyla iman etmenin yanı sıra aynı zamanda izzet sahibi olduklarını da göstermişlerdir.

2. ***Kur'an Tedkikleri 1: Kur'an'ı Anlamanın Anlamı, Tibyan Yayınları, İstanbul 1995:*** Kur'an'ı anlama sorununu merkeze alan Kur'an Tedkikleri serisinin ilk kitabıdır. Serinin ilk iki kitabından olan birincisi olan bu eserde, anlama ve yorumlamanın ilkelerini anlatmaya çalışırken öznelci ve çoğulcu okuma biçiminin, metin hakkındaki tasavvurlarını ve bu tasavvurlardan hareketle ortaya koyduğu bazı yorumları eleştirmiştir.
3. ***Kur'an Tedkikleri 2: Anlamın Buharlaşması ve Kur'an, Tibyan Yayınları, İstanbul 1995:*** Bir metni anlamak ve anlatabilmek için hangi noktalara dikkat edilmesi gerektiğini açıkladığı bu eserinde o, metni anlamanın koşullarını metnin yapısından hareketle nasıl tespit edeceğimizi açıklamaya çalışır. Kur'an'ı anlamanın belli başlı ilkelerini temellendirmeyi ve bazı örneklerden hareketle bu ilkelerin Kur'an yorumlarını nasıl etkilediğini eserinde ele almış, Kur'an okuyucularının karşılaştıkları sorunları gidermeye, daha iyi anlamaya katkıda bulunmak için bu eserini yazmıştır.
4. ***Kur'an Tedkikleri 3: Sözün Özü: Kelam-ı İlahi'nin Tabiatına Dair, Tibyan Yayınları, İstanbul 1996:*** Bu kitabın farklı yayınevleri tarafından birçok basımı vardır. Sonraki yayımlarında ismi *Sözün Özü: Teoloji* olarak kullanılmıştır. Bu eserde metnin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Kur'an'ın ne söylediği değil neyi nasıl söylediğinin önemli olduğunu dolayısı ile Kur'an'ın ne söylediğini sağlam zeminde temellendirmek için anlama ve yorumlamanın ilkelerini nesnel bir biçimde göstermeye çalışmıştır. İlahi kelamın tabiatına dair gerçek bir tasavvura nasıl sahip olunacağı üzerinde durarak ilahi kelamı beşerden ayıran özellikleri ifade etmiştir. İlk bölümde Allah ile kelam arasındaki münasebetin boyutları ele alınmıştır. Allah'ın Kur'an'da kullarına nasıl hitap ettiği tahlil edilmiştir. İkinci bölümde ise hitabetinin keyfiyeti soruşturulmuştur. Son bölümde ise vahyin iniş şekilleri ele alınmıştır.

5. ***Kur'an Tedkikleri 4: Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre: Anlamın Tarihi, Tıbyan Yayınları, İstanbul 1997:*** Anlama sorunu üzerine yazdığı serinin son kitabıdır. Bu eserde sözün mahiyetinden, anlamı ortaya çıkaran şeyin sözlerin bütünü olduğundan bahsetmiştir. Ona göre anlam, eylemler gibi sözle kaimdir. Sözün anlamı eylemin anlamını belirler ve eylem anlamını sözde bulur. Anlamın tarihine sonuç yazılamamasının sebebi sözün mahiyetinin anlaşılmasından kaynaklanır. Cündioğlu bu serisinde Kur'an'ı anlamayı hermeneutik açıdan incelemiştir. Bilindiği gibi 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış hermeneutik kavramı geleneksel anlamda bakıldığında bir yorumlama bilgisidir. Fikirlerin tercüme edilmesi ve yorumlanmasıdır. Özellikle beşerî kültürün ve insan davranışlarını inceleyen bilimlerin tamamında kullanılmaktadır. Cündioğlu da felsefi ve edebi metinleri yorumlarken hermeneutikten yararlanılmaktadır.
6. ***Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998:*** Mustafa Kemal Atatürk, onun yanında çok bulunan gazeteci yazar Falih Rıfkı Atay'ın ve Kazım Karabekir'in konuşmalarından derlediği bir eserdir. Bu eserde Cündioğlu, Atatürk'ün ezanın Türkçe okunması mevzusuna, ibadetlerin Türkçe yapılmasına, Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesine yönelik yaklaşımlarını anlatmıştır.
7. ***Kur'an Dil ve Siyaset Üzerine Söyleşiler, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998:*** Bu eserde vurgulanan temel nokta tarihsel süreçte Kur'an'ı anlamının siyasi gelişmelerle bağlantı kurarak yapıldığıdır. Nitekim ona göre Kur'an'ı anlama çabasında siyasi gelişmeler göz ardı edilmemiş, anlama edimi metni çevreleyen sosyal ve siyasi gelişmeler temelinde olmuştur. Çünkü anlamak, sosyal ve siyasi bağlamdan ayrı düşünülemez zira her ikisi birbiri ile bağlantılıdır.
8. ***Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet 1: Türkçe Namaz, 1923-1950 Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999:*** Cündioğlu'nun bu kitabı, 1923 ve 1950 yılları arasında bir dönem imamlık yapan Mehmed Cemaleddin Efendinin ilk defa Türk milletinin de desteğini alarak ibadetlerde Türkçe kullanılması gerektiği düşüncesini dile getirdiğini anlattığı eserdir. O, bu eserinde Cemaleddin Efendinin anlamını bilmeden ibadet etmenin doğru olmayacağına, yaratıcı ile insanın kendi diliyle iletişim kurmanın mantıklı olacağına dair düşüncelerine yer vermiştir.

9. ***Hakikat ve Hurafe, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999:*** Cündioğlu bu kitabında hitap ettiği kişilerin herkes değil herkesin dışında kalmayı başarmış seçkin bir azınlık olduğunu vurgulamıştır. Ona göre hakikatin ateşi, sözün hurafesine ve yazının hakikatine olan güvenlerini kaybetmemek amacı ile yolda revan olan insanların dikkatini çekmek için yakılmıştır. İnsanlar biraz ötelerinde yanan bu ateşi görebilirlerse eğer o ateşin yanı başında kendileri gibi olanları fark edeceklerdir.
10. ***Kur'an Çevirilerinin Dünyası, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999:*** Cündioğlu bu eserinde Kur'an'ı indirildiği dilde okunmanın sevabının yanı sıra Türkçe çevirisinin de okunup anlaşılması gerektiğinin önemine değinmiştir. Fakat çevirilerde bir yöntemsizlik olduğunu, mütercimlerin kaynak ve amaç diline dair bilgilerinin iyi düzeyde olmadığını, bu sebeple çevirilerin içeriğe zarar verebileceğini ve anlam karmaşasına sebep olabileceğini ifade etmiştir. Kur'an'ın indirildiği dil olan Arapçanın günümüz Arapçası değil dönemin dili olduğunu ve mütercimlerin o dönemin Arapçasına hakim olması gerektiğinin önemini, meal ya da tefsir okuyacak kişilerin de çok dikkatli ve hassas davranması gerektiğini vurgulamıştır.
11. ***Bir Kur'an Şairi: Mehmed Akif ve Kur'an Meali, Birun Yayınları, İstanbul 2000.***
12. ***Mehmed Akif'in Kur'an Tercümeleleri, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.***
13. ***Akif'e Dair, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005:*** Cündioğlu 2000'li yılların başından itibaren Mehmet Akif Ersoy ile ilgili detaylı araştırmalar yapmış, bu konu ile ilgili yukarıda yer alan üç eseri yazmıştır. Ona göre Mehmed Akif, kolay eskimeyecek bir sesin ve sözün sahibi, inanan ve inandığı gibi yaşayan bir Kur'an şairidir. Muhaliflerin bile ahlakına ve bilgisine toz kondurmadıkları, davası uğrunda her türlü eziyete göğüs germiş bir dava adamıdır.
14. ***Cenab-ı Aşka Dair, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004:*** Tasavvufa dair yazdığı kitabıdır. Varlığın meydana gelmesinde bir var edicinin olması gerektiği üzerinde durur. Ona göre varlığa gelenin varlığı meydana getirene ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç iki yöndendir. Birincisi var ettiği için ikincisi varlığını sürdürmesini sağladığı içindir. Varlığa gelmenin bir sebebi olduğu gibi varlığını sürdürmenin, var kalabilmenin de bir sebebi vardır. Var olabilmemiz için

muhtaç olduğumuza, varlığımızı sürdürmek için de muhtacdır. Böylelikle var olanların tamamı iki sığata muttasıf olmak zorundadır. Bu sıfatlar ise vücud ve bekadır. Bu eserde aşkı, vücudu baki kılmak için çırpınanların değil, vücudu fani kılmak için çabalayanların mesleği olarak görmüştür.

15. *Philo Sophia Loren, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004:* Eserinde günümüz toplumunda kadının yeri ve statüsü üzerinde durmuştur. Ona göre yaşanan dünyada kadınlar için evin yerini sokaklar, mutfağın yerini ofisler, anneliğin yerini sekreterlik, mahremiyetin yerini teşhir almıştır. Bu durum onların feminen ruh halinden çıkıp daha maskülen bir tavır sergilemelerine neden olmuştur. Çevrenin etkisiyle zamanın ve mekânın değişimi ile erkekleşmişlerdir. Bugün bazı kadınlar arasında özgürlüğün anlamı, daha az kadın daha az anne daha az eş olmakla eş değer olmuştur. Hiçbir kadın, biyolojisinde var olan hassaları başkasına devredemeyeceği gibi biyolojik olarak verilmiş özelliklerin hissettirdiği duyguları da devredemez. Modern dünyanın eşitlik söyleminin kadını erkekleştirdiğini ve ayrıca dişileştirdiğini belirten Cündioğlu doğurganlığından vazgeçen bir dişinin aile kurmak isteyen bir erkek tipi değil onun sadece dişiliğinden yararlanmak isteyen erkek tipini çekici bulması haline getirmiştir. Doğurganlığın çekiciliğini kaybetmesiyle çocuk, anne, aile kavramları da çekiciliğini kaybetmemiştir. Bu sorunlar tartışılıp çözüme kavuşturulmadıkça ne İslam'ın kadın tasavvuru ne modernizmde kadının yeri ne de olması gereken ile olan arasındaki irtibat konuşulabilecektir.

16. *Keşf-i Kadim: İmam Gazali'ye Dair, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004:* Bu eserde modern dönemin İslam'ın geleneksel düşünce yaklaşımında karşılaştığı sorunları ele almış ve bu geleneğin yeniden anlaşılması için bir usul geliştirmeye çalışmıştır. Aslında Cündioğlu'na göre kadim olanı keşfedebilmek yeni bir fikir ortaya koymaktan daha zordur. Kadimi keşfetme çabası asil bir çabadır. Kadim olanı keşfedememiş bir toplumun yeni fikirler ortaya koyabilmesi neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla o, bu eserde bu toprakların çocuklarının en önemli görevinin yeni fikirler üretmek için geçmişlerini öğrenmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

17. *Ara Sokakların Tarihi: Hatıralar ve Hatıratlar, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004:* Cündioğlu bu kitabında daha çok gençlerin yazabilecekleri bir mazileri

olmadığından dolayı hatırat yazamayacakları üzerinde durmuştur. Zira ona göre hatırat yazmak öncelikle yaşlıların işidir. Yazmak istediklerinde işe yarayacak hatıralara sahip olanların, geçmiş ve kendileriyle hesaplaşma mecburiyeti duyanların, mağlup olmaya degecek bir hayatı yaşamış olanların işidir. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. *Tarihin Arka Sokakları* olarak isimlendirdiği ilk bölümde Hasan Ali Yücel, Nurullah Ataç, Mine Urgan, Reşit Galip, Sertel Ailesi, Necip Fazıl, Cemil Meriç, Abdullah Cevdet gibi dönemin isimlerini anlatmıştır. İkinci ve üçüncü bölümde meşrutiyet ve cumhuriyet dönemine dair hatıratları değerlendirmiştir. Bu bölümde özellikle İttihat ve Terakki, Mustafa Kemal ve onun arkadaşları ile münasebeti olan kişilerle hatıratlarına değinmiştir. *Kabristanın Hüznü* ismini verdiği son bölümde ise Neyzen Tevfik'ten Russell'a, İsmet Özel'den Ahmet Akseki'ye kadar birçok düşünür ve yazarın hayatından kesitler sunmuştur.

18. Felsefe'nin Türkçesi: Cumhuriyet-Felsefe-Eleştiri, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004: Cündioğlu, Cumhuriyet ve Felsefe, İstanbul ve Felsefe, Çeviri ve Felsefe başlıklarıyla üç bölümden oluşturduğu bu eserinde *irfan* üzerinde durmuştur. Ona göre irfan, öğrenilmiş hakikatlerin hakikat olup olmadığından kuşku duymaktır. Eserinde karamsarlık ve kötümserlik farkını, pozitivismi, metafiziği, çeviri felsefeyi, cumhuriyet döneminde felsefenin rolünü anlatmıştır.

19. Kuran ve Dile Dair/ Söyleşiler 1, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.

20. Tarih ve Siyasete Dair / Söyleşiler 2, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005: 1960 sonrası Türkiye'de İslamcılık hor görülmüş ülkenin refahı için şer'i hükümleri bir kenara bırakıp dini devlet işlerinden tamamen ayırmak gerektiği düşüncesiyle hareket edilmeye başlanmıştır. Cündioğlu bu eserinde İslamcılığa olan ilginin büyük ölçüde önemini yitirdiği artık İslamcılığın Türkiye Cumhuriyeti'nde tarihe karıştırılmak istendiğinden bahsetmiştir. Ona göre insanların kendi kaynakları ile irtibat kurabileceği dil, bir mezarlık olmuştur. Ülkenin artık ne ibret alabileceği ne de güç alabileceği tarihi bir bağ kalmamıştır. Nitekim İtalya'da ortaya çıkan gelecekçilik denilen içi boş fütürizm, modern sanatın ve modern toplumun akımı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin de modernizme ihtiyaç duyduğunu düşünenler ülkeyi bu akıma katmak istemiştir. Çünkü yeni düşünce sistemine göre modernizm ve sekülerizm

İslam'ı geri planda bırakacak ve her yeni şey devleti yeniden refah seviyesine ulaştıracaktır. Artık 1960'lar Türkiye'si modern hayat içinde işine yaramayacak her şeyi hurafe olarak nitelendirmiştir. Fakat Cündioğlu'na göre modernizm siyasi merkez tarafından her zaman daha manipüle edilir haldedir. İşte o, *Kuran ve Dile Dair/ Söyleşiler 1* ve bu eserinde bu konular ile ilgili görüşlerini belirtmiştir.

21. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005:*

Bu kitabında Cündioğlu, Ömer Rıza Doğrul'un düşüncelerinden hareketle ezanın Türkçe okunması mevzusunda görüşlerine yer vermiştir. Doğrul, aslında ezanın Türkçe okunmasının ülke için herhangi bir kazanç sağlamayacağını bunun gereksiz, faydasız bir yenilik olacağını dile getirmiştir. Türk'ün yıllarca benimsediği ezanın manası anlaşılmayan Arapça değil İslamca olduğunu, İslamcının ise Türkler için müşterek bir dil olduğunu savunmuştur. Türkler için İslamca aslında hem Arapça, hem Türkçe, hem de Hintçe, Çince, Acemce'dir. Manası bilinemez olabilir ama ezanın ruhu kelimelerin manalarını kavrayabilmektedir.

22. *Cemil Meriç: Bir Mabet Bekçisi, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2006.*

23. *Cemil Meriç: Bir Mabet İşçisi (Bir Cumhuriyet Aydınının Serencamı), Etkileşim Yayınları, İstanbul 2006.*

24. *Cemil Meriç: Bir Mabet Savaşçısı (Bir Münekkidin Narası), Etkileşim Yayınları, İstanbul 2007:* Cündioğlu, 2006 ve 2007 yıllarında, bir dönem hayatına anlam kattığını söylediği, ideolojisini anlatmak ve yaşamına geçirmek istediği örnek düşünür Cemil Meriç üzerine derin çalışmalar yapmıştır. Onun hayatını, felsefelerini ve tasavvuf sahasını anlattığı yukarıdaki üç eserini yazmıştır. Türk düşünce dünyasının en önemli mütefekkirlerinden fikir işçisi Cemil Meriç hakkında yazdığı eseri *Bir Mabet İşçisi* oldukça nitelikli bir çalışmadır. Cemil Meriç'i her açıdan ele almıştır. Bazı bölümlerinde de özellikle tercüme eserlerini çekinmeden eleştirmiştir. Ona göre Cemil Meriç yüksekliği de derinliği de bilinmezliklerle dolu olan bir zirvedir. Bu kitapları Cemil Meriç'in takdire ve tenkide konu olan tüm yönlerini anlattığı eserleridir. Cündioğlu, Cemil Meriç'ten, bir hakikat savaşçısı, ilim ve edebiyat mabedini korumak uğruna feryatlar eden adamdır, diye bahsetmiştir. Cemil Meriç'in vefatının 21.

yıl dönümünde Üsküdar Bağlarbaşı Kültür Merkezi'nde Cemil Meriç'i anmak için bir program düzenlenmiştir. Programın ismi “Üsküdarlı Bir Entelektüel: Cemil Meriç'tir. Bu program son derece geniş çaplı ve ses getiren bir program olmuştur. Cündioğlu bu programın hazırlayıcılarından. Bu program çerçevesinde Cemil Meriç sergisini de organize etmiştir. Sonrasında Cemil Meriç sergi fotoğraflarından oluşan bir kitap çıkarmıştır. Bu kitap programın da adı olan *Üsküdarlı Bir Entelektüel: Cemil Meriç*'tir.

25. Daireye Dair, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2007: Cündioğlu deneme türünde yazdığı bu kitabında metaforlara, aforizmalara bolca yer vermiş, yalın bir dil yerine anlaşılması zor bir dil kullanmıştır. Özgürlüğün ve sonsuzluğun anlaşılabilmesinde dairenin önemli bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Var oluşumuzda, evrende yaşadığımız bu sistem içinde, hayatın anlamında ve zorunluluğunda var olması gerektiğine inandığı daire ve kürenin bizim için anlam ve önemine yer vermiştir. Dairenin hayatımızı anlamlandıran gerçeklerde var olduğunu örneğin Tanrı'nın, gök kubbenin daire ile ifade edildiğini vurgulamıştır. İnsanın tekamül sürecinde kendi dairesini tamamladıktan sonra oradan çıkıp yeni dairelerle yola devam etmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir.

26. Göz İzi, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2007: Bir tasavvuf risalesi niteliğinde olan bu kitapta divan edebiyatındaki şiirlere bolca yer verilmiştir. Farklı bakış açıları ile dünyaya bakmayı sağlayan bir eserdir. Cündioğlu'na göre hakikatle yüzleşmek şaşırıp kalmak değil, dalıp gitmek, dalıp gittiğin üzerine yoğunlaşabilmektir. Gerçek hakikatin dünyaya gönderiliş amacımızla arasındaki bağı tartışmıştır. Yaşanacak kadar harika olmadığını düşündüğü bu dünyaya tahammül edebilmek, neden gönderildiğini anlayabilmek ve var oluşunu sürdürebilmek için rıza ve teslimiyet göstermesi gerektiğini vurgulamıştır.

27. Hz. İnsan, Kapı Yayınları, İstanbul 2009: Kitabına, Theo Angelopoulos'un *Sonsuzluk ve Bir Gün* filminden aldığı *Neden bütün hayatım sürgündeymiş gibi geçti? Neden sadece ve sadece kendi ayak seslerimi duydum evin içinde?* diyalogu ile başlayan Cündioğlu, eserinde edebiyat ve felsefe ilişkisi üzerinde durmuştur. Anlamak için insanın zihnini zorlaması gerektiğini vurgulayarak kelimelerin etimolojik yapısını incelemiştir. Eserde düşünceyi düşünmeyi amaçlamaktadır. İnsanın insanlaşma sürecinden başlayıp, insan kelimesinin

anlamına sonrasında özüne değinmiştir. İnsanın zahiri ve batını tarafını, acizliğini, faniliğini, kusurlarını sonrasında bu kusurlar ile nasıl insanlaşabildiğini anlatmıştır.

28. Ölümün Dört Rengi, Kapı Yayınları, İstanbul 2009: Cündioğlu, felsefi kültürün ulaşabildiği tüm farklı sahalara bu eserinde ele almıştır. İnsanoğlunun en büyük hakikatinin ölüm olduğunu ifade etmiştir. Mevt-i tabi ve mevt-i iradi olmak üzere iki tür ölümden bahsetmiştir. İlki doğal ölüm iken ikincisi ölmeden önce ölmektir. Bu ikinci tür ölümü renklerin dünyasına katarak felsefe ve Platoncu kavrayışla İslam dünyasında ortaya çıkmış tasavvufu birleştirip şiirsel ifadeler kullanarak okuyucuya harmonik şekilde sunmuştur. Ona göre kırmızı ölüm; şehvetin, hırsların, alışkanlıklardan dolayı oluşmuş yakınlığın ölümü, beyaz ölüm; iştahın, yeşil ölüm; kıyafetlerin, yalnız sadece bedeni örten kıyafetlerden değil kalbi örten makamın mevkinin de ölümü, siyah ölüm ise insanın dertleriyle hemhal olup nefsini öldürmesidir. İnsanın mahiyetini, kendi kendine kalarak düşünüp kendisine kızması ve yaptığı şeyleri ölçüp tartması gerektiğini hissettiren bir çalışmadır.

29. Mimarlık ve Felsefe, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

30. Sinema ve Felsefe, Kapı yayınları, İstanbul 2012.

31. Sanat ve Felsefe, Kapı Yayınları, İstanbul 2012: Cündioğlu, eserleri arasında en sevdiği, kendisini tam anlamıyla yeterli hissettiği, fikirlerinin oturduğuna inandığı zamanlarda yazdığı kitaplarının yukarıdaki bu üçleme olduğunu ifade etmiştir. Bilimin sınırlarının var olduğuna felsefe ve sanatın ise sonsuz düşünme ve üretme yetisine sahip olduğuna inanmıştır. Ona göre sanatı ve felsefeyi bilimden ayıran tahayyüldür. Çünkü tahayyül sanatın en temel ilkesidir. İnsan olmanın sınırlarını genişleten yegane güçtür. Sonsuz düşünme ve üretme alanına sahip olan sanat, muhayyilenin gücü ile gerçekliğe vücut vermiştir. Bireyin düşünme ve yaratma gücünü ortaya çıkarmasına olanak sağlamıştır.

32. Motto, Kapı Yayınları, İstanbul 2016: O, sanat ve felsefe serisinden sonra uzun süre kitap yazmamıştır. Yıllar sonra ise Motto kitabı ile tekrar gündeme gelmiştir. Bu kitabında yola, yaşama, bilgeliğe, hakikate dair düşünce ve deneyimlerini en yalın haliyle dile getirmiştir. Motto'da, insanın insan olabilmesinin mutlak koşulunun Karl Jasper'in felsefe tanımında yer aldığı

şekliyle yolda olabilmekten geçtiğini anlatmıştır. İnsanlık yolculuğumuzda karşılaştığımız dünyanın hallerine dair daimi bir erdem arayışını ifade eden, birbirini hesap eden cümlelerle, incelikli bir üslupla yazdığı eseridir. Okuyucuyu zihninin çeperlerini zorlamaya davet eden, derya içindeyken deryanın ne olduğunu fark ettirmeye çalışan, düşünsel bir yol haritası olarak görmüştür. Eserinin her bölümünü durup uzun uzun düşündürecek, insanı bir yolculuğa çıkaracak, insan olabilmenin mutlak koşulu olan yolda olma deneyimine farklı bir pencereden baktıracak nitelikte yazmıştır. İnsanlık yolculuğunda karşılaşılan dünyanın her türlü haline nasıl erdemli yaklaşılabilirli konu edinmiştir.

33. Yorum Yorar, İnkâ Yayınları, İstanbul 2019: Kendi deyimiyle inziva hayatının bitip mağaradan çıkışının ilk eseridir. Kitap üç yazarın, üç risalesinden oluşmuştur. Birinci risalede Danimarkalı film senaristi ve yönetmeni olan eserlerinde türe ve teknik yenilikçiliğe, varoluşsal, sosyal ve siyasi konuların çatışmacı incelenmesine, merhamet, fedakârlık ve zihinsel sağlık gibi konuların tedavisine yer veren Lars von Trier'in 2013'te çekilen *İtiraf* olarak Türkçeye çevrilen filmi *Nymphomaniac*'ın kritiğini yapmıştır. İkincisinde Edgar Allan Poe'nun *Yazmanın Felsefesi* üzerinden yazının nasıl yazılması gerektiğinden ve *Kuzgun* şiirini ele alarak şiir yazımının nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Üçüncü risalede ise Virginia Woolf'un *Kitap Nasıl Okunmalı?* yazısını ele almıştır. Bu eserlerinin dışında Düccane Cündioğlu köşe yazıları, makale, seminer ve kitaplarının yanı sıra yıllar boyunca Kalem Düşünce ve Kültür Dergisi, Kitap Dergisi, Yeni Yeryüzü, Kitap Postası, Yeryüzü Siyasi Haber Yorum Dergisi, Kültür Dergisi, Kırklar Sanat ve Edebiyat Dergisi, İslamiyat, Kitap Postası Dergisi, Kitap Haber Dergisi, Bihmed Dergisi ve Ot gibi birçok dergide yazılar yazmıştır. Eserlerini hep bilimsel araştırmalar doğrultusunda kaleme almıştır. Kendisine has üslubunun yanında güncel meseleleri *talib* diye adlandırdığı okuyucularının düşünce hayatı ile irtibatlandırması için yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Cündioğlu'nun yazı üslubu birçok yönden eleştirilmiştir. Özellikle üslubunun konunun önüne geçmesi, anlatmak istediği konuları karşıya vermekten ziyade ağır bir dil ve afilli sözler kullanması, anlaşılmakta güçlük yaratması bu eleştirilerden bazılarıdır.

1.3. Metodolojisi

Metodoloji diğerk adıyla yöntem bilimi, belirli bir alanda kullanılan metotların bilimi, felsefesidir. Grekçe *meta*, *logos*, *hodos* kelimelerinden türemiştir. *Meta*, Yunanca ileri, Arapça gelişme, en iyi duruma gelme, uzama, büyüme anlamındadır.¹⁹ Metodoloji kelimesinin etimolojik yapısı incelendiğinde *loji*'nin *logos* kavramından ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yunanca'da duyguları kavrama anlamındaki *pathos* sözcüğünün karşıt anlamı olan *us* ile kavrama anlamındadır. Herakleitos'un varlık anlayışının temelinde yer alan *logos* sözcüğü söz, düşünme, akıl, oran, ölçü gibi çok anlama gelmektedir. Eski Yunancadan türeyen bu kelime her şeyi yöneten değişmez yasa (*logos*) ya da yasalar (*logoi*), evreni düzenli bir bütün olarak kuran ve hareket ettiren, evrenin düzenini sağlayan evrensel yasalar, evrenin temeli olan evrensel zorunluluk olarak ifade edilmiştir. *Logos* söz, söylenen şey, düşünce, özdeyiş, örnek, karar, durum, vaat, bahane, kanıt, emir, düzen, anma, söylenti, görüşme, felsefi tartışma, öykü, masal, düzyazı biçiminde kompozisyon, söylev, felsefi ahlaki tıbbi el kitabı, eser veya eserin bir bölümü, bilim, inceleme, güzel sanatlar, zekâ, sağduyu anlamlarını içerir. İnsanlar tarihin en eski dönemlerinden beri yaşamlarını sürdürebilmek ve tehlikelerden korunabilmek için yaşadıkları çevrede olup bitenleri merak etmiş ve öğrenmeye çalışmıştır. Böylece araştırma anlayışı ilk kez ortaya çıkmıştır.²⁰

Met-hodos; kelimenin önüne öte, ötesi, ötesinde anlamı ile meta eklenince türetilmiştir. Bu da Grekçe'de yol, yöntem, usul, izleme, araştırma, bir bilimsel sorunu yönetime uygun biçimde inceleme, el kitabı, doktrin, bilim, dolambaçlı yol, hile, yapmacık anlamlarına gelmektedir.²¹

Metodolojinin ilgi alanına giren konular; metotların temellendirilmesi, metotların karşılaştırılması, eşleştirilmesi, değerlendirmesi, geliştirilmesi ve yeni metotlar aranmasıdır. Araştırmalara uygun metotları inceleyen mantık bilimidir. Bilimselliği yakalamak, araştırma yapabilmek için çalışılan alana özgü yöntemler vardır. Bu yöntemler çalışmanın metodolojisini oluşturur. Konu hakkında bilgi

---

¹⁹ Mustafa Çağrırcı, "Metâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004).

²⁰ Yavuz Ercan, "Usul, Yöntem, Metod, Araştırma Kavramlarının İzahı", *Ders: Tarih Metodolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Açık Erişim Yayınları, 2010).

²¹ Ercan, "Usul, Yöntem, Metod, Araştırma Kavramlarının İzahı".

edinmek, fikir beyanında bulunmak için metodu bilmek gerekir. Metodoloji biliminde hedeflenen şeyler; metotların, bulguların sınıflandırılması, değerlendirilmesi, anlaşılması ve geliştirilmesidir. Araştırma yaparken alanın hâkim görüşlerini, yaklaşımlarını, eleştirilerini ve yeni yaklaşımlarını bilmek gerekir.²²

Cüendioğlu'nun metodolojisine baktığımızda onun özgün bir anlatıma sahip olduğunu görmekteyiz. Kitap ve yazılarını incelediğimizde her ne kadar anlaşılacak için yazıyor görünse de 2005'te *Noktanın Bilgisi* köşe yazısında, *Bir yazar neden anlaşılabilir yazılar yazar?* sorusuna cevap vermiştir. Ona göre anlamak kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Okur, yani onu anlayan özne dikkate alındığında anlamak izafi olacaktır. Anlamak, anlayamamanın neden olduğu anlaşılabilirlikten değil, açık bir biçimde anlatamamanın neden olduğu bir anlaşılabilirlikten kaynaklanmaktadır. Cüendioğlu'na göre yazılar tasviri, tahlili ve inşai olmak üzere üçe ayrılmıştır. Tasviri yazılar ayrıntılara doğru genişlediğinde, tahlili yazılar ise derinlere indiğinde anlatımın dili ister istemez çatallaşır. Geniş tasvir ve derin tahliller anlamayı güçleştirir. Genişliğe (yatay) ve derinliğe (dikey) nüfuz etmek arzusunda olanlar için bu nitelikler, hiç kuşkusuz ki olumlu bir işleve sahiptir. Ancak okurun böyle bir arzusu yoksa veya arzusu olup gayreti yoksa ya da arzu ve gayreti olduğu halde bu gayreti gösterebileceği imkânlarla, mesela gerekli vakte sahip değilse, haklı olarak bu niteliklere sahip yazılarla karşılaşmak istemeyecek, karşılaştığında da şikâyet edip duracaktır.²³

Cüendioğlu tasviri ve tahlili yazıların yanı sıra inşai yazılar olduğunu da ifade etmektedir. Bunlar terkihi yazılardır. İnşai yazılar, diğer ikisinin aksine geniş ve derin yazılar değil basit görünümlü yazılardır. Yazar hiç de önemli şeyler söylüyormuş havasında değildir bilakis söyledikleri olabildiğince basit ve sadedir; sıradan yazılmış, açıklıkta gizlenmeyi tercih etmiş yazılar gibi görünür ki bu yüzden basit okuyucuyu aldatacak tarzdadır. Onun yöntem biliminde, okuyup anlama ile ilgili de metotlar vardır. Çok kitap okumaktansa iyi bir kitabı çok kere okumayı tercih etmiştir. Çok kitap okuyarak öğrenmek ile bir kitabı defalarca okuyarak öğrenmek arasındaki nitelik farkını tartışmaya değer bulan kişiler tekrar ve ezber kavramlarının ne anlama geldiğini ve

---

²² Emine Büşra Kanat, "Metodoloji Nedir? Metodoloji Yöntemleri Nelerdir?", *IIENSTITU*, 20 Ocak 2020.

²³ Düccane Cüendioğlu, "Noktanın Bilgisi", *Yeni Şafak Arşiv*, 04 Aralık 2005.

neleri gerektirdiğini bilenlerdir. Yeni eğitim sistemi tekrar ve ezber kelimelerine ön yargılı yaklaşmış, bu kavramlar modern dönemde küçümsenmiş olsa da, bir metni tekrarlamamanın ve ezberlemenin çoktan yitirilmiş ve unutulmuş olan değeri üzerine düşünmenin önemini yeniden gündeme getirmiştir. Tekrar tekrar okunan metinler ise bir süre sonra yapılan tekrarın çokluğu ve ciddiye alınışına göre beyin tarafından kayda geçirilmiş ezberlenmiş olacaktır.²⁴

Modernite, insanın ve eşyanın özüne inilmesinden, hakikatine yönelmesinden rahatsızlık duymuştur. Yeni eğitim sistemi, anlamaya önem vermemiş bilgi kullanıcıları yetiştirmiştir. *Bilgi nedir?* sorusuna cevap verirken neden, niçin sorularını atlamıştır. Kaldı ki bu soruların sorulmasından yana da değildir. Çünkü modern eğitim nazari bilgiyi yok saymıştır. Hâlbuki İslam mantıkçılarına göre bilgilerimiz zihinde; ya herhangi bir fikri ve ameli çaba harcamak sureti ile ya da hiç çaba harcamaksızın kendiliğinden meydana gelir. İşte düşünerek kazandığımız bilgilere nazari, düşünmeden kendiliğinden oluşmuş bilgilere zaruri ya da bedihi bilgi denilmektedir.²⁵

İslam düşünce tarihinde ilimler tasnifinin gerçek kurucusu kabul edilen Fârâbî, bu alandaki ilk müstakil eser olan ve kendisinden sonra gelen sınıflandırmaları büyük oranda etkileyen *İhsâu'l-Ulûm* adlı eserinde ilimleri; dil, mantık, matematik, fizik-metafizik ve medenî ilimler olarak beş kısma ayırır.²⁶ Cündioğlu nazari ilimlerin sultanı olarak metafiği görmüştür. Modern eğitime göre metafiziğin, içi boş sözcük oyunları sayılması anlayışına karşı çıkmıştır. Klasik bilimlerin temel hedefi ise öğrenciye tanım yapma ve tanımlarından hareketle kavramlar dünyasına nüfuz etme yeteneği kazandırmaktır. Artık tanım yapmaya, kavramların özünü bilmeye ve bu kavramları kullanmaya ihtiyaç duyan kalmamıştır. En ciddi terimler bile basit, gündelik anlamları ile kullanılmaya başlanmıştır.

Cündioğlu'na göre tekrarın tek başına değeri var mı, yok mu, bu ayrı bir meseledir. Bir şairin şairliğinin kalitesinde, zihninde mısraları dolaşan büyük şairlerin de rolü vardır. İyi şiirler bilmeyen kişi iyi şair olamaz. İyi bir ressam, resimlerini,

---

²⁴ Dücane Cündioğlu, "Dücane Cündioğlu: Ezber ve Tekrara Övgü!", *Yeni Şafak Arşiv*, 11 Haziran 2005.

²⁵ M. Naci Bolay, "Bedihî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992).

²⁶ Mahmut Kaya, "İhsâu'l-Ulûm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000).

tarzlarını, üsluplarını bellediği büyük ressamların önüne düşürdüğü ışıktan kendi üslubunu oluşturana kadar yararlanır. Bir bestekâr, büyük bestekârların besteleriyle hemhal olmadan onların vadisine adım atamaz. Tekrar, iyi olanı; iyi olana nüfuz edene kadar; iyiyi içselleştirebilecek kadar tekrardır. Kendi yöntem bilimini oluştururken ezber ve tekrar ile ilgili düşünceleri karşısında sizin oluşturduğunuz metot taklit sayılmış olmaz mı sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:²⁷

Elbette tekrara düşülünce taklit ortaya çıkar. Fakat metotta, söylenenlerde gerçekten bir büyüme varsa, yeni fikirler ortaya çıkarabiliyorsa, talip (okuyuculara, yazarlara, fikir sahiplerine bu tabiri kullanır.) bir süre sonra kendi sesini, rengini, düşüncesini, edasını ve sedasını ortaya çıkarabiliyorsa ezberlemekte hiçbir mahzur yoktur. Mahzurlu olan, tekrarla, ezberle yetinmektir. Böyleleri büyük bir sanatçı olamasalar bile başkalarının büyük düşünür ve sanatçılarla irtibat kurmalarına yardımcı olurlar; meselâ gençleri daha iyiye, daha yukarıya gözlerini dikmeleri için teşvik ederler. İyi bir edebiyat öğretmeni, gerçekte iyi bir edebiyatçı olmayabilir ama iyi edebiyatçılar yetiştirebilir. Tekrar, terimlerin anlamlarını ezberlemek, ezberleri hayatta uygulamak yükseklik/derinlik kavramına sahip olanların mesleğidir. Genişlik/genellik kavramı ise derine inmediğinden, yükseğe çıkarmadığınsan sadece eni ve boyu genişletmeye yarayacaktır. Bugün modern eğitim yükselmek için değil daha ileri gitmek için sıçramışlardır.²⁸

Anlamak, metot sayesinde anlam kazanmıştır. Sonrasında bağlamı doğurmuştur. Muhatap bir insan olduğundan metodoloji aracılığı ile anlamının gerçekleştirdiği bağlamı ve bağlam da bir kavramlar silsilesini, son aşamada da muhatapın metni anlamasındaki kaygıyı oluşturmuştur. Yani kişinin günlük hayatının, fikir dünyasının şekillendiği sosyal, politik, tarihsel ve kültürel bağlamı ve içinden geldiği gelenek kodlarını bilmek, bize muhatapın metinle karşılaştığı bağlamı verecektir. Bir metnin orijinal anlamı ne olursa olsun, muhatap metni kendi bağlamında anlamlandıracaktır. Bu

---

²⁷ Cündioğlu, “Dücan Cündioğlu: Ezber ve Tekrara Övgü!”

²⁸ Cündioğlu, “Dücan Cündioğlu: Ezber ve Tekrara Övgü!”

yüzden, ikinci olarak, muhatabın kavramlarının, yani düşünce gereçlerinin neler olduğunu tespit etmemiz kaçınılmaz bir ihtiyaç olacaktır.²⁹

Sonuç olarak Cündioğlu, yalın anlatım biçiminden ziyade kapalı anlatım ve zor anlaşılan bir dil kullanmıştır. Dili bu şekilde kullanmasının nedeni ise okuyucunun bilgiye erişmek için çaba sarf etmesini sağlamaktır. Metodolojisinde tekrara önem vermesinin sebebi ise okuyucunun her okuyuşunda bilgiyi ezberlemesinin kolaylaşması, içselleştirilmesi ve yeni anlamlar çıkarabilmesine fırsat oluşturmasıdır.

---

²⁹ Yasin Ramazan Başaran, “Muhatabın Bağlamı Dücane Cündioğlu’nun Yorum Metoduna Bir Bakış”, *Notlar Dergisi*, (2015), 209.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Felsefi Düşüncedeki Yeri ve Önemi

Bilindiği gibi felsefe Yunanca *philo* ve *sophia* kelimelerinin bir birleşimi olarak *bilgelik sevgisi* anlamına gelmektedir. Felsefenin kelime anlamı çözümlenerek bu etimolojik manasından hareketle tanımlama yapılmaktadır. Bu bağlamda *philo* ve *sophia* kelimelerine logos eklenerek iki anlam ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi *sophialogos* yani anlamın bilgeliği, ikincisi *logosophia* bilgeliğin anlamı şeklindedir.³⁰ Bu kavramlar var oluşsal anlama vurgu yaparak yeni perspektifler oluşturmuştur. İnsanı ve onun yaşadığı hayatın manasını anlamayı, bütüncül bir çerçeveden bakabilmeyi önermektedir. Bu iki kavram bilgeliğin getirdiği sevgiyi açıklamak ve hakikat yolundaki farkındalığa derin anlamlar kazandırmak için ortaya çıkmıştır.

Düşünce tarihine bakıldığında felsefe insanın sistematik düşünme ve eleştirel gözle bakabilme ihtiyacı sonucunda ortaya çıkmıştır. Platon ve Aristoteles'in öncülüğünü yaptığı klasik felsefeyi, Descartes'in kiliseye karşı çıkıp doğru bilginin varlığını ortaya koymaya çalışarak oluşturduğu modern felsefe takip etmiştir. Sonrasında onun kurduğu felsefi düşünce zeminini takip eden Spinoza, Kant, Marx, Hegel, Frege ve Wittgenstein gibi felsefeciler düşüncelerin derinine inerek modern felsefeyi bütünsel olarak sunmuşlardır. Descartes'in entelektüel ortamı betimleyerek başlattığı bu yolculukta günümüz düşünürlerinden de etkilenenler olmuştur.³¹

Bu anlamda düşüncelerini ele aldığımız Cündioğlu felsefe tanımını yaparken birebir etimolojik anlamının verilmesini doğru bulmadığını aslında felsefenin, hikmeti sevmek anlamından ziyade hikmeti aramak amacıyla olduğunu belirtmiştir.³² Sokrates'in sevdiği kimselere hakikatin yolunu dolayısıyla ölümün tercih edilebilirliğini gösteren felsefe tanımını benimsemiştir.³³ O, kendisini Türk milliyetçisi, düşünsel olarak ileride bir filozof olarak tanımlasa da ona göre filozof denilince akla gelen

---

³⁰ Fatma Yüce, "Sophialogos'tan Logosophia'ya Felsefeye Anlam Merkezli Yeni Bir Perspektif", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 322.

³¹ Roger Scruton, *Modern Felsefenin Kısa Tarihi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal - Utku Özmakas (Ankara: Dipnot Yayınları, 2018), 8.

³² "Düçane Cündioğlu ve Felsefe - Okan Bayülgen ile Nokta".

³³ Düçane Cündioğlu, *Ölümün Dört Rengi* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021), 37.

kendisi değil, her bilgiye sahip olmanın yanı sıra bu bilgiler ile dünyevi hırslardan sıyrılabilmiş ahlaklı bir adam olmak için çabalayan Sokrates'tir. Tutarlı bir felsefi bakışın nasıl geliştirileceğini, felsefeye nasıl yaklaşılacağını ve diğer disiplinlerle nasıl bir bağ kuracağını seneler içinde öğrendiğini ve öğrenmeye devam ettiğini belirtmiştir. Onun felsefi ideolojisi ise öğrendiği her bilgiyi mantık dersleri adı altında halka aktarmaya çalışmaktır. Nitekim İsoğoci'yi de bunun için şerh etmiştir.³⁴

Cündioğlu, din ve felsefe bağı ise maddenin cisim ve suretten, canlı bir varlığın beden ve ruh birlikteliğinden oluşturduğu bütüne benzetmektedir. Sanat, ticaret ve siyaset konusu ile ilgili düşüncelerini de felsefe ve din ile birlikte değerlendirip ele almıştır. Ona göre bu kavramaları birbirinden ayıran özellikler, din ve sanatın akıl aracılığı ile anlaşılıp kalple hissedilmesiyle bu kavramların açıklama kısmında yetersiz kalmasıdır. Bu nedenle bir dindardan, mistikten ya da sanatçıdan tatmin edici bir açıklama beklemek yersizdir. Çünkü açıklama felsefe ve bilimin işidir.³⁵

Cündioğlu modern felsefe, din ve İslam felsefesi alanında iyi bir düşünür olarak nitelendirilmiştir. Düccane Cündioğlu kendisine yöneltilen bir düşünür mü, filozof mu, felsefe alanında kendisini nerede konumlandırıyor? sorularına şu şekilde cevap vermiştir:

Beni felsefeci diye duyurduklarında çoğu felsefeci bu durumdan rahatsız oldu. Ben aslında hakikati arayan bir filozofum. Bir gazetede yayımlanan röportajda Türkiye'deki Tek Filozof Benim diye manşet atmalarına izin vermiştim. Ben hoş bir muziplik olduğunu düşünürken başıma yine bela almış oldum. Felsefe bölümünden mezun olmayan formel eğitim almayan felsefeci olamaz gibi bakıyorlar. Sanki Sokrates, Sinoplu Diyojen, Herakleitos, Spinoza Academia'dan, felsefe okulundan mezun olmuş gibi. Filozof olmak için okulunu okumak gerekmiyor. Felsefeyi meslek olarak algılayıp kendi alanlarının tehdit edildiğini düşünüyorlar. Türkiye'de düşünme adamı olarak nitelendirilebilmen için sabit bir yere bağlı ve sabit bir ideolojiyi benimsemiş olman gerekiyor.

---

³⁴ "Düccane Cündioğlu ve Felsefe - Okan Bayülgen ile Nokta".

³⁵ "Felsefe ve Psikiyatri İlişkisinin Kökenleri", Pandora- Felsefe, <https://www.youtube.com/watch?v=83P-I6FR3PY> (19 Kasım 2016).

*Düçane için oncu ya da buncu denmesi onu bir kesim için kaliteli düşünce adamı yaparken karşı kesim için düşünce katili yapacaktır. Belki bana felsefeci gözüyle bakılmıyor olabilir ama felsefeciler kadar çok okuyan biriydim.*³⁶

Açıklamalardan anlaşıldığına göre Türkiye’de tek filozof benim, demesindeki amaç metafizikle uğraştığı, Tanrı sorununu çok ciddiye aldığı zamanlarda yaptığı ironidir. Ona göre Tanrıyla Tanrı üzerine düşünmek onu yitirmeyi göze almakla mümkündür. Zira dindar bilinç Tanrı üzerine düşünemez çünkü inandığı Tanrıyı yitirmeyi göze alamaz. Kendisi bunu göze alarak kırk yıl Tanrı üzerine düşündüğünü belirtmektedir. Nitekim kendi ifadesine göre adaya inzivaya çekilmesindeki amaç yazmak, okumak ve Tanrı üzerine düşünerek bir doyum noktasına ulaşmaktır.³⁷

Düçane Cündioğlu, Türkiye’de felsefe ve sosyoloji alanlarında özgün çalışmalar yapmış özellikle dini ve felsefi düşüncenin kesişim noktaları üzerine odaklanmış bir düşünürdür. Çalışmalarında genellikle insanlık durumunu, özgürlüğü, ahlaki ve dini değerlerin toplum üzerindeki etkilerini ve kimlik meselelerini ele almaktadır. Bilgiye olan derin ilgisi dini düşünceyi eleştirel bir perspektiften sorgulama yeteneği ve çok çeşitli felsefi disiplinler arasında köprüler kurma çabası onu diğer düşünürlerden ayıran özelliklerdendir.³⁸

Cündioğlu’nun felsefi düşüncelerini anlamak için öncelikle onun özgürlük, bilgi, dini ve ahlaki değerler konularına yaklaşımı göz önünde bulundurulmalıdır. Özgürlük konusunda insanın özgür iradesinin önemini vurgulayan Cündioğlu’na göre insanların kendi eylemlerini özgürce belirlemeleri kimliklerini oluşturmanın ve kişisel gelişimlerini sağlamanın temelini oluştururken kendi değerlerinin farkına varmalarını sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda etik ve dini değerlerin anlaşılmasında ve bu değerlere uyum sağlamada önemlidir.³⁹

---

³⁶ Düçane Cündioğlu, “Türkiye’deki Tek Filozof Benim”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 30 Eylül 2007.

³⁷ “Düçane Cündioğlu - Ahmet Kasım Han ile Yüz Yüze”, TV100, <https://www.youtube.com/watch?v=kMrvC5-5TwU> (19 Aralık 2019).

³⁸ “Bir Toplum Karşıtlığı Olarak Felsefe”, Düçane Cündioğlu, <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=DBh7nrrzGKg> (20 Ocak 2021).

³⁹ “Özgürlük Nedir? (1)”, Düçane Cündioğlu, <https://www.youtube.com/watch?v=zpLoi6GGCYU> (10 Temmuz 2020).

Bilgi konusunda ise Cündioğlu'nun düşünceleri genellikle eleştirel bir perspektifi yansıtır. Ona göre bilgi insanın dünyayı anlama ve değıştirme yeteneğinin temel aracıdır. Bu nedenle bilginin sorgulanması ve eleştirilmesi özgür bir toplumun oluşması için kaçınılmazdır. Ayrıca o bilgiye erişim ve bu bilgiyi eleştirel bir şekilde değerlendirebilme yeteneğinin bireylerin ve toplumların ilerlemesi için hayati olduğunu savunur. Bilginin hem bireysel hem de toplumsal bir boyutu olduğuna dikkat çeker. Bireysel boyutta bilgi bireyin dünyayı anlamasını ve yorumlamasını sağlarken toplumsal boyutta ise bir toplumun ortak değerlerini, normlarını ve anlamlarını oluşturur. Bilginin toplumsal boyutu geleneksel eğitim ve öğretim araçları aracılığıyla aktarılır. Bu araçlar bireylere ve toplumlara, dünyayı anlamak ve yorumlamak için gereken temel bilgileri sağlar. O, bilginin değerini ve anlamını belirleyen bilgiye erişim ve bilgiyi kullanma yeteneği olduğunu savunmaktadır. Onun açısından bilgiye erişim ve bilgiyi doğru bir şekilde yorumlama yeteneğinin eksikliği bizi bilgi ve düşünce alanındaki yoksulluğa sürükler.⁴⁰

Cündioğlu, dini ve ahlaki değerler konusunda ise bu değerlerin insanların hayatlarını anlamlandırmaları ve kendilerine bir kimlik oluşturabilmeleri için önemli olduğunu belirtir. Ancak bu değerlerin aynı zamanda eleştirel bir bakış açısı ile sorgulanması gerektiğini de vurgular. Ona göre dini ve ahlaki değerler sorgulanmaz hale getirildiklerinde baskıcı ve katı bir toplumun oluşmasına neden olabilirler. Bilgi ve değerlerin tarihsel bir süreç içinde sürekli olarak dönüşüm geçirdiğini savunan Cündioğlu onların, geçmişin birikimi ve mevcut toplumsal koşulların bir ürünü olduğunu belirtir. Yeni bilgi ve değerlerin ortaya çıkması genellikle mevcut bilgi ve değerlere meydan okuyan bir süreçtir. Cündioğlu, Nietzsche'ye benzer şekilde bu meydan okumanın genellikle bir çeşit *hiççilik* şeklinde ortaya çıktığını öne sürer. Yani eski değerlerin reddedilmesi ve yeni değerlerin oluşturulması süreci genellikle mevcut bilgi ve değerlerin geçerliliğini sorgulayan bir *hiçlik* durumunu beraberinde getirir. Bu *hiççilik* durumu yeni bilgi ve değerlerin oluşumunu sağlar. Ancak bu süreç genellikle yeni değerlerin sürekli olarak oluşturulduğu ve eski değerlerin *hurafe* olarak görüldüğu

---

⁴⁰ Düccane Cündioğlu, *Keşf-i Kadim* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2008), 93.

bir duruma da yol açar. Bu durum bireyler ve toplumlar üzerinde sürekli bir etkisi olan yeni bilgi ve değerler üretir.⁴¹

Cündioğlu'nun etik felsefesi ahlaki değerlerin, insanın özgürlüğü ve kişisel gelişimi ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Onun etik anlayışında ahlaki değerler insanın kendi eylemlerini özgürce belirlemesini sağlar ve bu kişisel gelişimin temelini oluşturur. Ahlaki değerlerin insanın hayatını anlamlandırmasına yardımcı olduğunu belirtir. Ancak aynı zamanda ahlaki değerlerin eleştirel bir bakış açısıyla sorgulanması gerektiğini savunur. Bu çerçevede ahlaki değerlerin sorgulanmaz hale getirilmesi baskıcı ve katı bir toplum yapısına yol açabilir. Hangi mantıksal çerçevede hareket edilirse edilsin uygulanan mantığın ahlaki doğruluğu olmak zorundadır. Gerçekte güçlü olanların hatta belki de güçsüz olanların bile mantıksal tutarlılığa ihtiyaçları olmayabilir. Çoğu insan neyin mantıklı neyin mantıksız olduğunu anlamaya ve kavramaya vakit ayırmayabilir ya da ayırmak istemeyebilir. Kendilerine bu tür sorular sorulmasından hoşlanmayabilirler. Ancak Cündioğlu'na göre iddia sahibi kimseler, bilim adamları, tüccarlar, politikacılar hatta gazeteciler ve yazarlar bile aynı şekilde davranamazlar. Zira onlar iddia ve dava kelimelerinin aynı kökten geldiğini biliyorlarsa kesinlikle bu şekilde yapmamaları gerekir. Öte yandan Cündioğlu ahlaki değerlerin ve etik kuralların toplumların sosyal ve kültürel yapısını şekillendirdiğini, bireylerin kimliklerini oluşturmasında ve toplumlar arası ilişkilerde önemli bir rol oynadığını vurgular. Bu anlamda Cündioğlu'nun etik felsefesi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ahlaki değerlerin ve etik kuralların öneminden bahseder. O ahlaki değerlerin ve etik kuralların sorgulamasını, özgür iradenin kullanılmasını, bireysel ve toplumsal düzeyde ahlaki gelişimi destekler.⁴² Cündioğlu bilgi felsefesine yaklaşımında ise bilginin eleştirel ve özgür bir toplumun oluşumunda kilit rol oynadığını belirtir. İnsanın dünyayı anlama ve değiştirme yeteneğinin temel aracı bilgidir. Ancak bu süreçte sorgulanması ve eleştirilmesi önemlidir. Bilgiye erişim ve onu değerlendirebilme yeteneğinin bireylerin ve toplumların ilerlemesi için hayati olduğunu savunur. Bilginin eleştirel bir şekilde incelenmesi daha iyi bir anlayışa ve daha etkili çözümlere yol açar.

---

⁴¹ Cündioğlu, *Keşf-i Kadim*, 68.

⁴² Düccane Cündioğlu, *Hakikat ve Hurafe* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2019), 79-80.

Sadece bireysel bir kazanım değil aynı zamanda toplumun genelini ilerleten bir araç olduğunu savunan Cündioğlu bilgiyi toplumun özgürlüğü ve gelişimi için temel bir unsur olarak görür. Onun bilgi felsefesi bilgiye erişim, eleştirel değerlendirilmesi ve toplumsal düzeyde paylaşılması üzerinde durur. Bu yaklaşım özgür ve ilerici bir toplumun oluşmasına yönelik bir perspektif sunar.⁴³

Bilindiği gibi felsefenin ilgi alanlarından birisi de metafiziktir. Bu bağlamda Cündioğlu'nun metafiziğe yaklaşımı ise insanın varoluşunu ve evrenin doğasını anlama çabası üzerine odaklanır. Onun metafizik düşünceleri insan ve evrenin doğası hakkında geniş ve derin soruları sorgulama eğilimini yansıtır. Genellikle fiziksel evrenin ötesindeki hakikatleri, varlığın doğası ve evrenin yapısı üzerine düşünme olarak özetler. Bu kavramlar özgün bilgi türleri olan fizik ve matematikten öteye geçer. Bilinen yargı ve kavramlardan bilinmeyenleri çıkararak evrenin en temel doğasına yönelir. Onun açısından metafizik bir bakıma temel hakikatlerin hikmeti yani özün bilgisidir. O metafiziği doğaüstü hikmet ve evrenin derinlerini anlama çabası olarak görür. Öz hikmetin tarih öncesi bilgeliklerin ayaklarını bastığı zeminin adıdır. Bu nedenle metafizik bilinenden bilinmeyene uzanan bir yolculuk olarak görülür. Bunun yanı sıra karşıtların bilgisi birbirini çeken veya iten enerjilerin, evrenin altındaki hakikatlerin bilgisidir.⁴⁴

Cündioğlu, metafizik soruların insanın kendi varoluşunu anlamlandırma arayışında merkezi bir rol oynadığına inanır. Bu anlamlandırma çabası hem felsefi hem de dini düşüncelerini etkileyen bir faktördür. Varoluşun özünü anlama çabasında mantığı ve bilgiyi önemli araçlar olarak görür. Öte yandan metafizik düşüncenin aynı zamanda toplumların ve bireylerin dünyayı anlama ve değerlendirme şekillerini inceler. Bu durum hem toplumların sosyal ve kültürel yapılarını hem de bireylerin kimliklerini ve dünyaya bakış açılarını etkiler. Bireysel ve toplumsal düzeyde anlam arayışının önemini vurgular. Ona göre eskiler hikmeti esasen teorik ve pratik olarak ayırmışlardır ve teorik hikmeti fizik, matematik ve metafizik olmak üzere üç mertebede

---

⁴³ Cündioğlu, *Keşf-i Kadim*, 164.

⁴⁴ Cündioğlu, *Hakikat ve Hurafe*, 79-80.

değerlendirmişlerdir.⁴⁵ Bu üç mertebeyi aşabilmek için öncelikle mantık ilmini öğrenmek gerekir. Bu teorik düşüncenin zorlu yollarında kavramların ve bilginin dünyasında sağlam adımlar atabilmek için öncelikle öğrenilmesi gereken bir bilimdir. Bu nedenle mantığı doğru hüküm elde etmek, bilinenlerden bilinmeyenlere gitmek, bilinen kavramlar ve hükümlerden bilinmeyenleri çıkarmak için kelimelerin ve anlamların bilgisi olarak tanımlar.⁴⁶

Cündioğlu'nun dil felsefesi anlayışına bakıldığında ise dilin insanın dünyayı anlamlandırma ve kimlik oluşturma süreçlerinde kilit bir role sahip olduğunu vurguladığını görürüz. Bu bağlamda ona göre dil insanın düşünce ve deneyimlerini ifade etme, paylaşma aracıdır ve bu hem kişisel kimlik oluşumu hem de toplumsal anlamlandırmalar için önemlidir. Bireyin dünyayı algılama, anlama şekli, dilin çerçevesi ve yapıları tarafından şekillenir. Dilin toplumların sosyal ve kültürel yapısını anlamada ve bu yapıları sorgulamada önemli bir eleştiri aracı olduğunu göstermektedir. Dilin analizi bireyin düşüncelerini inançlarını ve değerlerini sorgulamasına yardımcı olur.⁴⁷ Ayrıca dil toplumsal kimliğin ve toplumların kültürel değerlerinin bir taşıyıcısıdır. Ona göre dil hem bireysel düşünce ve kimlik oluşumu hem de toplumsal anlamlandırmalar üzerinde etkili olmuştur.

Felsefenin önemli alanlarından birisi de hiç şüphesiz estetik konusudur. Bu anlamda Cündioğlu'nun felsefi düşüncesini değerlendirirken estetik felsefesi üzerine görüşlerine yer vermek önemlidir. Ona göre estetik felsefesi sanatın ve güzelliğin insanın varoluşunu ve dünyayı anlamlandırma çabalarında önemli bir rol oynadığına dikkat çeker. Estetik deneyimler insanın kendi varlığını, evreni kavrama biçimini etkiler ve genişletir.⁴⁸ Sanatın ve güzelliğin insanın duygusal, bilişsel deneyimlerine derinlik ve zenginlik kattığını iddia eden Cündioğlu'na göre sanat, insanın duygusal, düşünsel dünyasına hitap eder ve bu yönüyle hem kişisel kimlik oluşumu hem de toplumsal değerlerin anlaşılmasında önemli bir role sahip olabilecek bir uğraştır. Sanatçı bilinçli olarak ya da olmayarak evreni belirli bir perspektiften algılar. Sanatçının yarattığı sanat,

---

⁴⁵ Düccane Cündioğlu, "Fiziksiz Metafizik ve/veya Doğasız İlâhiyat", *Yeni Şafak Gazetesi*, 24 Mayıs 2008.

⁴⁶ Düccane Cündioğlu, *Düşünce Düşlenir* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 51.

⁴⁷ Cündioğlu, "Fiziksiz Metafizik ve/veya Doğasız İlâhiyat".

⁴⁸ Cündioğlu, *Düşünce Düşlenir*, 51.

anladığı ölçüde evren görüşü aracılığıyla anlatılabilir. Örneğin, müzisyen duyduğunu mu, bildiğini mi besteler? tartışmalarında Cündioğlu müzisyen, duyduğunu değil aslında bildiğini bildiği ölçüde bestelediğini düşünür. Sanatın, özellikle müziğin sanatçının iç dünyasının ve anlayışının bir yansıması olduğunu, duyduğu seslerden ziyade bilgi ve anlayışının müzikal ifadesini oluşturduğunu gösterdiğini ifade eder. Bu bağlamda estetik sanatçının dünya görüşünün ve bilgisinin bir ifadesi olarak anlaşılabilir.⁴⁹ Yine onun estetik anlayışında sanat ve güzellik insanın dünyayı anlamlandırma ve kendini ifade etme süreçlerine katkıda bulunan önemli birer araç olarak kabul edilir. Aynı zamanda sanat ve güzellik insanın varoluşunu ve evrenin doğasını anlamlandırma çabasının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yönüyle onun estetik felsefesi sanat ve güzelliğin insanın varoluşunun anlamlandırılmasındaki önemini vurgular.⁵⁰

Cündioğlu'nun felsefi düşüncelerini genel olarak ele aldığımız bu başlıkta önemli noktalardan bir tanesi de onun İslam felsefesi, Aydınlanma felsefesi ve felsefenin diğer disiplinlerle olan bağı ile ilgili görüşleridir. Her ne kadar İslam felsefesi, Aydınlanma felsefesi ve felsefenin diğer disiplinlerle ilişkisini felsefi düşüncenin içinde değerlendirse de Cündioğlu'nun bu konulardaki özgün fikirleri konuları ayrı başlıklar altında ele almayı gerektirmiştir.

2.1. İslam Felsefesi Anlayışı

Kaynaklarını Hint, Yunan ve İran uygarlıklarından alan ve İslam Uygarlıklarına mensup ülkelerde özellikle 8. ve 12. Yüzyıllar arasında gerçekleştirilmiş olan her türlü felsefi faaliyete İslam felsefesi denir. İslam felsefesi İlkçağ Yunan felsefesiyle, Hristiyan Ortaçağ ve özellikle modern Avrupa felsefesi arasında köprü olma işlevini yerine getirmiştir. Birçok düşünürün katkı yaptığı İslam felsefesinin doğuşunda, Müslümanların bu dünyadaki yaşayışlarını düzenleyen, ahiret âlemi için de rehber olan Kur'an'ın indirilmiş olması etkili olmuştur. İslam felsefesi Tanrı ve evren üzerine bilgi edinme gereği sonucu ortaya çıkmıştır. Kelam, itikat, tevhit, Allah'ın sıfatları, kaza ve kader, ahret, ruhun ölümsüzlüğü, ölümden sonra diriliş gibi konuları işlemiştir.⁵¹

---

⁴⁹ Düccane Cündioğlu, "Estetik ve Dünya Görüşü", *Yeni Şafak Gazetesi*, 20 Aralık 2008.

⁵⁰ Cündioğlu, "Estetik ve Dünya Görüşü".

⁵¹ Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 474.

Bilindiği gibi İslam felsefesi, Müslüman filozofların ortaya koyduğu felsefi düşüncenin genel adıdır. İslam kültüründe “İslam felsefesi” adı verilen geleneksel felsefi düşünce, hiç şüphesiz İslam kültür mirasının en zengin ve en geniş parçasıdır. Bu felsefi düşüncenin ana hatlarını ve özelliklerini bilmeden genel İslam kültürünün bir değerlendirmesini yapmak oldukça zor bir iştir.⁵²

Dücan Cündioğlu İslam felsefesini kavrayabilmenin İslami metinlerin çağdaş şekilde yorumlanması ile mümkün olacağı görüşündedir. Ona göre İslami düşünce tarihsel ve kültürel bağlamı göz önünde bulundurularak sürekli bir dönüşüm ve gelişim sürecindedir. İslam'ın evrensel değerlerini vurgulayarak dinin kişisel ve toplumsal hayatta nasıl yaşanacağına dair eleştirel ve yenilikçi yaklaşımlar sunar. İslam felsefesinde var olabilecek tüm olasılıkların mevcut olduğu bir evreni ifade eden onun isimlendirmesi ile *âlem-i imkân* insanın kendi özgürlüğünü ve kaderini anlama çabasında önemlidir. İnsan Allah'ın bilgisindeki bu potansiyelleri gerçekleştirme yeteneğine sahip olan bir varlıktır. Ancak bu yetenek insanın aynı zamanda kendi seçimlerinin ve eylemlerinin sorumluluğunu taşıması gerektiği anlamına gelir. Bu bakış açısında *âlem-i imkân* hem insanın özgürlüğünü hem de insanın eylemlerinin etik ve ahlaki sonuçlarını vurgular. Bu onun İslam felsefesinde özgürlük, sorumluluk ve etik değerlerin merkezi bir öneme sahip olduğunu gösterir.⁵³

Cündioğlu'nun “insan, mümkün varlık olduğu için her şeyin yaratıcısı olan Allah da zorunlu varlıktır” anlayışı İslam felsefesinin temel kavramlarından biri olan varlık mefhumuna dayanır. Burada *mümkün* ve *zorunlu varlık* terimleri İslam felsefesinde ve özellikle de metafizikte önemli rol oynar. Mümkün varlık kavramı var olması veya olmaması eşit derecede olası olan her şeyi ifade eder. Bu kavram genellikle insanları ve evrendeki diğer varlıkları kapsar. Varlıkları mümkün kılan şey zorunlu varlık olan Allah'tır. Zorunlu varlık ise var olması zorunlu olan başka bir deyişle varlığı başka bir varlığa bağlı olmayan, hep var olan ve tüm varlıkların var olmasını mümkün kılan anlamına gelir. Nitekim İslam felsefesinde zorunlu varlık Allah'tır. O, bu anlayışla insanın ve evrenin var oluşunu Allah'ın zorunlu varlığına bağlar. İnsan ve evren

---

⁵² Mehmet Vural, *İslam Felsefesi Sözlüğü* (Ankara: Elis Yayınları, 2020), 31.

⁵³ Dücan Cündioğlu, “Felsefe'nin İslâmîsi”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 12 Ağustos 2007.

Allah'ın iradesi ve varlığı sayesinde oluşmuştur. Bu düşünceye göre Allah'ın var olması zorunlu olduğu için insan ve evrenin var olması da mümkün hale gelir. Bu, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğu ve tüm varlıkların var olmasını mümkün kılan zorunlu bir varlık olduğu anlamındadır.⁵⁴

Cündioğlu, İslam felsefi düşünce geleneğinde özellikle İslami ilimlerin canlandırılmasında Gazali'nin büyük katkısı olduğunu vurgulamış ve onun bu büyük katkısını takdir ettiğini dile getirmiştir. Gazali'nin İslam felsefesi ve düşüncesinin modern anlayışına nasıl uygulanabileceğine dair fikirlerini önemsemiştir. Onun işlerinin anlaşılmasının ve yolundan gitmenin İslam düşüncesinin istikametini bulmanın kritik olduğunu belirtir. İslami ilimler arasındaki ilişkileri ve bu disiplinlerin birbirleri üzerindeki etkilerini kavramada belirleyici olduğunu ifade eder. Gazali'nin felsefi ve dini düşünceleri İslam ilimlerinin çeşitli dallarının mantık, belagat, fıkıh, fıkıh usulü, kelam, tasavvufun birbirleriyle ve İslam'ın genel ilkeleriyle nasıl etkileşime girdiğini anlamamıza yardımcı olur. Buna ek olarak Gazali'nin İslam ilimlerinin tarihsel süreklilik ve yapısal bütünlük çerçevesinde anlaşılmasına yardımcı olan bir paradigma oluşturduğunu belirtir. Bu bakış açısıyla Gazali'nin eserleri İslam düşüncesinin tarihsel sürekliliğini ve evrimini anlamak için önemli bir araçtır. İslam felsefesinin özgünlüğünün sıklıkla göz ardı edildiğini ve çoğunlukla Batı felsefesi karşısında eksik veya aşağı görüldüğünü ifade eden Cündioğlu İslam felsefesinin belirli bir tarih ve coğrafyaya dayandığını ve bu yüzden de Batı felsefesi ile aynı ölçütlere göre değerlendirilemeyeceğini vurgular. Ayrıca Gazali'nin felsefe eleştirilerinin yanlış yorumlandığını ifade etmiş Gazali'nin felsefeyi yıkmak veya özgür düşünceyi boğmak amacıyla değil felsefi düşünce biçimini farklı bir terkibi ve yeni bir üslup ile ortaya koymak amacıyla eleştirdiğini belirtmiştir. İslam felsefesi hakkındaki bu görüşleri onun genellikle Batı felsefesi karşısında değerlendirildiği ve yanıltıcı şekilde Batı felsefesinin standartlarına göre ölçüldüğü bir bağlamda ele alındığında önemli bir perspektif sağlar.

---

⁵⁴ Cündioğlu, "Estetik ve Dünya Görüşü".

Bu da İslam felsefesinin özgün değerinin ve öneminin anlaşılmasına yardımcı olmuştur.⁵⁵

Cüendioğlu, İslam felsefesinden hareketle Kur'an'ın nasıl anlaşılması gerektiğini temellendirmeye çalışır. Bu bağlamda Kur'an'ın anlaşılmasının ve İslam felsefesi üzerine düşünmenin basit bir bilgi içeriğine ulaşma veya belirli bir dizi bilgi öğrenme meselesi olmadığını vurgular. Kur'an'ın anlaşılmasını doğayı, evreni, hakkı ve hakikati anlamak şeklinde yorumlar. Bununla birlikte bu yaklaşımın Kur'an'ın tam anlamıyla kavranmasına izin vermediğini belirtir. Çünkü Kur'an'ı anlamak sadece neleri bilebileceğimiz veya neleri öğrenebileceğimiz gibi yüzeydeki bilgiye ulaşmaktan daha karmaşık bir süreçtir. Bu süreç metnin doğası, yapısı ve içeriği üzerine derinlemesine düşünmeyi, farklı anlama ve yorumlama biçimlerini kabul etmeyi gerektirir. Bu yaklaşım Cüendioğlu, İslam felsefesinin özgün ve kendi içerisinde tutarlı bir disiplin olduğunu göstermektedir. Cüendioğlu, Kur'an'ın anlaşılmasının bir düşünme biçimi ve varlık algısı gerektirdiğini belirtir. Yani onu anlamak yalnızca içerik ve bilgiye yönelik bir yaklaşım değil aynı zamanda ne tür bir varlık tarzına ve ne tür bir varlık yapısına ait olduğunu anlama ve kabul etme meselesidir. Bu durum İslam felsefesi çerçevesinde ele alındığında Kur'an'ı ve İslam'ın kavramlarını anlamamanın ve değerlendirmenin bir metnin yüzeyindeki bilgiye veya anlama dikkat etmekten daha derin ve karmaşık bir süreç olduğunu gösterir. Bunun yerine onun açısından Kur'an ve İslam felsefesi metnin varlık ve anlamının kendi doğası üzerine düşünmeyi gerektirir. Bu İslam felsefesinin temel prensiplerinden biri olan tefekkürle de uyumludur.⁵⁶

İslam'ın hayatın tüm yönlerine entegre bir yaklaşım olduğunu ifade eden Cüendioğlu'na göre İslam felsefesi bilgi, ahlak, toplum ve evrenin anlamı hakkında bütünsel bir görüş sunar. Bu bakış açısı İslam'ın ve Kur'an'ın doğru anlaşılmasını gerektirir. Bu doğru anlama bir yandan İslam'ın doğasını ve öğretilerini anlamak için zihinsel ve felsefi bir çaba gerektirirken diğer yandan bu anlayışın pratik yaşamda uygulanmasını da içerir. İslam felsefesinin merkezi bir ögesi olan *amel* kavramı ile

---

⁵⁵ Düccane Cüendioğlu, "İslâm Felsefesi'nin Özgünlüğünden Söz Edilebilir mi? (I)", *Yeni Şafak Gazetesi*, 23 Mart 2001.

⁵⁶ Düccane Cüendioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 9-10.

bilginin ve anlayışın sadece teorik değil aynı zamanda pratik ve yaşamı dönüştürücü olması gerektiği fikriyle uyumludur. Ayrıca o İslam'ın ve Kur'an'ın anlaşılmasının hayatın zorluklarına ve sorunlarına bir çözüm sunabileceğini belirtmektedir. Bu İslam felsefesinin bir diğer önemli yönünü yani hayatın gerçeklerini ve zorluklarını anlamak ve bunlarla başa çıkmak için dini bir çerçeve kullanmayı ifade etmektedir.⁵⁷

2.2. Aydınlanma Felsefesi'ne Bakışı

Aydınlanma felsefesi, Avrupa'da 17.yüzyılın ikinci yarısı ile 19.yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan ve önde gelen birtakım filozofların akli, insan yaşamındaki mutlak yönetici, yol gösterici yapma ve insan zihniyle bireyin bilincini bilginin ışığıyla, aydınlatma yönündeki çabalarıyla seçkinleşen kültürel bir döneme, bilimsel keşif ve felsefi eleştiri çağına, felsefi ve toplumsal harekete verilen isimdir.⁵⁸ Aydınlanma hareketi içinde yer alan düşünürler, düşünce ve ifade özgürlüğü, dini eleştiri, akıl ve bilimin değerine duyulan inanç, toplumsal ilerleme ve bireyciliğe önem verme başta olmak üzere bir dizi ilerici fikrin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Öyle ki modern toplumların ortaya çıkışında büyük rol oynamıştır.⁵⁹ Genel olarak aydınlanma felsefesi değerlendirilirken bir takım eğilimden söz edilebilir. Bunlar hümanizm, deizm, ateizm ve evrenselcilik olabilir. Bu bağlamda inanç ve dine karşı çıkararak akıl ve bilime sarılan aydınlanma düşüncesi Tanrı'nın evrene müdahalesine kesinlikle karşı çıkmıştır. Tanrı'yı ne iyi durumda bir seyirci konumuna indirgemıştır.⁶⁰ Cüendioğlu aydınlanma düşüncesindeki Tanrı'yı yok saymayı ön plana almamış, Batı filozoflarının düşüncelerinden yararlanarak İslami açıdan değerlendirmiştir.

Dücan Cüendioğlu aydınlanma felsefesini değerlendirirken temelde Kant'ın düşünceleri üzerinden bir tanımlama yapar. Bilindiği gibi Kant aydınlanmayı "insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmayış durumundan kurtulup aklını kendisinin kullanmaya başlamasıdır," şeklinde tanımlamıştır.⁶¹ Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte

---

⁵⁷ Cüendioğlu, "İslâm Felsefesi'nin Özgünlüğünden Söz Edilebilir mi? (I)".

⁵⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 88.

⁵⁹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 88.

⁶⁰ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 89.

⁶¹ Immanuel Kant, *Seçilmiş Yazılar*, çev. Nejat Bozkurt (Bursa: Sentez Yayınları, 2015), 213.

bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür. Bunun nedenini de akılda değil, aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımını olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. Kant'ın *Sapere aude!*, “aklını kendin kullanma cesaretini göster” sözü aydınlanmanın temelini oluşturmuştur.⁶² Kant bu tanımında Jean Jacques Rousseau'dan yararlanmıştı. Kant'ın, Rousseau'u örnek almasının sebebi onun siyaset felsefesi yazıları ile Fransız Aydınlanması'nın en karakteristik düşünürü olmasının yanı sıra Fransız Devrimi'nin gelişimini; modern politik, ekonomik ve eğitim düşüncesinin gelişimini etkilemiş olmasıdır.⁶³

Kant'ın, insanın kendi kusurunun sonucu olan ergenlik halinden çıkış, bir kurtuluş olarak tanımladığı aydınlanma felsefesini Cündioğlu onun bu tanımlarını İslam'a uyarlamıştır. Bu bağlamda o Türkçede çıkış kelimesi, biri yukarı diğeri ise dışarı doğru olarak iki anlamda kullanıldığını belirtir. Nitekim Arapçada yükseliş manasındadır. Hz. Muhammed'in mucizesi olan miraç olayındaki göğe yükselme, huzura çıkma anlamında kullanılmıştır. Ona göre bu da Hz. Muhammed'in Tanrı katına çıkması, huzura yükselmesi yani aydınlanması demektir. Dolayısıyla aydınlanma, karanlıktan ve soğuktan çıkış, yer altından kurtulmak ve topraktan uzaklaşmak demektir. Aynı zamanda Cündioğlu açısından aydınlanma çocukluktan erginliğe geçiştir.⁶⁴ Bu yönüyle baktığımızda Cündioğlu'nun aydınlanma ile ilgili düşünceleri bize Kant'ın “insanın kendi hatasıyla düşmüş olduğu ergin olmayış durumundan kurtulmasıdır” şeklindeki tanımıyla benzer görüşlere sahip olduğunu göstermektedir.

Aydınlanma felsefesi, Kant'ın tanımlamasında geçtiği şekliyle “insanın ergin olmayan durumunun ne olduğu” cevaplanması gereken bir konudur. Ayrıca belirtmek gerekir ki aydınlanma, orta çağın düşünüş ve yaşayış tarzına yeni bir boyut getirdiği için önemlidir.⁶⁵ Ergin olmayıştan kurtulan pek az kişinin var olduğuna işaret eden Kant bu bağlamda toplumun aydınlanmasının bireye göre daha kolay olduğunu ifade etmiştir. Çünkü kitlenin içerisinde bağımsız düşünebilen birkaç kişi her zaman bulunmaktadır.

---

⁶² Kant, *Seçilmiş Yazılar*, 213.

⁶³ Zeynep Ekşici, *Jean Jacques Rousseau'nun Aydınlanma Eleştirisi* (Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1.

⁶⁴ “Teke Tek Özel ‘Aydınlanma Nedir?’ (Düçane Cündioğlu)”, Habertürk TV, <https://www.youtube.com/watch?v=9i-jRlICBhA> (23 Ekim 2017).

⁶⁵ Ekşici, *Jean Jacques Rousseau'nun Aydınlanma Eleştirisi*, 25.

Bu kişiler önce kendilerini daha sonra da bağımsız düşünmenin, kişi için bir hak olduğunu açıklayarak toplumu bağımsız düşünme engelinden kurtaracaktır.⁶⁶

Cündioğlu, Kant'ın ve onun etkilendiği J.J Rousseau'nun düşüncelerinden hareketle aydınlanma için *Ön yargılardan ve boş inançlardan kurtulmaktır, uzaklaşmaktır ancak böyle özgürleşebiliriz* ifadesini kullanmıştır.⁶⁷ Cündioğlu aydınlanma noktasını Platon'un *mağara alegorisine* atıfla da açıklamaya çalışmıştır.

Bilindiği gibi Platon'un alegorisine göre, ışığa açılan uzun bir girişi olan bir yeraltı mağarasının en dibinde insanlar, çocukluklarından beri, ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş olarak hareketsiz bir şekilde oturmakta ve yalnızca önlerini görebilmektedirler. Onların arkasında, yüksekte bir yerde bir ateş yanmakta ve ateşle bu insanlar ya da mahkûmlar arasındaki yolda küçük bir duvar ya da perde bulunmaktadır. Duvar ya da perdenin arkasında ise konuşan, ellerinde türlü araçlar, taştan ya da tahtadan yapılmış insana, hayvana ve daha başka şeylere benzer kuklalar taşıyan insanlar geçmektedir. Mağaranın dibinde oturan mahkûmlar yalnızca, ateşin aydınlığıyla perdeden duvara vuran gölgeleri görebilmektedirler. Ellerinden, ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş, hiçbir şekilde kıvıldamayan bu mahkûmlar mağaranın duvarındaki gölgeleri duvara gölgesi vuran nesnelere karıştırmakta, perdenin arkasından yankılanan seslerin duvardaki gölgelerden geldiğine inanmaktadırlar. Bu mahkûmların sahip oldukları bilgi, onların gözleriyle ve kulaklarıyla kazandıkları duyuşal bilgidir ve bu görsel bilgi duvardaki gölgelerin yani görünüşlerin bilgisidir. Mağaranın dibinde zincire vurulmuş olarak yaşayan bu mahkûmlardan biri bir şekilde zincirlerinden kurtarılıp ayağa kaldırılırsa ve önce, yüzü duvarda gölgelerini gördüğü nesnelere kendilerine ve ışık kaynağına çevrilse ve o nihayet mağaranın dışına çıkartılırsa, onun bu dönüşümü hiç kuşku yok ki çok sancılı olur. İnsan için yanılgılardan kurtulmak, eski alışkanlıkları terk etmek çok zor olduğundan, o muhtemelen yeni duruma alışamayacak ve daha önce gördüğü şeyler ona daha gerçek görünmeye devam edebilecektir. Mahkûm söz konusu dönüşümü gerçekleştirebilirse eğer onun güneş ışığında canı çokça yanacak ve mağaranın eski

---

⁶⁶ Kant, *Seçilmiş Yazılar*, 214.

⁶⁷ "Teke Tek Özel 'Aydınlanma Nedir?' (Düçane Cündioğlu)".

mahkûmu belki de yeniden mağaraya geri dönmek isteyecektir. Mağaranın bir şekilde dışında kalmayı başarabilecek olursa, eski mahkûmun gözlerinin güneş ışığına alışması için belli bir zaman geçmesi gerekecek ve o daha sonra ilk olarak gölgeleri, insanlar ve nesnelerin sudaki yansımalarını görebilecektir. Mağaranın dışına çıkan insan ancak bundan sonra, yani mağaranın loş ışığına alışmış gözlerinin dış dünyanın güneş ışığına alışması için belli bir zaman geçtikten sonra, gölgelerini, sudaki yansımalarını gördüğü nesnelerin kendilerini ve nihayet gökyüzünü ve gökyüzündeki ayı, yıldızları görebilecektir. O her şeyin sonunda güneşin bizzat kendisini görerek, mevsimleri ve yılları meydana getirenin, gözle görülen dünyayı düzenleyenin, kısacası her şeyin kaynağının güneş olduğunu anlayabilecektir.⁶⁸

Cündioğlu'na göre, "Platon'un mağaradan kurtardığı daha doğrusu zorla çıkarmaya çalıştığı ve buna direnen kişi bu çıkışta aslında acı çekmiştir. Çünkü aydınlatma despotik bir eylem ayrıca eğitimidir. Mağaradan çıkan kişi bilmediği güneş ışığından önce mehtaba veya mehtabın suya yansıyan görüntüsüne bakacaktır. Cündioğlu bu noktada Platon'un aslında olaya müdahale ettiğini ifade eder. Bu müdahale *Hayır! Sen aydınlanmadın biz senin aydınlanmana vesile olduk. Şimdi mağaraya döneceksin ve oradaki diğer kişilerin senin gibi aydınlanmasını sağlayacaksın* şeklinde gerçekleşir. Dolayısıyla Platon açısından halkın aydınlanmasına gerek yoktur sadece yöneticinin aydınlanması halkın uyanması için yeterli olacaktır. Tekrar mağaraya dönen kişi bu sefer mağaraya indiğinde gözleri aydınlığa değil karanlığa alışmak için kamaşacaktır. Platon, bu kişinin mağaraya inip diğerlerine gerçek hayatın dışarıda yukarıda olduğunu söyler, mağarada görünenlerin yalnızca birer gölge birer yansımadan ibaret olduğunu anlatır fakat anlattığı hiç kimse ona inanmayacaktır. Çünkü çocukluğundan beri öğrendiği *hetos* ve *mitosun* gerçek olamayacağı gerçeğini öğrenmesi duygusal açıdan kendisini parçalayacağından halk hakikati duymak istemeyecektir.⁶⁹ Cündioğlu'na göre bu alegoride Platon, mağaradan çıkıp aydınlanan kişiyi Sokrates olarak işaret etmiştir. Nitekim tüm filozoflar bu görüşte ittifak etmiştir. Cündioğlu'na göre aydınlanma, Platon'un mağarasından yukarı doğru çıkması, ışığı

---

⁶⁸ Nihal Petek Boyacı Gülenç, *Platon'da Bilgi-İktidar İlişkisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 91-92.

⁶⁹ Düccane Cündioğlu, "Ölümün Dört Rengi (II)", *Yeni Şafak Gazetesi*, 16 Kasım 2008.

görmesi demektir. Aydınlanma, mağaradaki gölgelerin hakikati temsil etmediğine dair bir kuşkudur. Aydınlanma yıkıcı bir hamledir. İnsanın sahip olduğu kanaatlerinden kuşkuya düşmesidir. Eğer bu sahip olduğu kanaatler kişiliğe dönüşmüşse aydınlanmaya cesaret edilemez.⁷⁰

Cüendioğlu'nun katıldığı diğer bir aydınlanma düşüncesi de Hegel'in "insanı hayvandan ayıran en önemli özelliğinin düşünebilme yetisine sahipliği" fikridir. Özü akıl olan insanı hayvandan ayıran temel özellik düşünen bir varlık olarak kendisi hakkında bilgisinin olmasıdır. Düşünmede ise genel olan bilinir, "reel olanı kavranılır bir şey olarak bildiği ölçüde insan salt doğal bir varlık olmaktan çıkar; içgüdülerinin, onların tatmini ve üretiminin kölesi olmaktan kurtulur".⁷¹ Cüendioğlu'na göre de insanı özel ve önemli kılan en önemli özellik düşünme yeteneğinin yanı sıra inançtır. Hayvanlar düşünemedikleri için inanmazlar. Düşünce ve inanç bütünseldir. İnanç arkasından düşünceyi getirerek aşılması gereken insani bir edimdir.⁷²

Cüendioğlu inanmak eylemini dinden ayırmak gerektiğini savunmuştur. Çünkü din inancı kapsar ama her inanç din gibi daha geniş kurallar ve ritüeller içeren kurumsal bir yapı demek değildir. İnançsız toplum elbette tarihte yoktur ama dinsiz toplumlar tarihte var olmuştur. İnançsız toplumların olmadığı belli bir inancı olan toplumlar içinde inancı olmayan insanlar da bulunmaktadır. Zira o "inanca neden ihtiyaç duyulur?" sorusuna, uslamlama yetersizliği, bilgiyi arama çabası yetersizliği, erişemeyeceğine düşündüğü olguları metafizik ve soyutluğa bağlama kolaylığı, kitlesel bilgisizliği, cahil toplumları ölçümlenemeyen ve kanıtlanamayan metafizik ve soyut kavramlarla korkutarak kendi oligarşisini koruma ve devam ettirme çabası gerekçelerini cevap olarak vermiştir.⁷³

Cüendioğlu aydınlanmaya engel olan iki tür bilgisizlikten bahseder. Bunlardan birincisi insanın herhangi bir konuda herhangi bir malumata sahip olmaması, bir şeyi

---

⁷⁰ Cüendioğlu, "Ölümün Dört Rengi (II)".

⁷¹ Hegel G.W.F, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1991), 60.

⁷² "Dücane Cüendioğlu - Prof. Dr. Ahmet Arslan, İzmir, Felsefe ve Biz", Dücane Cüendioğlu Arşiv, <https://www.youtube.com/watch?v=TTNu0Q2hGRE> (17 Ocak 2018).

⁷³ "Dücane Cüendioğlu - Prof. Dr. Ahmet Arslan, İzmir, Felsefe ve Biz", Dücane Cüendioğlu Arşiv, <https://www.youtube.com/watch?v=TTNu0Q2hGRE> (17 Ocak 2018).

bilmemesi *cehalet*, ikincisi ise kişinin bilmediğini bilmemesidir ki bu durumu *gaflet* olarak isimlendirir. Nasıl ki birinci tür bilgisizliğin karşıtı bilmek, ilim ise bunun gibi ikinci tür bilgisizliğin karşıtı tanımaktır. Bu yönüyle insanın kendisini tanınması gafletten kurtuluştur. Zira insan kendisini bilmezse gafil, başkasını bilmezse cahil olur. Cündioğlu, ilmin zıddı, bilmeme halini ifade eden cehaleti de; cehli basit ve cehli mürekkeb olarak ikiye ayırmıştır. Cehli basit, bilmemek ve bilmediğinin farkında olmaktır. Bu insanların öğrenme imkânı vardır. Cehli mürekkeb, bilmemek ve bilmediğinin farkında olmamak olduğundan dolayı bu tür bir bilgisizlikte bilmediğinin bilincine ermedikçe öğrenme imkânı yoktur. Cehaleti bir hastalığa benzeten Cündioğlu, birincisinin tedavisinin kolay, ikincisinin tedavisinin hayli zor olduğu kanaatindedir.⁷⁴

Bilindiği üzere İslam dünyasının aydınlanmasını sağlayan ilk filozof, Bağdat Akademisi'nde yetişmiş temasuh sahibi Kindi'dir.⁷⁵ Cündioğlu, felsefe dünyasına ciddi katkıları olan, evrensel çapta zekâyâ sahip diğer İslam filozoflarının Farabi, İbn Bace, İbn Tufeyl ve İbn Rüşd olduğunu ifade etmiştir. Endülüs'te, Bağdat'ta felsefenin kozmopolit şekilde ilerlemesini İslam dünyasında daha elit daha seçkin çerçevede yayılmasını bu filozoflara bağlamıştır.⁷⁶ Cündioğlu'nun şaşırıldığı bir konu ise İslam felsefe dünyasında halen rasyonel bir zeminde açıklanmayan çeviri hareketleridir. Bu kadar muazzam tercüme hareketleri zeminin nasıl ortaya çıktığının bilinmemesidir. İslam dünyasında tercüme hareketlerine sağlanan katkılar sadece Me'mun döneminde siyasi desteklerle sınırlı iken; İslam filozoflarının yetişme tarzı, kendini geliştirme ortamları çok dar çerçevede ve baskı ile çevrili olmasına rağmen 9. yüzyıldan başlayarak 12. yüzyıla kadar süren bir zaman dilimi olmasıdır. Fakat sonrasında İslam'ın neredeyse tüm arşivi Batı'ya geçmiştir. Örneğin Sicilya'da, Bolivya'da, Padova'da halkın önünde kesilip organları çıkarılan kadavralar üzerindeki işlemler için İbn Sina'nın *El-Kanun fi't-Tıb* ve İbn Rüşd'ün *El Külliyat fi't Tıb* eserleri kaynak alınmıştır. Ahlak metinlerinin çevirileri Tuleytula'dan, birçok atıf ise İbn Haldun'dandır. Montesquieu'nun ortaya koyduğu, Batlamyus kaynaklı İklim Teorisi;

---

⁷⁴ “‘Cehl-i Mürekkep’ Ne Demektir?”, *Sorularla Risale* (22 Temmuz 2010).

⁷⁵ Cevher Şulul, “İlk İslam Filozofu Kindi'nin Hayati ve Felsefi Düşünceleri”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 11/44 (2015), 59-83.

⁷⁶ “Teke Tek Özel ‘Aydınlanma Nedir?’ (Düçane Cündioğlu)”.

İdris eş Şerif'in Sicilya Kralı Roger'ın sarayında yazılan coğrafya kitabı *Nüzhetü'l Müştak*'a dayanır. Batılılar Müslüman filozofların zekâlarına ve kaynaklarına sahip çıkmışlardır. Moğol saldırıları ve Haçlı seferleri, İslam dünyasının arşivlerini yok etmiştir. Cündioğlu'nun aydınlanma üzerine eleştirilerinden birisi de İslam dünyasının varlık yokluk tartışması içinde bilimi ve sanatı Batı'ya kaptırmış olmasındadır.⁷⁷

Cündioğlu'na göre Türkiye'de en büyük sorun düşünceyi bir kenara bırakıp sadece inançla dünyayı açıklamaya çalışma çabasıdır. İnanç ile dünya belli bir yaş düzeyinde anlamlandırılabilir ve anlamlandırılmış dünya artık düşünmeye hazırdır. Varlık yokluk kavgasında bu ikilem karşısında kalan her ulus inançlara sarılır. Cündioğlu bu bağlamda Türkiye'de aydınlanmanın tam anlamıyla yaşanmamasının sebebini din adamlarının ne inkâr edilir ne kanıtlanır şeylerden şiirsel ifadelerle bahsetmesine bağlamıştır. Çünkü açıklama yapanlar da neyin kanıtlanabilir neyin kanıtlanamaz olduğunun farkında değillerdir. İncanın güçlü olması yönetilmeyi kolaylaştırdığı için aydınlanmanın önüne geçmiştir. Dinin öğretileri Allah'a itaatle başlar, resule, ana babaya, eşe ve yöneticilere itaat etmekle devam eder. Dini eğitimin amacı bu olmuştur. Fakat bu itaat olayı sınırlandırılmaz boyuta ulaştınca ve yanlış yorumlamalara açılınca din adamlarının din üzere tartıştıkları konular da mantık dışına taşmış ve aydınlanma yavaşlamıştır. Ona göre âlimlerin, ulemanın vazifesi dinin imgelerini kavrama dönüştürmeye çalışmaktır. "İnançlarımızın kanıtı nedir?" diye sorulduğunda mucize demek zorunda kalan âlimler var ki mucize bir kanıt değildir. Mucize gösterildiğinde, şahit oldukları halde inanmayan müşrikler vardır. Bu neden onun açısından öncelikle akıl, akılı münevverdir. Dolayısıyla aydınlanmak için önce akıl esas alınmalıdır.⁷⁸

2.3. Felsefenin Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Bilindiği üzere ilk zamanlarda tüm bilim ve disiplinleri içeren felsefe, daha sonra kendisinden ayrılan tüm bilim ve disiplinlerden konusu ve yöntemiyle ayrılır. Buna göre felsefenin konusu "nihai ve yüksek şeyler", genel olarak varlık, bir bütün olarak evrenin kendisini ya da insanın eylemlerini, yaşamını ve yazgısını en temelli

---

⁷⁷ "Teke Tek Özel 'Aydınlanma Nedir?' (Dücan Cündioğlu)".

⁷⁸ "Teke Tek Özel 'Aydınlanma Nedir?' (Dücan Cündioğlu)".

biçimde etkileyen şeylerdir. Felsefe entelektüel bir faaliyet ve bir disiplindir.⁷⁹ Eleştirel bir düşünme, sorgulama, değerlendirme olarak tanımlanan felsefenin diğer disiplinlerle ilişkisinin olması yöntem farklılıklarına rağmen kaçınılmazdır. Zira felsefenin kendisi bizatihi sorgulamaya, düşünmeye, anlamlandırmaya, temellendirmeye dayanır.⁸⁰ Bu anlamda felsefe diğer disiplinlerle ilişkilidir.⁸¹ Cündioğlu da, felsefenin birçok disiplinle yakından ilişkisi olduğunu düşünür. Bu bağlamda biz onun felsefenin; sanat, mantık, siyaset, mimarlık, sinema olan ilişkisi hakkındaki düşüncelerini ele alıp değerlendireceğiz.

2.3.1. Felsefe ve Sanat

Felsefe, bilim ve sanat esas olarak konularına ve aynı zamanda onu yansıtmaya dönüştürme ve ifade etme araçlarına göre farklılık gösterir. Belli bir anlamda sanat tıpkı felsefe gibi insanla olan ilişkisinde gerçeği yansıtır ve insanı onun manevi dünyasını ve bireylerin dünyayla etkileşimlerindeki ilişkilerini tasvir eder. Cündioğlu'na göre bilim ve düşünce sanatta genellikle gerçekliğe ve mantığa uygunluğu arar. Eğer bu özellik bulunamazsa sanat eseri olarak kabul edilmez. Bu bilim ve düşünce dünyasının genellikle objektiflik ve mantık üzerine kurulu olduğunu gösterir. Aynı şekilde hukuk yasaların belirlediği kurallara uygunluk arar ve uygun olmayan davranışları cezalandırır. Bu da hukukun toplumu düzenlemek ve kontrol etmek için var olması gerektiğinin kanıtıdır. Toplum ise sanatta genel ahlaka uygunluğu arar. Eğer bu bulunamazsa sanat eseri genellikle reddedilir veya kabul görmez. Toplum genellikle uyumsuz olanı yani toplumun genel ahlaki ve kültürel değerlerine uymayanı yıkıcı veya tehdit olarak görür.⁸²

Felsefe ve sanat bağlamında, Cündioğlu sanatın nasıl farklı normlar ve değerler tarafından değerlendirildiğini ve bazen bu değerlendirmelerin sanatın özgür ifade biçimine müdahale edebileceğini ifade eder. Sanat genellikle düşünceyi duyguyu ve deneyimi ifade etme biçimiyken toplum ve kurumlar genellikle sanatın çeşitli normlara ve değerlere uygun olmasını bekler. Bu nedenle Cündioğlu sanatın ve felsefenin kurallar

---

⁷⁹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 332.

⁸⁰ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 333.

⁸¹ İsmail Şimşek, *Yeni Başlayanlar İçin Din Felsefesi* (Ankara: Otto, 2021), 20.

⁸² Düccane Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 3.

ve normlarla çevrili bir toplumda nasıl var olabileceği ve bu kurallar ve normlarla nasıl etkileşimde bulunabileceği sorununu ele almıştır. Sanatın ve felsefenin özgür ve yaratıcı ifadesinin toplumun ve kurumların belirlediği kurallar ve normlarla nasıl çatışabileceği ve bu çatışmanın nasıl yönetilebileceği üzerinde durmuştur.⁸³

İlk olarak, bilinen ve dönüştürülen, her şeye insan açısı verilen, ona karşı tutumlarımızın, ihtiyaçlarımızın nüfuz ettiği bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyada varoluşumuzdan birer parçalar olan fikirler, amaçlar, idealler, sevinçler ve acılar vardır. İnsandan ayrı düşünüldüğünde doğa, insan için düpedüz bir hiçtir, insanlıktan çıkarılmış düşüncenin gölgeli dünyasında var olan boş bir soyutlamadır. Dünyayla olan ilişkilerimizin sonsuz aralığı onunla olan etkileşimlerimizin toplamından kaynaklanmaktadır. Cündioğlu'na göre gerçekliği dönüştürebilme ve yeni gerçekliklere hayat verebilme sanatın asıl gücünün temelidir. Başka bir deyişle bu temsiller vasıtasıyla var olanı dönüştürebilen bir güçtür. Paralel evrenler inşa edebilmek muhayyilenin ve mecazın ve dahası bireyselliğin gücüdür. Sanat bu özellikleriyle sözcükleri ve sözcüklerin yerlerini değiştirebilen bir etki yaratmaktadır. Gerçekliğin taraf ve kadar sözcükleriyle ilişkilendirilerek anlatılması, böyle bir anlatımın zorunlu hâle gelmesi, gerçeğin doğasının gereğidir.⁸⁴

Bilimsel ve sanatsal olarak şöyle dursun, düşünen hiç kimse gerçek felsefenin bilge sesine sağır kalamaz. Onu hayati derecede gerekli bir kültür alanı, dünya görüşünün ve yöntemin kaynağı olarak incelemekten geri durmaz. Ona göre aynı derecede doğru olan şu ki düşünen ve duygusal olarak gelişmiş hiçbir insan edebiyata, şiire, müziğe, resime, heykele ve mimariye kayıtsız değildir. Açıktır ki kişi oldukça uzmanlaşmış bir bilime, bir dereceye kadar kayıtsız kalabilir ancak felsefe ve sanatı reddederse entelektüel olarak dolu bir hayat yaşamak imkânsızdır. Bu alanlara kayıtsız kalan kişi kasten kendisini iç karartıcı bir bakış açısı darlığına mahkûm eder. Cündioğlu bu bağlamda musikinin ve hatta raksın bütünüyle İslam toplumunun dışına itildiği hiçbir zaman diliminin olmadığını ifade etmiştir.⁸⁵

---

⁸³ Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 3.

⁸⁴ Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 47.

⁸⁵ Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 112.

Cüendioğlu açısından felsefi düşüncedeki sanat ilkesi düşünen zihnin dikkatini çekmiştir. Kaldı ki genel anlamda gerçek filozof şair gibidir. O da bütünsel imgelerde özgür çağrışımsal düşünmenin estetik armağanına sahip olmalıdır. Gerçekliği estetik açıdan algılama yeteneğini geliştirmeden herhangi bir alanda yaratıcı düşüncenin gerçek mükemmelliğine ulaşamaz. Onun insanların dünyaya baktığı değerli entelektüel prizma olarak isimlendirdiği sanat ilkesi olmadan, olguların, ampirik tanımların, formüllerin ve grafiklerin ötesindeki her şey sönük ve belirsiz görünebilir.⁸⁶

Cüendioğlu, yapılarında estetik bir öge olmayan bilim adamlarıyla felsefe ve bilim bilgisi olmayan sanatçıları toz kadar kuru bilgiçler olarak görmüştür. Çünkü ona göre temel sağduyu dışında sunabilecekleri çok az şey vardır. Gerçek sanatçı ise bilimlerin ve felsefenin keşifleriyle kendini sürekli tazeler. Felsefe ve bilim bizi "soyutlamalar ormanına" çekme eğilimindeyken sanat her şeye gülümser onu bütünleştirici renkli imgeleriyle donatır. "Sanat, hakikaten, düşüncenin lüksüdür. Sadece süsü anlamında değil, ışığı ışıltısı anlamındadır."⁸⁷

Cüendioğlu, yapılandırılmış hayat içinde bir insanın onun tam olarak bilincine varması için birbirini tamamlayan ve bütüncül bir dünya algısı ve onda çok yönlü yönelim oluşturan tüm bu entelektüel faaliyet biçimlerine ihtiyacı olduğu görüşündedir. Tıpkı insanların olduğu gibi bilhassa büyük devletlerin yüksek sanata ihtiyaçları vardır. Çünkü bizzat devletin ihtiyaç duyduğundan daha çok yüksek sanata sahip çıkmak zorundadır.⁸⁸

Cüendioğlu'na göre sanatın vazgeçilmez bir özelliği bilgiyi değerlendirici bir biçimde aktarabilmesidir. Sanat kelimeler, renkler, plastik formlar veya melodik olarak düzenlenmiş seslerle kaydedilen gerçekliğe karşı insanın bilişsel ve değerlendirici tutumlarının bir kombinasyonudur. Felsefe gibi sanatın da son derece iletişimsel bir işlevi vardır. Onun aracılığıyla insanlar birbirlerine duygularını en mahrem sonsuz çeşitlilikteki ve dokunaklı düşüncelerini iletirler. Sanat ve felsefenin ortak bir özelliği her ikisinin de içerdiği bilişsel ahlaki ve sosyal içerik zenginliğidir. Bilim dünyanın

---

⁸⁶ Cüendioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 112.

⁸⁷ Cüendioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 125.

⁸⁸ Cüendioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 14.

gerçek bir yansımasından topluma karşı sorumludur ve daha fazlası değildir. İşlevi olayları tahmin etmektir. Bilimsel keşiflere dayanarak çeşitli teknik cihazlar inşa edilebilir üretim ve sosyal süreçler kontrol edilebilir hastalar tedavi edilebilir ve cahiller eğitilebilir. Sanatın topluma karşı temel sorumluluğu, bir dünya görüşünün oluşturulması, olayların gerçek ve geniş ölçekli değerlendirmesi, insanın etrafındaki rasyonel akıl yürütme yönelimi, kendi benliğinin gerçek bir değerlendirmesidir.⁸⁹

Cüendioğlu'na göre insan bir sanat eserini onu açıklama becerisi olmasa bile hisseder ve anlar. Ayrıca bu sanat eseri içerdiği düşüncelerle duygulara hitap edecek düzeyde olmalıdır. Sanat eseri içerdiği düşünce kırıntılarıyla duygulara seslenmelidir. Tanınmayan duyguları uyarırken, bilinen duyguları güçlendirir. Öyle ki insan bununla karşılaştığında "bu duyguyu tanıyorum" der. Aklen belirleme yetisi olmasa da nedenleri çözümleyemese de, açıklama yapamasa da duyguları tanır. Çünkü Cüendioğlu'na göre biz akılla bilir, zekâyla tanırız.⁹⁰ Shakespeare, Goethe, Lermontov, Verhaeren'in yazdıklarından anlaşıldığı üzere onların eserlerinin sadece sanatsal değil felsefi özellikleri de vardır.⁹¹ Tüm büyük yazarlar, şairler, besteciler, heykeltıraşlar, mimarlar, ressamlar, kısacası sanatın en seçkin ve parlak temsilcileri ilerici felsefenin istisnai önemine dair bir duyguyla dolu ve başarılı olmuşlardır. Balzac'ın romanından örnekler veren Cüendioğlu, onun romanında kendi dönemindeki toplumun sosyal tiplerini tüm çeşitlilikleriyle ortaya koyduğu psikolojik ve felsefi derinliği ve sanatsal gücü yansıtmıştır. Voltaire, Rousseau, Diderot, Thomas Mann, Heine, Herzen, Chernyshevsky gibi diğerlerinin de sanatsal ve kamusal çalışmalarının son derece felsefi olduğunu ifade eder. Cüendioğlu, bilimkurgu romanları için de aynı görüştedir. Bilimkurgu, bilimin, teknolojinin, genel olarak insan varoluşunun geleceğine dair çeşitli vizyonların bilimsel ve felsefi yansımalarıyla doludur. Çoğu zaman konuları bir dizi zihinsel deneydir. Bununla birlikte bir sanat eserinde ne kadar ifade edilirse edilsin ne bilimsel ne de felsefi içerik onun özgün unsurunu oluşturmaz. Ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir sanat eserinden bir çalışma olarak söz edilemeyeceğini ifade eder. Buna

---

⁸⁹ Düccane Cüendioğlu, "Aklın Ahlâka İhtiyacı Yoktur!", *Yeni Şafak Gazetesi*, 11 Kasım 2006.

⁹⁰ Cüendioğlu, "Aklın Ahlâka İhtiyacı Yoktur!"

⁹¹ Tamer Kavuran - Bayram Dede, "Platon ve Aristoteles'in Sanat Etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları", *Sanat Dergisi* 23 (2014), 47-64.

karşın felsefede yaratıcı bir çalışma veya araştırma her şeyden önce sanatsal yönüyle değil bilimsel nitelikleriyle karakterize edildiği görüşündedir. Ona göre sanatsal yönü çok değerlidir ve saf estetik öneminden daha fazlasına sahiptir. Felsefe ve sanatı karşılaştıran Cündioğlu, felsefi araştırmanın tacının hakikat ve tahmin olduğunu dile getirirken, sanatta var olanın bir kopyası anlamında, yeniden üretimin doğruluğu değil tipik olarak olası fenomenlerin gelişmiş veya potansiyel biçimleriyle gerçekçi bir tasviri olan sanatsal hakikat olduğunu düşünür. Çünkü Cündioğlu'na göre sanat sadece bilimsel gerçeklere benzer gerçekler üretseydi dünya sanatının şaheserleri olamazdı. Büyük şaheserlerin ölümsüzlüğü onların sanatsal genellemelerinin gücünde yatar. Çünkü sanat bilimsel bir yaklaşım ya da bir bilim değildir. Somut verileri dikkate almaz. Subjektif oluşu sanatın bilimlerden ayrılan yönüdür. Sanat sanatçının istek, beklenti ve düşlerini kendince ifade etmesidir.⁹²

Cündioğlu'na göre her ne kadar bir kısım kimseler sanatın en ayırt edici niteliğinin sanatçının bireysel iç dünyasını ve kendine has entelektüel varlığını yansıtması olduğuna inansa da bu tam anlamıyla doğru değildir. Çünkü her türlü aktif yaratıcılıkta insan yaşamını yansıtan ve dönüştüren her türlü eylemde insan kendisini ifade eder. Yaratıcılık düzeyi ne kadar artarsa bu durumda artistik olan bireysel formuna rağmen genelleme ve evrensellik seviyesi o kadar yükselir. Bireysel insanlık veya tekillik evrensel iradeye bağlı olduğundan dolayı ona engel olmaz. Tek bir kişi tarafından benimsenmiş olsa bile adil veya ahlaki bir eylem herkes tarafından kabul görür. Herkes kendi iradesini bu eylemde tanır. Burada sanat eserinde olan ile aynı durum söz konusudur. Böyle bir eseri yaratmayı başaramayanlar bile kendilerini bu eserde ifade ederler. Dolayısıyla böyle bir çalışma gerçekten evrenseldir. Bireysel yaratıcısı ne kadar çok onun içinde erirse o kadar çok kabul görür. Sanatın diğer bir ayırt edici özelliği de mükemmel şekilde tamamlanmış olmasıdır. Eksiklik güzelliğin önünde bir engeldir. Bu sebeple kendilerini bütün olarak algılayamadığımız parçaları güzel olarak kabul edilir. Onların tamamlanmaları, mükemmelliğe ulaşmaları arzulanır.⁹³

---

⁹² France Farago, *Sanat*, çev. Özcan Doğan (Ankara: Doğubatu Yayınları, 2006), 33.

⁹³ Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 117.

Sanat ve estetiği karşılıklı olarak değerlendiren Cündioğlu'na göre estetik ilke, sanattan farklı olarak felsefede bulunmasına karşın felsefe açısından özgün bir öge değildir. Doğal olarak felsefe estetik ilkeye sanata çok daha yakın olmasıyla diğer bilimlerden ayrılır. Halkın günlük deneyimlerini diğer bilimlerden bir şeyler ve ayrıca sanattan bir şeyler sentezler kendini hiçbirleriyle sınırlamaz. Estetik unsur herhangi bir bilimde de mevcuttur. Hatta bazı bilim adamları tarafından gerçeğin bir ölçütü olarak kabul edilir. Gerçek, yapısında zarif ve son derece rafinedir. Bir deney veya herhangi bir teorik yapı, zekice parlıyorsa bilimsel düşünceye itibar ediyorsa meşru hayranlık uyandırıyor ve entelektüel estetik zevk veriyorsa güzel ve zariftir. Çoğu zaman bu zarafet kendini anlamlı bir kısalıkta gösterir çünkü deha genellikle gereksiz kelimeler olmadan basitçe ifade edilir. Yani her zaman olmasa da gerçek ve güzellik kardeştir. Gerçeğe ve estetiğe değen parmaklar gerçekliğe de uzanmalıdır.⁹⁴

O, felsefede bu estetik ilkenin daha güçlü ve tam olarak ifade edilebileceğini savunur. Bilimden sadece daha sentetik ve bütünlük değildir. Tam da toplumsal amacı bakımından halk kitlelerine daha yakın ve daha anlaşılabilir ya da öyle olmalıdır. Matematikselleştirilmiş bir dil bir yana biçimselleştirilmiş bir dilin “dikenli teli” ile onlardan ayrılmamalıdır. Öte yandan içerikten ziyade form ve biçim, esastır. Başka bir ifadeyle aranması ve bulunması gereken öz içerikte değil biçimdedir.⁹⁵

Sanat ve felsefe ilişkisini açıklayan Cündioğlu önemli sayıda felsefi eserin şiirsel ve sanatsal biçimde yazıldığını, bunların bizatihi şiir değil şiir olarak ifade edilen felsefi düşünceler barındırdığını ifade etmektedir. Pek çok parlak felsefe eseri o kadar ince bir dille ifade edilmiştir ki bunlar hem bilimin hem de sanatın büyük eserleri gibi okunurlar. Bu bağlamda büyük filozoflar derin düşüncelerini hayret verici uygunluktaki imgelerle giydirebilirler. Geleneksel düşünce, güzellik ve masumiyet kavramlarını birleştirir ve gerçekten, bir kadının güzelliğini, safiyet ve iffetten bağımsız olarak tasavvur etmekte zorlanır. Çünkü güzellik, masumiyet, saflık, tazelik ve korunmuşluk anlamına gelir.⁹⁶

---

⁹⁴ Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 48.

⁹⁵ Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 162.

⁹⁶ Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 85.

Cüendioğlu, birçok insanın bir zamanlar ne kadar önemli olursa olsun bilimin başarılarının sürekli olarak gözden geçirildiğine oysa sanat şaheserlerinin bireyselliklerinin tüm ihtişamıyla yüzyıllar boyunca hayatta kaldığına dikkat çekiyor. Bu benzerlik felsefede de vardır. Büyük filozofların eserleri yüzyıllar boyunca eşsiz değerlerini korumuştur. Yani sanatta olduğu gibi felsefede de tarihin özel bir önemi vardır. Klasik tabiat bilimcilerin eserleri ders kitaplarında tefsir edilirken ve aslını çok az kişi okurken felsefe kültürünün tam anlamıyla kavranması için klasik felsefe eserlerinin orijinalinde okunması gerekir. Her büyük filozof entelektüel ve ahlaki değerinde benzersizdir. Bize dünyayı ve kendimizi en derinden ve en ince yönleriyle algılamayı öğretir.⁹⁷

Söylenenler elbette felsefenin nihayetinde bir sanat biçimine indirgenebileceği anlamına gelmez. Felsefi incelemeler eski çağlarda Rönesans ve Yeni Çağ felsefesinde sıklıkla olduğu gibi şiirin renkli ve derin sembolik diliyle ifade edilseler bile sanat eseri haline gelmezler. Cüendioğlu, örnek olarak Platon'u ele aldığı anda onun renkli dünya görüşünün hayranlık uyandırdığını ve estetik bir zevk verdiğini anlatır. Yine bu konuda Fransız materyalistlerinin felsefi görüşlerini de ele alıp değerlendirmiştir. Fransız materyalistler, dine skolastikliğe yönelik mizah, hiciv ve dikenli nüktelerle dolu muhteşem sanat eserleri ortaya koymuşlardır. Yapıtları incelikli ve derin düşünceleri giydiren biçimlerinin parlaklığının etkileri günümüzde de devam eder. Yine Tolstoy ya da Dostoyevski'nin eserleri felsefi fikirleri içerir. Aynı derecede sanatta felsefi ilkedenden söz edilebilir. Muhtemelen felsefeye en yakın şey, hem toplumsal hem de bireysel yaşam ahlaki olgular ve insan ile evren arasındaki ilişki hakkında özlü ama derin genellemeler yapma gücüne sahip olan şiirdir. Kur'an'da şairlere karşı bir sure olmasına rağmen dindarlık her nasılsa kendini şiire bir ifade biçimi olarak kapatmaktan kaçınmıştır. Kur'an, kendisinin bir şiir ve Hz. Peygamber'in bir şair olduğu suçlamalarını şiddetle reddederken bu olumsuz durumun şiirin kendisine yönlendirilmesine asla izin verilmez. Şairlerin cinler gibi Müslüman veya kafir olabileceğine inanılmıştır.⁹⁸

---

⁹⁷ Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla Arat (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 167.

⁹⁸ Cüendioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 146.

Sanatın metaforik dili felsefe ve diğer bilimlerin bilinmeyenine doğru atılmış yeni adımın temel koşuludur. Öncelikle sanat bireysel bir beceridir toplumun değildir. Sanatı topluluklar veya kurumlar değil bireyler yaratır. Yaratıcılık bireysellik temeli üzerinde iç çatışmalar, kişisel krizler, bireysel sorunlar, kişisel eksiklikler yani öncelikle insanla semboller aracılığıyla var olur.⁹⁹

Cüendioğlu'na göre felsefe ve sanatta benzer ve özel olan genellemeler vardır. Felsefe genellemeler kullanır ve genellemeleri son derece geniş neredeyse evrensel bir karaktere sahiptir. Genel, özel ve benzersiz kategorileri hem birbiriyle bağlantılı hem de ayrı kavramlardır. Sanatta ise genel, özel ve biricik olan sanatsal imgenin dokusunda kaynaşmıştır. Felsefe baştan sona teoriktir oysa sanat duysal ve hayalidir.¹⁰⁰

Cüendioğlu, düşünce konusunda felsefeyi kategori ve kavramlarda bulurken, sanatı duysal ve hayali yansıma ve gerçekliğin dönüştürülmesi ile karakterize eder. Elbette bu sanatın özellikle sözel biçiminde güzel edebiyatta olduğu anlamına gelmez ve hatta entelektüel roman türünde daha çok kavram içermez. Dostoyevski'nin romanlarının dörtte üçü felsefidir. Aynısı örneğin hem sanatsal biçimde hem de bilimsel analizde ifade edilen doğaya dair duygu ve felsefi anlayışı hayatının eseri olan Goethe'nin eserleri için de geçerlidir. Bilimsel, felsefi ve sanatsal yaklaşımlar Goethe'de organikdir. Bir düşünür olarak yaptığı iş sanatçınıninkinden ayrılamaz. Eserlerini bestelerken aynı zamanda bir filozoftur. Sanatçı ve filozof birliğinin en organik olduğu yapıtlarında (Prometheus ve Faust) en büyük estetik güce ulaşır. Faust'ta felsefi ve estetik ilkeler arasında net bir ayırım yapılamaz. Ona göre söylenebilecek tek şey felsefi, estetik ve bilimsel olanın sentezi olmadan hiçbir dehanın böyle bir yapıt yaratamayacağıdır.¹⁰¹

Belli bir akıl derecesi olmadan ince duyguların olamayacağını savunan Cüendioğlu, insanın çevreyle olan ilişkisinde duysal düşünsel dünyasını estetik olarak ifade eden sanatın, felsefenin ve diğer bilimlerin etkisini hissetmeye mahkum olduğu sonucu çıkarır. Bir dünya görüşü sanata gelebilir ama onun içsel bir parçası olarak

---

⁹⁹ Cüendioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 16.

¹⁰⁰ Cüendioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 131.

¹⁰¹ Cüendioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 149-150.

değildir. Bilim adamı biliminin temel doğasını, ahlaki değerini, sosyal sorumluluğunu bilir. Bunlar aslında felsefi sorulardır ve verili bilimin özgün doğasının bir parçasını oluşturmazlar. Daha ziyade tıpkı sanatçının sanatın doğası toplumsal anlamı gibi sanatın öz farkındalığıdır. Ve bu aslında kategorileri sanatçının de dahil olmak üzere tüm düşünce biçimlerine nüfuz eden felsefedir. Bunlar olmadan hiçbir sanatçı genelleme yapamaz, tikel olgudaki tipik olanı tanımlayamaz, konusunun niteliğini değerlendiremez, estetik imgelemin en hayati ögesi olan oranı koruyamaz veya hayatın çelişkilerini onlara tam anlamıyla verecek şekilde kavrayamaz. Örneğin Manet'nin güzeli, Tiziano'nun Urbino Venüsü seyircilerine sırtını dönmeyi reddeder. Aksine onlara direkt gözlerinin içine umursamazca sanki biraz küçümseyerek alaycı bir şekilde bakar. Sadece kendi güzelliğinin değil bu güzelliğin piyasa değerinin de bilincindedir. O talep edilen değil talep eden arzu edilen değil, arzu edendir; artık sevgili değil ne yazık ki sadece aşiktir.¹⁰²

Sanatçının eseri spontane değildir. Her zaman bir tür planı takip eder ve yetenek bir dünya görüşü tarafından yönlendirildiğinde en etkili olur sanatçının insanlara söyleyecek bir şeyi olduğunda çok daha nadiren tesadüfi çağrışımsal oyunun bir sonucu olarak ortaya çıktığında etkilidir. Hayal gücü ve kör içgüdünün bir sonucu olduğunda asla etkili olmaz. Yöntem sorunlarına gösterilen keskin dikkat hem modern bilimde hem de sanatta bir ilerlemenin entelektüel yaşamın tüm yönlerinin bilim, felsefe ve sanatın artan etkileşiminin bir işaretidir.¹⁰³

Sanatçı kendini hem kendine hem de dünyaya karşı özgürleştiren kişidir ve bu özgürlük sadece yetkin bir bilinçle sağlanabilir. Bilinci yetersiz olanlar bu yetersizlik oranında tutsaklardır ve bu tutsak zihinlerin sanatla ne yaratıcı ne izleyici olarak gerçek bir bağı olabilir. Tutsak veya yetersiz bir bilinç bilim, felsefe ve sanatta bile bir izleyici olamaz. Hatta dünyayı değiştirecek gücü kendinde bulsa bile dünyayı anlama yeteneğine ulaşamaz. Sanat yapmak insanla ilgili yoğun araştırmaların zorlu gerçekliğinde yaşamayı gerektirir. Bu nedenle sanatı bir anlamda acıyla doğurma olarak

---

¹⁰² Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 86.

¹⁰³ Afşar Timuçin, "Felsefenin ve Bilimin Karşında Sanatın Yeri ve Anlamı", *Bilim ve Gelecek*, 01 Mayıs 2011.

adlandırabiliriz ve bu onun insanlara derin hazlar sunan zorlu bir iş olduğunu gösterir. Sanat tıpkı bilim ve felsefe gibi acının zorunlu olduğu gelişme sürecinin bir parçasıdır. Gelişme acısı tüm acıların en güzel ve en değerlisidir. Sürekli gelişme sanatsal yaratıcılığın temel koşuludur ve her adımda daha yüksek bir ifade gücüne ulaşılmalıdır. Gustave Flaubert, “Sanatımdaki deneyimi artırdıkça, sanat benim için işkence oluyor” demiştir. Kültürün üç alanı olan felsefe, bilim ve sanat insanın kendini aradığı ve büyük insanlık için gelişme olanakları yarattığı üç kardeş alandır. Bu alanlar yaşamı hem aydınlatır hem de dönüştürürler.¹⁰⁴

Sanatın varoluş sebebi hayal gücüdür. Çünkü insanın hayal edebilme yeteneği sayesinde sanat var olmuştur. İlginçtir ki bu durum insanın akıl yürütme yeteneği sayesinde değil hayal gücü sayesinde gerçekleşmiştir. Gerçeklik ve akıl gibi bilimin de sınırları vardır. Ancak hayal gücünün ve dolayısıyla sanatın sınırları yoktur.¹⁰⁵

2.3.2. Felsefe ve Mimarlık

Cündioğlu'nun felsefi düşünce ve mimarlık konusundaki görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle felsefe ve mimarlık arasındaki genel ilişkinin değerlendirilmesi kanaatindeyiz. Bu bağlamda mimarlık ve felsefe tarih boyunca birbiriyle ilişkilendirilen iki alandır. Mimarlık ve felsefe, mimarlık için felsefe, mimari felsefe gibi ifadeler birçok akademik tartışma ve yayın konusu olmuştur. Ancak “mimarlık felsefesi” adıyla anılan bir akademik alan yeni ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁰⁶

Mimarlık ve felsefe disiplinleri arasında hangi zeminde ve hangi tür ilişkilerin olabileceği sorusu önemlidir. Mimarlık toplumsal ve doğal olguları içeren bir etkinlik alanı olarak görülebilirken felsefe daha çok düşüncelerin ve bilginin alanı olarak değerlendirilebilir. Mimarlık doğal ve toplumsal gerçekliği işleyen, değiştiren bir çalışma alanı iken felsefe daha çok düşünsel düzeyde çalışan bir bilgi alanıdır. Ancak mimarlığın kendi içinde kuramsal bir alanı olduğunu unutmamak ve dolayısıyla aynı

---

¹⁰⁴ Timuçin, “Felsefenin ve Bilimin Karşında Sanatın Yeri ve Anlamı”.

¹⁰⁵ Cündioğlu, *Sanat ve Felsefe*, 3.

¹⁰⁶ Rıfat Gökhan Koçyiğit, “Mimarlık Felsefesinin Epistemolojik Temelleri” (İstanbul: TMMOB, 2022), 169.

zamanda bir bilgi alanı olarak da görülebileceğini belirtmek gerekir. Mimarlık kavramı sanat veya meslek anlamının yanı sıra bilime de atıfta bulunabilir.¹⁰⁷

Mimarlıkta felsefenin konu edinilmesi felsefi kuramların mimari üretime yön vermesi anlamına gelebilir. Örneğin, Edmund Husserl'in fenomenolojik yöntemi, Heidegger'in mekâna yönelik söylemleri üzerinden mimari mekânın anlaşılması ve mimari tasarıma yaklaşımın geliştirilmesi gibi bir etki yaratabilir. Diğer bir şekilde felsefi kuram ve söylemler mimari ürünleri ve üretim biçimlerini meşrulaştırmak için birer argüman olarak kullanılabilir. Belirli bir mimarlık etkinliği açıklanması, eleştirilmesi veya savunulması gibi nedenlerle felsefe alanında üretilen kuramların araçsallaştırılması söz konusu olabilir.¹⁰⁸

Örneğin, 1980'lerin sonunda ortaya çıkan dekonstrüktivizm akımı, Fransız filozof Jacques Derrida'nın fikirleriyle ilişkilendirilmiştir. Yapı sökülme mimari öğelerin bütünlüğünün parçalanması, mekânların köşelerinin yamultulması gibi biçimci yöntemlerle çalışan bir akımdır. Derrida'nın yapı sökülme felsefesi, metni çözümleyerek içindeki çelişkileri ve varsayımları ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu felsefi yöntem mimarlıkta da yapıya uygulanarak mimari tasarımlara yön verebilir. Ancak felsefede bu yöntem mevcut bir metni çözümlenmek için kullanılırken mimarlıkta yeni tasarlanmakta olan yapılar üzerine uygulanır. Ayrıca mimarlıkta henüz inşa edilmemiş bir yapının ardındaki gizli anlamı açığa çıkarma gibi bir durum söz konusu olamaz.¹⁰⁹

Bununla birlikte mimarlıkta felsefi kuramların araçsallaştırılması da mümkündür. Belirli bir mimarlık etkinliği felsefi kuramların açıklanması, benimsenmesi, eleştirilmesi veya savunulması için kullanılabilir. Örneğin mimarlıkta dekonstrüktivizm akımında olduğu gibi Jacques Derrida'nın yapı sökülme felsefesi mimari üretimde bir argüman olarak kullanılabilir. Özetle felsefede mimarlığın

---

¹⁰⁷ Sezen Başak Özünür Şahin - Kemal Reha Kavas, "Soyut Düzlemlerin Algısal Kompozisyonu: Mimarlık-Felsefe Etkileşimi Çerçevesinde Luis Barragán'ın Konut Mimarlığı Üzerine Dönemsel Bir Okuma", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (2021), 122.

¹⁰⁸ Şahin - Kavas, "Soyut Düzlemlerin Algısal Kompozisyonu: Mimarlık-Felsefe Etkileşimi Çerçevesinde Luis Barragán'ın Konut Mimarlığı Üzerine Dönemsel Bir Okuma", 122.

¹⁰⁹ Hale Keskinalemdar, *Ekspresyonizm Kavramı ve Mimarlıkta Ekspresyonizmin Frank Gehry Bağlamında İncelenmesi* (Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 101.

araçsallaştırılması farklı şekillerde gerçekleşebilir. Mimarlık felsefesinin felsefe için bir metaforik gönderme alanı olarak kullanılması veya mimarlıkla ilgili problemlerin açıklanması için bir örnekleme aracı olarak görülmesi mümkündür.¹¹⁰

Platon'un *mimar tanrı* kavramı da bu bağlamda önemlidir. Platon, *Timaios* adlı eserinde Demiurgos olarak adlandırdığı tanrısal bir güçten bahseder. Demiurgos, kaotik durumdaki ilk maddeyi ideal formlara uygun bir düzene sokarak dünyayı yaratır. Bu bakış açısına göre evren bir amaca doğru düzenlenmiştir ve bu amaç en iyi şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.¹¹¹

Mimarlık ve felsefe ilişkisi üzerine müstakil bir eser yazan Cündioğlu'na göre her iki disiplin de birer bilgi alanı olmaları nedeniyle birbirlerini amaçları doğrultusunda konu edinebilirler. Mimarlıkta felsefenin konu edinilmesi felsefe alanında üretilen kuramların mimari üretime yön vermesi veya felsefi kuramların mimari ürünleri meşrulaştırmak için kullanılması gibi farklı şekillerde gerçekleşebilir. Sanat eserine sanat olma niteliği kazandıran gerçekte eller değil zihindir.¹¹² Cündioğlu açısından felsefede mimarlığın yöntemleri veya mimari varlıkların sahip olduğu nitelikler, felsefe kuramlarının oluşturulmasında ve felsefenin bir anlamda mimarileştirilmesinde kullanılabilir. Örneğin, Kant ve C.S. Pierce gibi düşünürler felsefenin bir dizge haline getirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ona göre bu yaklaşımda felsefenin farklı disiplinleri birbiriyle ilişkilendirerek bütünsel bir yapı oluşturması hedeflenmiştir.¹¹³

Cündioğlu açısından günlük kullanımda mimarlık felsefesi terimi genellikle bir bilgi disiplini anlamında kullanılmaz. Bunun yerine belirli bir kişi veya grup tarafından benimsenen değerler ilke ve normların bir bütünü veya öğretisi olarak değerlendirilebilir. Bu şekilde “benim mimarlık felsefem” veya “kurumumuzun mimarlık felsefesi” gibi ifadelerde kişisel veya kurumsal bir perspektiften bahsedilebilir.¹¹⁴

---

¹¹⁰ Keskinalemdar, *Ekspresyonizm Kavramı ve Mimarlıkta Ekspresyonizmin Frank Gehry Bağlamında İncelenmesi*, 101.

¹¹¹ Platon, *Timaios*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2020).

¹¹² Dücane Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 46.

¹¹³ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 31.

¹¹⁴ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 29.

Bu bağlamda mimarlık felsefesinin bireylerin veya grupların mimarlıkla ilişkisinde bilişsel olarak ortaya koydukları sistemli söylemler veya kuramlar olarak düşünülebilir. Ancak mimarlık felsefesi kavramı daha geniş bir şekilde ele alınarak felsefe ve mimarlık disiplinlerinin etkileşimini ifade edebilir. Cündioğlu, mimarlık ve felsefe ilişkisinde Osmanlı dönemi eserleri üzerinden bir temellendirme yapar. Klasik dönem Osmanlı camileri görsel açıdan büyüleyici bir yapıya sahiptir. Merkezi planları kurşunla kaplanmış büyük bir kubbe ile çeyrek kubbelerin ve saçakların birleşimiyle muhteşem bir kütle oluşturur. Minarelerin dikey etkisi ise bu görüntüye ayrı bir heybet katmaktadır. Kubbenin yükselmesini sağlayan filayaklar ve eksedralar adım adım genişliğin artmasına katkıda bulunur. Bu yapıdaki ağırlık toprağa indirilen büyük sütunlar ve sağlam kesme taş duvarlarla dengelenir. Bu mimari anlayış Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü ve istikrarını temsil etmektedir. Büyük kubbe kendine özgü bir merkezîyet ve birliği sembolize ederken çevresindeki çeyrek kubbeler ve saçaklar da çeşitlilik ve zenginliği yansıtmaktadır. Ona göre bu yönetim felsefesini yansıtan bir bütünlük ve çeşitlilik arasındaki dengeyi temsil etmektedir. Mimari terimlerin yanı sıra Osmanlı camileri felsefi anlamda da birçok mesajı iletmektedir. Büyük kubbenin yükselişi insanlığın evrensel birliğini ve insanların yaratılıştaki ortaklığını vurgulamaktadır. Kubbenin taşıyıcı filayakları ve eksedraları insanlığın ortak bilgi ve deneyimlerini paylaşarak ilerlemesini simgeler. Ağırlığı toprağa indiren sütunlar ise insanların köklerine bağlılığını ve geçmişle olan ilişkisini temsil eder. Bu camilerin tasarımı bir mimari felsefeyle birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü, estetiğini ve düşünsel derinliğini yansıtır. İnsanların yerine göre büyüklük, birlik, çeşitlilik, köklere bağlılık ve ilerleme gibi evrensel değerleri anlamalarını sağlar. Bu yapılar hem görsel bir şölen sunan muazzam bir kütle oluştururken hem de felsefi bir anlam taşıyarak insanlara ilham verir.¹¹⁵

Cündioğlu, mimarlık felsefesi kavramına odaklandığında mimarlık felsefesi ve felsefi mimarlık yaklaşımlarıyla ilgili tamamen farklı bir ilgi biçiminden bahsedildiğini fark etmiştir. Bu bağlamda o, mimarlık felsefesini felsefenin mimarlık düşünce boyutuna sistematik bir araştırma inceleme ve bilgi objesi olarak tanımlar. Mimarlık

---

¹¹⁵ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 8.

felsefesi olarak bir disiplin bireylerin özümsemiş olduğu mimari bilgiye değil ancak mimarlık üzerine üretilen bilgiye veya teoriye ev sahipliği yapar. Bu nedenle bir disiplin olarak mimarlık felsefesi bireylerin veya grupların sunduğu mimarlık felsefelerini inceleyebilecek yöntem ve araçları olan bir bilgi disiplinidir.¹¹⁶

Cüendioğlu mimarlığın genellikle felsefe literatüründe özerk bir felsefe disiplini olarak değil sanat felsefesi veya estetik çerçevede ele alındığını ifade eder. Mimarlığın işlevsel özellikleri nedeniyle bir sanat olarak kabul edilip edilemeyeceği, ne tür bir sanat etkinliği olduğu ve mimari nesnelerin diğerlerinden nasıl ayrıldığı gibi estetik sorunlar felsefi alanın genel temaları olmuştur. Ancak mekân üretimi kullanımı ve denetiminin estetik ve sanatsal sorunların ötesinde sosyolojiden ekonomiye, hukuktan etiğe geniş bir çerçevede değerlendirilebilecek kapsamlı sorunları vardır. Sadece sanat felsefesinin ilgi alanı içinde mimarlık değerlendirilerek bu sorunlara yanıt verme yeterli görünmemektedir. Benzer nedenlerle mimarlığı teknoloji felsefesi veya tasarım felsefesinin etki alanına dâhil etmeye çalışmak mimarlık problemlerinin çerçevesini belirlemede yeterli olmayacaktır. Cüendioğlu'na göre alanla ilgili karmaşık sorunlar üzerine odaklanan özerk bir felsefe disiplini olarak görülen mimarlık felsefesi için öncelikle şu soru akla gelmektedir: Bir bilgi alanı olan mimarlık içerisinde mimarlık etkinliğini bilgi nesnesi haline getirebilen mimarlık kuramı gibi bir alan zaten varken mimarlık felsefesi gibi bir alana neden ihtiyaç duyulmaktadır? Ona göre mimarlık felsefesi adıyla anılan bir akademik alanın bu zamana kadar yeterince üzerinde durulmamış olması şaşırtıcıdır. Mimarlık kuramı adıyla anılan bu alanın Antik dönemden bu yana var oluşuyla ilişkilendirebiliriz. Öyle ki bu alan hiçbir zaman mimarlığın dışında görülmemiştir. Mimarlık zanaatsal üretim etkinliklerinden ayrılarak onun entelektüel yanı olarak görülmüştür. Nitekim mimarlık kavramının pek çok Batı dilindeki etimolojik kökeninde yapmanın ilkesi olan *techne*nin *archesi* anlamıyla ilişkilendirildiğini görürüz. Bu anlamda Cüendioğlu için mimarlık kuramı ilk bakışta işlevi itibarıyla felsefenin işlevini yüklenmiş gibi görünür. Mimarlık kendi içinde felsefesiyle bir bütün gibidir. Öyleyse bu çerçevede şu dizi soruyu gündeme getirebiliriz: Mimarlık kuramı felsefenin işlevini üstlenebilir mi? Aslında mimarlık

---

¹¹⁶ Rıfat Gökhan Koçyiğit, “Mimarlık Felsefesinin Epistemolojik Temelleri”, 173.

kuramı denilen bu alanda hali hazırda adı konulmamış bir tür mimarlık felsefesi mi yapılmaktadır?¹¹⁷

Bütün bu soruları ele alıp değerlendiren Cündioğlu'na göre metinler incelendiğinde mimarlık kuramının mimarlık için ve mimarlık üzerine söylenmiş ve söylenecek her şeyi kapsadığını ifade edebiliriz. Bilindiği gibi bir bilgi disiplininin yani bir bilgi üretme rejiminin varlıkları nesneleştirme biçimi ve onları inceleme yöntemleri o bilgi rejiminin niteliği, türü veya bir bilim olup olmadığı gibi ayrımlara varmamızı sağlar. Bu aynı zamanda ilgili alanın disiplinleşme çerçevesini de belirler. Kuşkusuz bu alanlar içerisinde çeşitli araştırma programları oluşturulabilir, çok farklı nesneleştirme biçimleri ve inceleme yöntemleri geliştirilebilir. Ona göre söz konusu yöntem alanın kendisinden ziyade işlevini önemli kılmaktadır.¹¹⁸ Bilimsel alanların zaman içinde bölümlenmesi, diğer alanlarla kurduğu ilişkilerin çerçevesinin değişebilmesi, dönüşebilmesi ve belirsizleşebilmesi mümkündür. Mimarlık kuramı içinde de birtakım temalar, tartışma konuları, sorunsallar bulunmaktadır. Ancak bunların epistemik açıdan tanımlanması, varlığı ve olgulara nasıl nesneleştikleri, hangi yöntemlerle bu sorunsallara yaklaşılabildikleri konusu oldukça belirsizdir. Bu durumun nedenini o, inceleme nesnesinin veya inceleme amaç ve yönteminin çeşitliliği iç içe geçmişliği olabilir şeklinde görür. Ancak bunun da ötesinde sorunun temelinde tüm bu karmaşık yapıyı çözümlenecek bir üst dilin kurulamaması yatmaktadır. Böyle bir üst dili bilim felsefesi, bilimler için kurabilmektedir. Felsefenin bu olanağı elde etmesi doğrudan olgular hakkında bilgi üretmek yerine olgular hakkında üretilen bilgiler üzerine bilgi üretmesi ile ilgilidir. Başka bir deyişle dünya üzerine düşünce değil düşünce üzerine düşünce üretme kapasitesi ile ilgilidir.¹¹⁹ Bilimler, sanatlar ve dinler ilgi alanlarına yönelik birinci düzeyden sorular sorup bu düzeyde etkinlikte bulunurken, felsefe ikinci düzey bir bilme etkinliği olarak diğer disiplinlerden ayrılmıştır. Örneğin bilim doğayı ve evrende karşımıza çıkan olguları açıklamaya çalışan birinci düzeyden bir etkinliktir. Oysa bilim felsefesi doğayı açıklamaya çalışan bilimlerin kendisini açıklamaya çalışır. Bilimin doğayı nasıl açıklayabildiğini açıklamaya çalışarak veya bunu sorunsallaştırarak

---

¹¹⁷ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, xi.

¹¹⁸ Cündioğlu, *Mimarlık ve Felsefe*, 38.

¹¹⁹ Rifat Gökhan Koçyiğit, "Mimarlık Felsefesinin Epistemolojik Temelleri", 175.

ikinci düzeyden bir etkinlik yürütür. Bu durum din felsefesi, sanat felsefesi gibi felsefenin alt dalları için geçerli olduğundan *felsefe nedir?* sorusu ile doğrudan kendisini bilgi nesnesi haline getiren bir felsefi etkinlik için de geçerlidir. Felsefeye ikinci düzeyden açıklama getirirken disiplinlerin kendilerini ele alıp onların yapılarını, sınırlarını, varlıklarını hangi yönüyle konu aldıklarını ve bundan hangi araç ve yöntemlerle bilgi ürettiklerini çözümler. Ona göre “güzellik nedir?” sorusu sanatın, “sayı nedir?” sorusu matematiğin, “zaman nedir?” sorusu fiziğin, “adalet nedir?” sorusu hukukun değil felsefenin ilgi alanındadır. Bilim bu kavramlara *nedir* ilgisiyle değil, doğrudan *nasıldır* ilgisiyle yaklaşır. Bu yönüyle felsefe, ilgili disiplinin varlık nedenini, diğer disiplinlerle ilişkilerini, sınırlarını, yöntemlerini, ufuklarını çözümler.¹²⁰ Mimarlık kuramının bilim felsefesi örneğinde olduğu gibi bunu yapabilmesi mümkündür. Ancak öncelikle mimarlık kuramının ne kadar bilimsel nitelik taşıdığını sorgulamak önemlidir. Kuramlar, söylemler veya mitlerin aksine önceden belirlenmiş nesneleştirme biçimleri ve bunları temel alan aksiyomlar veya postulatlar üzerine kurulurlar. Olguları betimleme veya açıklama amacı gütseler ya da bir pratiği dikte etmeye yönelik olsalar da her durumda ilgili olduğu varlık alanının belirlenmesi ve bu alandan bilgi üretmek için hangi öncül ve aksiyomların kabul edildiğinin bilinmesi gereklidir.¹²¹

Mimarlık kuramı ile bilgi disiplini arasındaki ilişkiyi tanımlamak mimarlık kuramı açısından zordur. Öncelikle “mimarlık kuramı” ifadesi bazen bir disipline atıfta bulunurken bazen de gerçekten belirli bir kurama gönderme yapmaktadır. Bu belirsizlik aslında mimarlık disiplini adı altında tanımlanabilecek bir bilgi disiplininin zorluğunda yatmaktadır. Böyle bir disiplinin ne tür bir bilgi rejimine sahip olabileceği sorusuna tutarlı bir cevap vermek de oldukça zor olabilir. Mimarlık disiplini, tasarım, geometri gibi alanlarıyla matematik ve geometri gibi biçimsel bilimlerin ispat temelli yöntemlerinden, fiziksel yapıta dair araştırmalarıyla doğa bilimlerinin olguya dayanan yöntemlerine ve mekân insan ve toplum etkileşiminden sosyal bilimlerin yöntemlerine kadar oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Bu alanların her birinin farklı nesneleştirme biçimleri ve bilgi rejimleri olması kaçınılmazdır. Ayrıca bu alanlardan

---

¹²⁰ Rıfat Gökhan Koçyiğit, “Mimarlık Felsefesinin Epistemolojik Temelleri”, 176.

¹²¹ Rıfat Gökhan Koçyiğit, “Mimarlık Felsefesinin Epistemolojik Temelleri”, 177.

herhangi birinde üretilen bilginin veya kuramın sorgusuz sualsiz diğerine aktarılması da en azından anlam sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu soruna bugüne kadar çözüm bulunamamıştır. Çünkü soru henüz aklı başında bir şekilde ifade edilememiştir.¹²²

Cüendioğlu bu sorunların çözülemediği ortamda basit düşüncelerden karmaşığa kadar her noktada sorgulanabilir bir çerçevede ilerlemek mümkün olmayacağından, kuramlar yerine daha genel bir kavram olan söylemlerden bahseder. Aslında mimarlık kuramı adı altında ortaya konmuş ürünlerin çoğunluğunun kuramsal bir yapıya sahip olmaktan çok üretildiği bağlamın belirsiz sağlamlığı üzerine kurulu söylemler olduğu fark edilmiştir. Oysa kuramlar ilgili bilim alanında birbirinden bağımsız görünen genelleme ve açıklamaları bir kavramlar sistemi veya matematiksel deyimlerde birleştirilerek ilgili bilim veya araştırma programında ele alınan varlık alanına daha doğrusu bu alanın temsiline matematiksel veya mantıksal bir düzen sağlarlar. Bu sayede kuramlar, disiplinler arasında köprü kurarak farklı bilgi rejimlerini bütünleştirme potansiyeline sahiptirler. Mimarlık kuramının da bu anlamda bilimsel nitelik taşıyabilmesi için disiplinin içerdiği farklı alanların yöntemlerini, nesneleştirme biçimlerini ve bilgi üretim süreçlerini bütünsel bir şekilde ele alması gerekmektedir. Ancak bu disiplinin içerisindeki zenginliği ve karmaşıklığı göz önünde bulundurarak yapılmalı ve disiplinin kendine özgü özelliklerine uygun şekillendirilmelidir.¹²³

2.3.3. Felsefe ve Siyaset

Felsefe siyaset ilişkisi düşünce tarihinin önemli problemlerinden birisidir. Bu bağlamda aslında siyaset kuramı adı verilen disiplin genel olarak siyaset felsefesi olarak bilinir. Siyaset bilimi 20. yüzyılda belirli alt kategorilere ayrılarak uluslararası ilişkiler kuramı, karşılaştırmalı siyaset kuramları veya devlet kuramları gibi alanlara dönüşmüştür. Ancak siyasetin doğası ve siyasal olguların nasıl anlaşılacağı konusunda uzun süredir devam eden bir tartışma yatmaktadır. Bu tartışmada yeterli anlayış olmadığından söylem ve indirgemeci olma riski ortaya çıkar.¹²⁴

---

¹²² Rıfat Gökhan Koçyiğit, “Mimarlık Felsefesinin Epistemolojik Temelleri”, 177.

¹²³ Rıfat Gökhan Koçyiğit, “Mimarlık Felsefesinin Epistemolojik Temelleri”, 177.

¹²⁴ Zeynep Gambetti, “Siyaset Bilimi ve Felsefe”, *Gökhan Atılgan, Atilla Aytekin (der.), Siyaset Bilimi. Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, Yordam Kitap, 2012* (Erişim 30 Kasım 2023), 1.

Siyaset felsefesi siyasal topluma dair olguların doğasını anlamayı amaçlayan bir disiplindir. *Felsefe* terimi yöntemi ifade ederken *siyaset* terimi hem bilgi nesnesini hem de bu bilginin işlevini belirtir. Siyaset felsefesinin ürettiği bilgi uygulanacak alana bağlıdır. Antik Çağ Yunan düşünürlerinde felsefe akla uygun davranışı temsil eder ve eylemden ayrı düşünülmezdi. Bu nedenle siyaset felsefesi hem siyaset hakkında bilgi üretiminin hem de kolektif yaşamı düzenleyen ilkeler ve doğruların felsefi arayışının adıdır. Bu arayış Cündioğlu'na göre en çok da gençlere ihtiyaç duymaktadır. Politikaya gençler genellikle deneyimsiz ve duygusal oldukları için büyük bir ihtiyaç duyarlar. Çünkü onlar manipülasyon için uygun bir konumda olmalarından dolayı muhakeme için gerekli bilgi ve deneyime sahip değillerdir. Genç insanların harekete geçmeleri için inanmaları ve ikna olmaları gerekir. Zira onların mantıksal sebeplere ihtiyaçları yoktur. Onun perspektifine göre mantıksal sebepler daha çok konuşmayı eylem yapmaya tercih eden kişilere, olgun bireylere ve yaşlılara uygundur. Genç insanlar hızlı ve aceleci olduklarından, muhakeme ve mütalaa kelimelerini kullanacak deneyime henüz sahip değillerdir. Cündioğlu, gençlerin olgun bir geçmişi olmadığından hikayenin başladığı yerde durduklarını ifade eder. Çünkü gençler açısından gelecek henüz gelmemiştir sadece başladığı an vardır. Fakat buna karşın geçmiş her durumda ve her zaman başkalarının geçmişi olmuştur. Öyleyse bir insanın kendi deneyimlerinden bile ders çıkaramazken başkalarının deneyimlerinden ders çıkarması mümkün değildir. Ona göre ideolojilerin geçmişi gençlere motivasyon sağlamaz. Hatta onlar için bir sömürüdür. Herkes bilir ki genç insanın inanma yeteneği yüksektir bu nedenle hem eğitime hem de sömürüye açıktır. Anlamaktan çok ikna olmayı ve tatmin olmayı arzulaması düşünmek ve anlamak yerine duygularının rehberliğine güvenmesi doğaldır ancak doğru değil, yanıltıcıdır. Bu yanılgı işler henüz kontrol dışında değilse genç insanın faydalanabileceği ilk deneyimlerinden biri olacaktır. Siyasi veya düşünceye dayalı gençlik organizasyonları özellikle ülkemizde gençlerin siyaset ve düşünceyle tanıştıkları mekânlardır. Gençler bu ortamlarda doğru veya yanlış ideoloji ve misyon sahibi olurlar. Bir şeylerin doğru gitmediği bellidir ve bu duruma bir dur demek gerekmektedir. Genç insan dur demek için çoktan elini kaldırmıştır bile. Onun için önemli olan yönün niteliği

değil, varlığıdır.¹²⁵ Cündioğlu'na göre siyaset felsefesini siyasal teolojiden ve siyaset biliminden ayırmak gerekmektedir. Siyasal teoloji vahiy yoluyla ortaya çıkan ebedi doğruların dünyevi alanda nasıl hayata geçirilebileceğini inceler. Doğa bilimlerine öykünen siyaset bilimi ise olgular hakkında doğrulanabilir bir bilgi türü üretmeye çalışır; Max Weber'in değer yargılarından arınmış sosyal bilim vizyonuna uyar. Oysa siyaset felsefesi siyasette doğruyu iyi ve adil olanı aramayı ve bir aydın sorumluluğunu taşımayı gerektirir. Sorusuz politik tezlerin varlığından bahsedilemez. Sonuçta politik bir argüman içinde barındırdığı bir problematikin sonucudur. Argümanı mümkün kılan potansiyel kesinlikle problemdir. Çünkü her politik argüman aslında bir problemin yanıtıdır. Bir problemi formüle etmek şüphe etmek anlamına gelir. Şüphe ise ona göre karanlıkta yaşamayı seçmek, aydınlığı bulmak için gereklidir. Argüman güvenlik bulmak için inşa edilen kulübenin değil gerçek problemlere ulaşmak için dolaşılacak açıklığın adıdır. Çünkü şüphe etmek yolda olmak, hedefe ulaşmak için gerekli mesafeyi kat etmek demektir.¹²⁶

Sonuç olarak pozitivizm etkisiyle siyaset felsefesi dar bir alana dönüşmüş tarihteki düşünürlerin sistemlerini anlama üzerine odaklanmıştır. Ancak siyaset felsefesini sadece bu dar çerçeveye sınırlamak haksızlık olur. Normatif siyaset felsefesi değer yargıları ve normlar üzerine odaklanarak hak ve özgürlükleri güvence altına almayı amaçlar. Siyaset felsefesini anlamak için farklı ekollerin ortaya çıkış nedenlerini ve evrimlerini incelemek gerekmektedir.

Siyaseti, toplum ve bireylerin varoluşunu yaşamlarını ve geleceklerini belirleme şekillerini etkileyen anahtar bir faktör olarak gören Cündioğlu siyaset felsefesini de önemsemiştir. Siyasetin temel kavramları olan özgürlük, eşitlik ve adalet genel felsefi düşüncelerinin merkezinde yer almaktadır.¹²⁷ Ona göre siyaset bireylerin ve toplumların kendi yaşamlarını ve kaderlerini özgürce belirlemelerinin en önemli araçlarından biridir. Bu nedenle siyaset felsefesi toplumların ve bireylerin kimliklerini değerlerini ve geleceklerini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Ayrıca siyasetin toplumların sosyal

---

¹²⁵ Cündioğlu, *Düşünce Düşlenir*, 28-29.

¹²⁶ Cündioğlu, *Düşünce Düşlenir*, 28-29.

¹²⁷ Cündioğlu, *Düşünce Düşlenir*, 28-29.

kültürel yapılarını, değerlerini yansıttığını ve etkilediğini belirtir. Siyaset felsefesini bu yapıları ve değerleri anlamak sonrasında sorgulamak için kritik bir araç olarak görür.¹²⁸

Cüendioğlu, siyaset felsefesi ile felsefe arasındaki gerilimi Atina'da yaşayan filozof Eflatun'un siyaseti felsefenin konusu haline getirmesiyle başladığını anlattığı kitabında Eflatun'a göre siyaset tek bir doğrunun geçerli olduğu bir alandır ve bilgelik sahibi filozofların yönetimi gerektirir. Ancak bu anlayış çoğulculuğa ve demokrasiye inananlarla çatışır. Cüendioğlu'na göre bir eylemin gerçekleşmesini sağlayan etkenin irade sahibi olması yani eylemi bilinçli bir şekilde gerçekleştirmesidir. Hukuk, ekonomi ve politikanın yanı sıra ahlaki meseleler de bu alanların insanın iradesiyle şekillendiği için ahlak biliminin konusu haline gelmiştir. Bu demektir ki hukuk, ahlak, ekonomi ve politika bilimleri istek, amaç ve niyetle ilgilenir ve böylece irade ve niyetin mümkün kıldığı eylemler insana özgü bilimlerin konusu olur. Yani gençlik politika ve felsefe bağlamında genç bireyin bir eylemi gerçekleştirirken sahip olduğu irade ve niyet onun politik ve ahlaki pozisyonunu belirler. Örneğin genç bir bireyin sosyal bir sorunu çözme isteği onun politik bilincini ve ahlaki değerlerini ortaya koyar. Bu gençlik politika ve felsefenin birleştiği bir noktadır. Gençlik bilinçli bir şekilde eyleme geçmek için gereken enerji ve iradeye sahipken politika ve felsefe bu eylemleri yönlendiren ilkeler ve değerler sağlar. Bu yüzden gençlerin eylemleri onların politik ve ahlaki duruşlarını belirleyen bir araç haline gelir. Bu bağlamda gençlik politika ve felsefenin birleştiği bir alan olan eylemler genç bireyin politik ve ahlaki duruşunu anlamamızı sağlar. Bu nedenle gençlik politika ve felsefenin kesişiminde eylemler bu disiplinlerin önemli bir konusu haline gelir.¹²⁹

Eflatun'un siyaset felsefesi toplumun kanaatleriyle çelişir. Antik Yunan'da siyaseti bilgelik değil tecrübe ve doğru karar verme yetisi yönlendirirdi. Aristoteles de bu anlayışı kısmen korumuştur. Ona göre siyasette doğru bir karar verme yetisi olan *phronesis* sayesinde bulunur. Bu yeti bilimsel veya felsefi bilgi değildir ancak içinde bulunan durumu doğru kavramayı ve buna uygun davranış şeklini belirleyen bir

---

¹²⁸ Cüendioğlu, *Düşünce Düşlenir*, 28-29.

¹²⁹ Dücan Cüendioğlu, *Daire'ye Dair* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2010), 28-29.

erdemdir.¹³⁰ Eflatun'un bilgelikle siyaset arasındaki gerilimdeki kaygısı Atina demokrasisinin Sokrates'in ölümüyle kendini kanıtlanmasıyla ilgilidir. Eflatun, Atina'nın demokrasisini reddederken bilgelerin değerini anlamadıkları ve onları ölüme mahkum ettikleri hatalara düştüklerini düşünmüştür.¹³¹ Bu gerilim Eflatun ve Aristo çatışması olarak tarih boyunca çeşitli biçimlerde tekrarlanmıştır. İslam ve Hıristiyan düşüncesinde de bu gerilimin izleri görülür. Eflatun'un etkisiyle siyaset felsefesine kazandırılan Aristoteles, İbni Rüşd'ün çalışmalarıyla yeniden canlandırılmıştır. Hıristiyan düşünürler siyasal otoriteyi ahlaki bir temele oturtmak istemişlerdir.¹³²

Cündioğlu'na göre modern siyaset felsefesi ise Machiavelli'nin etkisiyle ortaya çıkar ve ahlakın siyaseti belirleyen bir ilke olmadığını savunur. Siyaset pragmatik bir düşünceyle ele alınmalıdır. Bu geçişte belirleyici olan siyasetin algısının değişmiş olmasıdır. Felsefenin bilgelik arayışının dayanıklılığı ve zorluklara karşı ayakta kalması adaletten sapmış bir düşünce tarzının adalete uygun olmayan bir felsefenin eninde sonunda sürdürülemez olacağını gösterir. Çünkü adalet her şeyi doğru yerine oturtur. Zulüm ise tam tersini ifade etmektedir. Nitekim zulüm kelimesinin bugün dilimizde haksızlık anlamına gelmesi adaletsizlik ile haksızlık arasındaki ilişkiyi işaret etmektedir. Ona göre bu durumu siyaset ve felsefe bağlamında ele alırsak felsefenin sürekliliği ve dayanıklılığı ancak adil bir siyaset ve düşünce tarzı ile sürdürülebilir. Adaletsiz bir düşünce tarzı, felsefenin dayanıklılığını ve sürekliliğini zayıflatabilir. Bu, felsefenin haksızlık ve adaletsizlik karşısında direnç göstermesi ve adil bir siyaset ve düşünce tarzı geliştirmesi gerektiğini gösterir. Sonuçta felsefenin adaletsizlik ve haksızlık karşısında göstereceği direnç ve adil bir siyaset ve düşünce tarzı geliştirmesi felsefenin sürdürülebilir olmasının anahtarını oluşturur.¹³³

Toplumun özgür olmadığı sürece bireyin özgürlüğünün gerçek anlamını taşımayacağı düşüncesi Antik Yunan düşünürleri tarafından savunulmuştur. Bu görüşe göre toplumla birey birbirinden soyutlanamaz ve iyi bir siyasetçinin iyi vatandaşlar

---

¹³⁰ Platon (Eflatun), *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).

¹³¹ Platon (Eflatun), *Sokrates'in Savunması*, çev. Teoman Aktürel (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000).

¹³² İbn Rüşd, *Siyasete Dair Temel Bilgiler*, çev. Muharrem Hilmi Özev (İstanbul: Bordo Siyah, 2013).

¹³³ Cündioğlu, *Daire'ye Dair*, 58.

yaratması önemlidir. Modern siyaset kuramında ise 17. yüzyıldan itibaren birey ön plana çıkmıştır. Liberalizm, bireyin merkezi bir rol oynadığı modern toplumlar ve devletlerin inşasını temel alır. Liberalizmin temel varsayımı birey ile devlet ilişkisinde bireyin egemenliğidir. Siyaset bilimi genellikle kurumlar hukuk sistemi siyasal temsil sorunu ve seçimler üzerine odaklanır. Ancak talep siyasetinin üzerini örttüğü çelişki birey ile devlet ayrımında ortaya çıkar. Modern devletin egemen olduğu gerçeği toplumsal sözleşme kuramının çelişkisini oluşturur. Devletin temsil ettiği baskıcı bir yapı ortaya çıkarır. Siyaset felsefesinde bireyin haklarının nasıl korunabileceği üzerine odaklanılır. Devlet bireyin yaşam özgürlük ve mülkiyet gibi dokunulmaz haklarını korumakla yükümlüdür. Devletin meşruluğu bireylerin azami fayda elde etmesini sağlayacak bir ortam oluşturmasıyla ilişkilendirilir. Siyaset felsefesindeki gelişmelerle birlikte hukukun evrensel ahlak kurallarına dayanması gerektiği vurgulanır. Hegel birey, akıl ve devlet kavramlarını tarihsel bir bağlam içine oturtmanın önemini vurgular. Marx ise Hegel'in soyut kavramlarını maddi temele oturtturarak siyaset felsefesine yeni bir perspektif kazandırır.¹³⁴ Marx'ın siyaset felsefesi geleneği içerisindeki yeri öngörülemezdir çünkü Marx idealizmi reddeden bir yaklaşımla Hegel'e karşı çıkararak kuramını geliştirmeyi hedeflemiştir. Fikirlerin maddi pratiklerden doğduğunu ve felsefe yerine dünyayı değiştirecek devrimci eylemi vurgulayan Marx siyaset felsefesi tarihinde gerçekten ayrıksı bir konumdadır. Kuram ile pratik arasındaki mesafeyi kapatmayı amaçlayan Marx bireyi devleti ve hukuku en somut ekonomik ve toplumsal koşullar içerisinde düşünmemizi sağlamıştır. Marx'a göre tahakküm devletten değil üretim biçiminden kaynaklanır ve devlet toplumsal çıkar ilişkileri içinde bir taraf olur. Marx'ın kuramı sosyalist düşüncenin evrimi nedeniyle ortaya çıkan farklı kuramsal akımlarla birlikte birçok farklı yöne doğru ilerler.¹³⁵ Nietzsche Alman faşizmine ilham kaynağı olan güç istenci kavramına sıkıştırılmayacak kadar radikal bir düşündürdür. Siyaset felsefesindeki temel gerilim uzlaşmacı ve çatışmacı olarak nitelendirilebilecek iki farklı yaklaşımın temelinde yatar. 20. ve 21. yüzyıl siyaset felsefesinde çeşitli çıkış noktaları

---

¹³⁴ Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri*, çev. Yusuf Alogan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999).

¹³⁵ Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı / Marx'ın Yönteminde Adımlar*, çev. Cenk Saraçoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2019).

ve yöntemsel tartışmalar olduğu için tam bir tablo çizmek zordur. Ancak Foucault'nun devleti egemenlik paradigmasının ötesinde yeniden kavramsallaştırması önemlidir. Siyasetin en mikro alanlarda bile incelenmesi gerektiğini vurgulayan bu tarz kuramsal arayışlar normların öznelliklerin ve bilgi türlerinin günlük yaşamın gri alanlarında nasıl etkilendiğini gösterir. 20. yüzyıl siyaset felsefesinde yöntemsel ve epistemolojik tartışmalar önemli olmasına rağmen ikicilik ve aydın sorumluluğu gibi modernitenin belirgin özellikleri hala çözüme kavuşmamıştır. Siyaset felsefesinin temelinde süregiden bir arayış yatmaktadır çağımızda bilgi ve felsefenin ne kadar siyasi olduğu sorusu da sıkça sorulmaktadır.¹³⁶ Cündioğlu eserlerinde bahsettiği Hegel, Marx, Nietzsche ve Foucault'un siyaset ve felsefe hakkındaki bu görüşlerinden faydalanmıştır.

Bu sebeple Cündioğlu tarihsel toplumların çoğu kavramları anlamının bu kavramların temsil ettiği ideolojileri anlamak anlamına geldiğine kavramların fikirlerin özünü taşıdığına ve kavramları kavramların temsil ettiği ideolojileri anladıkça gerçekliği de kavrayabileceklerine inanmıştır. Ancak ideolojiler tek başına anlaşılabilir olsaydı sadece kavramlar gerçekliği anlamamızı sağlayamazdı. Eğer ideolojilere dair bilgimiz olmasaydı kavramlar hakkında bilgi sahibi olamazdık. Eğer olabilseydik bile ideolojinin kendisi olmaksızın ideolojiyi temsil eden kavramlar hiçbir işe yaramazdı. Bir ideolojiye sahip olmadıkça tek başına kavramın bir anlamı yoktur. Kavrama gerçeklik kazandıran onu anlamlı kılan ideoloji ve siyasettir. Bu durum siyaset ve felsefe çerçevesinde kavramların ve ideolojilerin birbirine bağımlılığını ve birbirini tamamladığını göstermektedir. Tek başına bir kavramın veya ideolojinin anlamı diğerini tamamlayacak ve ona anlam katacak bir parça olmadıkça eksik kalır. Bununla birlikte bu tür bir anlayış siyasi ve felsefi tartışmalarda sadece kavramlara değil aynı zamanda bu kavramların temsil ettiği daha geniş ideolojilere odaklanmanın önemini vurgulamıştır.¹³⁷

2.3.4. Felsefe ve Sinema

Gilles Deleuze 20. yüzyılın post yapısalcı düşünürlerinden biri olarak bilinir ve felsefe ile sinema arasındaki ilişkiyi ele alırken hiyerarşik bir değer atamayı ve tek yönlü bir etkinliği reddeder. Yani birinin diğerine kıyasla daha önemli olduğunu ya da

---

¹³⁶ Cemal Bali Akal (ed.), *Devlet Kuramı* (Ankara: Dost Kitabevi, 2018).

¹³⁷ Cündioğlu, *Anlamın Buharlaştırılması ve Kur'an*, 142.

diğerini kontrol ettiğini söylemek olası değildir.¹³⁸ Sinema bu çerçevede sadece felsefi düşünceleri görüntüler aracılığıyla yansıtmaktan daha fazlasını yapmakta ve onları yeni bir sentez içerisinde ifade ederek “düşünülmemiş olanları görüntüler aracılığıyla yaratma ve kendi tarzında felsefe yapma” yeteneğine dönüşmektedir.¹³⁹ Deleuze, film ve beyin arasındaki benzerlikten yola çıkarak sinema ve felsefe ilişkisini değerlendirir ve film ile beyin arasındaki dünya yaratma yeteneklerini öne çıkararak *beyin ekrandır*, ifadesini kullanır. Sinema kendi kendine hareket eden bir görüntü oluşturduğu için *durmadan beyin dalgalarını çizmektedir*, diye ekler.¹⁴⁰

Cüendioğlu’na göre sinemanın bir hareketi, eylemi, olguyu ya da nesneyi anlayabilmek için insanın onu bir sebep sonuç ilişkisi içerisine yerleştirmesi gerekmektedir. Bu zorunluluğa uyulmakta ve insanlar sürekli olarak anlamın peşinden koşmaktadır. Her defasında bu anlam insan zihninin bağımlı olduğu nedensellik yasaları içinde aranmakta ve bulunmaktadır.¹⁴¹

Cüendioğlu düşünce ve sanatı hakikatin bir parçası olarak görür. Bu bağlamda Deleuze düşüncenin kaynakları olarak duyum ve kavramı öne sürmektedir. Bu bakış açısıyla kavramlar felsefenin alanını oluştururken duyumlar sanatın sahası olmaktadır. Kaosla mücadelede felsefe ve sanatın beraber hareket etmesi gerektiğini savunur. Bilim bu mücadelede fonksiyonları, felsefe kavramları, sanat ise duyumları kullanmaktadır. Kavram ve duyum insan zihninin ürünleridir ve aralarındaki ilişkiyi düşünce belirler. Yöntemleri farklı olsa da sanat ve felsefe düşünce üretme sürecindedirler. Filozof düşünceyi kavramlar aracılığıyla sanatçı ise duyumlarla oluşturmaktadır.¹⁴² Düşünce oluşturma sürecinde “Bir filozof belirli bir kavramı yaratmak için oturmaz. Bir ressamın bir gün belirli bir resmi yapmaya karar verdiği gibi, bir sinemacı da belirli bir film yapmayı planlamaz”.¹⁴³ Cüendioğlu, bu süreçte düşünce veya sanat üretiminin

---

¹³⁸ Vedat Çelebi, “Sinema ve Felsefe İlişkisinden Hareketle Yapay Zekâ Filmi Ex Machina’nın İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/72 (2020), 525.

¹³⁹ Serdar Öztürk, *Sinema Felsefesine Giriş* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2018), 37.

¹⁴⁰ Öztürk, *Sinema Felsefesine Giriş*, 28.

¹⁴¹ Dücan Cüendioğlu, *Sinema ve Felsefe* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 40.

¹⁴² Meral Özçınar Eşli, *Türk Sinemasının Felsefi Arka Planı Sinemayı Felsefeyle Düşünmek* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2012), 25-27.

¹⁴³ Gilles Deleuze, *İki Konferans Yaratma Eylemi Nedir?*, çev. Ulus Baker (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2003), 19-20.

gerçekleşmesi için belirli koşulların varlığı ve uygun bir zeminin gerekli olduğunu düşünür. Düşünce ve sanat kendilerine gönül verenlerden büyükleniş ve bencilliğin bedelini talep eder. Yani olabildiğince tutkulu, kibirli ve bencil olmanın bedelini ödemeyi isterler. Bu tutku sahibi olmak anlamına gelir. Ayrıca ona göre düşüncenin hem sinemada hem de felsefede ortak bir eleman olarak karşımıza çıkması dikkate değer bir noktadır.¹⁴⁴

Sinemada düşünceyle bağlantılı bir diğer belirleyici kavram ise imajdır. Deleuze'nin perspektifinden bakıldığında sinemadaki imajlar dış dünyadaki nesnelere farklılık göstermezler. Dış dünyanın da temeli imajlardan oluşmaktadır. Sinemada imajların özünü onların hareketli nitelikleri oluşturur. Deleuze bu özelliği *hareket-imaj* olarak tanımlar. Bununla birlikte zamanı olduğu gibi doğrudan algılamamıza olanak sağlayan *zaman-imaj* kavramına da değinir. Bu iki imaj türü hareketi zaman içinde görmemizi sağlar. Böylece gerçek hayatta deneyimleyemediğimiz bir deneyimi yaşama imkânı buluruz. Deleuze'a göre zaman ve hareket imajlarından mahrum sinemasız bir düşünce her zaman eksik kalacaktır.¹⁴⁵

Sinema ve felsefe ilişkisi çerçevesinde Deleuze "sinemanın hareket-zaman bloklarını kullanarak hikâyesini anlatırken felsefenin kavramlarla hikâyesini anlattığını" belirtir.¹⁴⁶ Buna göre bilim ve felsefe düşünce yolculuğunda kavramları kullanarak katkıda bulunurken sanat ve özellikle sinema düşünceye duymusal bir boyut kazandırır.¹⁴⁷ Bu çerçevede düşünce, sinemada imajlarla; felsefede ise kavramlarla ifade edilmektedir. Bu nedenle sinema ve felsefe arasındaki ilişki, imaj ve kavram ilişkisidir. Bu ilişki, bir yandan kavramın içinde imajla bir ilişkiyi, diğer yandan imajın içinde kavramla bir ilişkiyi içerir. Dolayısıyla felsefe kendini kavramlarla ifade ederken, sinema imajlar arası ve söz-imaj ilişkileri aracılığıyla kendini göstermektedir. Cündioğlu, tüm sanatlar gibi sinemayı kavramlardan ziyade imajlarla ifade edilen bir alan olarak tanımlamaktadır. Özellikle göstermeye bildirmekten çok daha fazla odaklanmaktadır. Ona göre her film bu yüzden bir itiraftır ve sinema çıplaklığın

---

¹⁴⁴ Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 38.

¹⁴⁵ Gilles Deleuze, *Müzakereler*, çev. İnci Malak Uysal (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2006), 172-173.

¹⁴⁶ Öztürk, *Sinema Felsefesine Giriş*, 127.

¹⁴⁷ Öztürk, *Sinema Felsefesine Giriş*, 69.

olmadığı bir yer olamaz. Çünkü sinemanın özü teşhir etmektir, açmaktır. İtiraflar günahların ortaya çıktığı gözler önüne serildiği bir yerdir. Ayrıca hayal gücüne uçabilmesi için gerekli özgürlüğün verildiği yerdir.¹⁴⁸

Sanatçı bir eser yaratır fakat genellikle yarattığı eseri açıklayamaz. Onun sanatını icra etmesi onun konuşmasına denktir. Bu nedenle sanatçı genellikle sessiz kalırken eseri konuşur. Büyük sanatçılar kendi eserlerini konuşmaktan kaçınmışlardır. Nasıl ki bir şair genellikle şiirinde ne anlatmak istediğini açıklamaz benzer şekilde bir ressam veya bestekâr eserini sadece konuşarak anlaşılır kılamaz.¹⁴⁹

Deleuze'nin kavramları ve sinemayı açıklarken belirleyici olarak gördüğü unsurlardan biri de içkinlik düzlemidir. İçkinlik düzleminin kavranması hem kavramın açıklanmasını hem de mevcut dönemde sinema sanatının yaratımını mümkün kılan düşünce düzlemini anlamamız açısından önemlidir. Felsefenin bir kavramsallaştırma eylemi olması onun içkinlik düzleminden çıkarılmasını gerektirmektedir.¹⁵⁰

Kavramlar bize olayların çeşitliliğini sunarken içkinlik düzlemi kavramların birliğini, sürekliliğini ve birbirleriyle bağlantısını sağlayan zemini sunar. Kavramlar olaylardır içkinlik düzlemi ise onların ufku, onların deposu ve onları barındıran potansiyeldir.¹⁵¹ Felsefe, kavramları içkinlik düzleminden çekerken sinema seyirciyi düşüncenin düzlemiyle doğrudan baş başa bırakır.¹⁵² Nihai olarak Deleuze'un film felsefesi düşüncesi doğrultusunda sinemada temsil düşüncesini reddettiğini belirtmek gerekir. Bu noktada sinema ve felsefe arasındaki ilişkiyi daha detaylı bir şekilde ele alabilmek adına bazı önemli sinema kuramcılarının düşüncelerini temel alarak sinema ve gerçeklik ilişkisi bağlamında film ile zihin arasındaki analogiye de dikkat çekmek gerekmektedir. Bu analogiyi anlamak hem sinemanın düşünsel gücünü hem de felsefenin kavramsal analizlerini daha iyi kavramayı sağlar. Öte yandan sinema kurgudur, kuruntudur; sadece zihinde vardır. Sinema imajlar ve hareket zaman blokları

---

¹⁴⁸ Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 38.

¹⁴⁹ Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 21.

¹⁵⁰ Özcan Yılmaz Sütçü, *Gilles Deleuze'de İmge Hareketi Olarak Sinemanın Felsefesi* (Bursa: Sentez Yayınları, 2015), 12.

¹⁵¹ Sütçü, *Gilles Deleuze'de İmge Hareketi Olarak Sinemanın Felsefesi*, 13.

¹⁵² Eşli, *Türk Sinemasının Felsefi Arka Planı Sinemayı Felsefeyle Düşünmek*, 27-28.

aracılığıyla bize düşüncenin duyuşal ve canlı yönlerini sunar. Felsefe ise karmaşık düşünceleri kavramlar ve içkinlik düzlemi aracılığıyla çözümlememizi sağlar. Böylece her ikisi de düşüncenin farklı yönlerini ve kapasitelerini geliştirmekte, genişletmekte ve derinleştirmektedir.¹⁵³ Bu bakış açısıyla Deleuze'un düşüncesini sinema ve felsefe arasındaki ilişki bağlamında değerlendirebiliriz. Sinema ve felsefe her ne kadar farklı araçlar ve yöntemler kullanarak düşüncüyü ifade etmeye çalışırlarsa çalışınlar sonuçta her ikisi de düşüncenin kendine özgü boyutlarını ve niteliklerini ortaya çıkarmaya yardımcı olurlar. Bu nedenle Deleuze'un düşünceleri sinemanın düşünsel gücünü ve felsefenin kavramsal derinliğini birleştiren bir perspektif sunmaktadır.¹⁵⁴ Genel olarak Cündioğlu sinema ve felsefe ilişkisi hakkındaki düşüncelerini Deleuze'un üzerinden örneklerle açıklamıştır.

“Sinema ve Gerçeklik” kitabının yazarı Roy Armes, gerçeklik algısının ve aktarımının sinema tarihinde üç farklı yöntemle sergilendiğini belirtir: Gerçeğin ifşa edilmesi, gerçeğin taklit edilmesi ve gerçeğin sorgulanmasıdır. Bunları şu şekilde derinleştirir:

Birincisi gerçekçi bir estetiğin evriminden ve amacın basitçe dünyayı olduğu gibi yansıtmak olduğu tüm eserlerin oluşturduğu bir gelenekten gelmektedir. Burada sanatçının ana ilgisi, yaratmak veya hayal etmek yerine insanları, nesneleri, mekânları ve olayları mümkün olduğunca müdahalesiz bir şekilde kamera önüne yerleştirmek ve seyircinin görmesini sağlamaktır. İlk gelenek kadar eski olan ikinci gelenek gerçeklikle kurulan bu doğrudan bağlantıyı keser ve gözünü filmin yaşamın bir taklidini veya benzerini sunma kapasitesine çevirir. Benzerlik tatmin edici kurgusal anlatılar oluşturmanın bir aracı olarak kullanılır ancak kendi başına bir amaç olarak değil. Üçüncü ve muhtemelen en az geliştirilmiş gelenek yüzey gerçekliğini aktarmak veya taklit etmeyi güçlendirmek yerine görünenin arkasındaki derin gerçekliği araştırmaya ilgi

---

¹⁵³ Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 103.

¹⁵⁴ Çelebi, “Sinema ve Felsefe İlişkisinden Hareketle Yapay Zekâ Filmi Ex Machina'nın İncelenmesi”, 526.

*gösterir. Bu film deneyiminin rüya benzeri yönlerini kullanarak nesnelere ve insanları bağımsız varlık olmaktan yoksunluğa indirgemek anlamına gelir.*¹⁵⁵

Cündioğlu, Peirce'ten ilham alarak sanat eserini “ifşa eden ve fakat afişe etmeyen şey” olarak tanımlar. Sanat eseri kendisini yalnızca bir izleyicinin insanlık ve doğa hakkındaki bilgisi kadar açığa çıkarır. Biçimin bilgisini elde etmek için açığa çıkanla hareket etmek, içeriğin bilgisine erişmek için ise geride kalanı görmek gereklidir. Bu genellikle sanatçının bile farkında olmadığı bir alandır. İçerik özün taşıyıcısıdır ve bu nedenle genellikle öz ile karıştırılır. Ancak içerik akıllı ve zekâyı kullanmayı gerektirir. Bu durumda içeriği kaçınan ve akıl ile zekâdan kaçan öz kendisini sergilememek için kaçınılmaz olarak kaçacaktır. Bu aşamada ona göre güçlü bir sanat tarihçisinin anlatılarına değil bir filozofun düşüncelerine ihtiyaç vardır.¹⁵⁶

Cündioğlu'na göre filmler izleyiciye neredeyse gerçek bir görüntüye tanıklık etme izlenimi oluşturur. Bize gerçek kanıtlar sunarlar ve “bu böyle” diliyle konuşurlar. Filmin bir tiyatro oyunu veya bir hikâyeden farklı olarak algıyı yönlendirebilme ve bu sayede kitleleri etkileyebilme kabiliyeti gerçeklik etkisine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bir karede insanın ve onun tüm acısının gözlemlenmesi onlarca saatlik belgesellerden daha eğitici olabilir. Ancak bu durum gerçekten öğrenmek isteyenler için geçerlidir.¹⁵⁷ Çünkü Cengis'in dediği gibi film kurgu ile sınırlanamayacak kadar evrensel bir dil olmaktadır.¹⁵⁸ Ancak Cündioğlu'na göre filmdeki gerçekliğin sunumu yine de gerçekliğin kendisi değildir. Film, film şeridi üzerindeki mesajdır ve ne tamamen mekanik bir üretim ne de gerçeğin bozulmuş halidir. Bir kültürel mirasın tarihsel geçmişin izlerini taşıyan, çağın ve yönetmenin bakış açısını yansıtan kendine özgü bir gerçekliktir.¹⁵⁹ Dolayısıyla bir yandan gerçekliğin kendisi diğer yandan gerçekliğin izlenimi veya algılanması söz konusudur. Çıplak gerçeklik aslında hiçliktir. Onu kaplayan, onu kuşatan ve ona şekil veren insanlardır. Gerçekliği tahammül edilebilir bir hale getirenlerdir. İnsan onu sadece kendisi için var

---

¹⁵⁵ Roy Armes, *Sinema ve Gerçeklik Tarihsel Bir İnceleme*, çev. Zeynep Özen Barkot (İstanbul: Doruk Yayınları, 2019), 10-11.

¹⁵⁶ Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 79.

¹⁵⁷ Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 17.

¹⁵⁸ Cengis T. Asiltürk, *Sinemada Diyalektik Kurgu* (İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2008), 128.

¹⁵⁹ A. Hakan Çiğdem, “Sinemada Görüntü ve Gerçek İlişkisi”, *Sanat Dergisi* 1 (2010), 101.

eder. Bu bağlamda o gerçekliği kendisi ve insan için olmak üzere iki şekilde görür. Kendisi için olan gerçekliği insanın gözünde var olmayan bir şey yani hiçlik olarak ifade eder. Dolayısıyla ona göre insan, kendisi için olan gerçekliği tanıyamaz, ona bakamaz ve dokunamaz. Çünkü kendisi için olan gerçeklikle insanın hiçbir ilişkisi yoktur. Gerçekliği kendisine uygun bir hale getirene kadar ona yaklaşamaz hatta ondan korkar, yaklaşmayı bile düşünmez.¹⁶⁰

Sinemanın varlıkla karşılaşmada veya gerçeğe ulaşmada bir araç olduğunu düşünen Bela Balazs “Görünen İnsan” adlı kitabında gerçeklik ve görünüş arasındaki ilişkiye dair şunları ifade etmiştir:

Artık varlıkları göremiyoruz. Gerçek yaşamda varlıkların görünüşü kaybolmuştur. İnsan yüzlerini, nesnelere ve hayvanları göremiyoruz. Neden mi? Çünkü bilim, teknoloji ve yazı o kadar çok soyutlama yaptı ki, her şeyi o kadar soyutladı ki, bir insana baktığımızda onun yüzünü değil, onun yüzü hakkında yazılanları görüyoruz. Yazının aracılığıyla insanın başını görmeye başladık. Yazı bir aracı haline geldi. Peki varlığı yeniden nasıl göreceğiz? İşte elimizde bir sanat var o da sinema. Sinema bize varlığı doğrudan gösteriyor. Artık yüzdeki kıvrımları, heyecanı, enerjiyi, oradaki tutkuyu sinematik imajlarda görebiliyoruz.¹⁶¹

Sinema gerçekliğe özgü bir doğruluk getirmiş, fotografik bir temele dayandığından realist bir araçtır. Bu nedenle eski sanat formlarından farklı bir biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Sinemada temel obje ile onun temsil edilme biçimi arasında başka bir faktörün girmesi söz konusu değildir. Dış dünyanın yansıması insan yaratıcılığının etkisiz olduğu bir ortamda belli bir gereklilik içerisinde doğal bir şekilde meydana gelmektedir. Çoğu zaman insan gördüğü suretin bir hayal, bir yansıma ve bir gölge olduğunu anlamaz.¹⁶² Buna göre “sinema fotografik objektifliğin zamana yayılmış hali” olarak belirtilir. Kamera tarafından yakalanan imaj objenin kendisi olup kendi anlamını taşımaktadır. Fakat imaj çok katmanlı olan gerçeklikten bir seçim yapılarak

---

¹⁶⁰ Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 80-81.

¹⁶¹ Serdar Öztürk, “Ingmar Bergman’ı Sinematik Felsefe Açısından Düşünmek”, *SineFilozofi* 4/8 (2019), 167.

¹⁶² Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 116.

oluşturulur. Bu durumda imajı yansıtan “film, sadece gösterme illüzyonu yaratır ve bu illüzyonu yaratırken nesnellik kavramını lehine kullanır”. Sonuç olarak sinemanın film aracılığı ile sunduğu gerçeklik sadece onun kendi gerçekliği olabilir.¹⁶³

Kendi özgün gerçekliği olan bir film ortaya çıkardığını savunan bir diğer sinema teorisyeni ise Stanley Cavell’dir. Cavell, film yaratımı ve felsefeyi eşdeğer bir durumda ele alır. Cavell’e göre sinema “gerçeklik ve temsil, sanat ve simülasyon, yükseklik ve geleneksel bağlılık, yargı ve keyif, şüphecilik ve özgün olma, dil ve ifade üzerine felsefenin ortaya attığı konulara yeni bir yön” kazandırmaktadır.¹⁶⁴ Böylelikle sözle başlayan ve yazıyla devam eden felsefe geleneği sinematik felsefe adı verilen yeni bir kimliğe dönüşmekte olup bu kimlik de “film öncelikle kendi özgün gerçeklik evrenini oluşturmak ve bu işlemi başarılı bir şekilde gerçekleştirdikten sonra duyguların gerçeklikle uyumlu olmasını sağlamakla yükümlüdür.”¹⁶⁵ Bu durumda insan üzerine kendi felsefesini ortaya koyan bir düşünme sonucunda filmin sunduğu şeyin oluşumu mümkün olmaktadır. İnsanı insanın tüm ızdırabını bir karede seyretmek gerçekten bir şeyler öğrenmek isteyenler için onlarca saatlik belgesellerden daha öğreticidir.¹⁶⁶

Sonuç olarak Cündioğlu, felsefe ve sinema ilişkisini özgün bir bakış açısıyla ele almaktadır. Ona göre sinema hem içerik hem de biçim olarak felsefenin güçlü bir ifade biçimidir. Sanatçının sözcüklerle ifade edemediğini, görsel ve işitsel araçlarla ilettiği bir alan olarak sinema filozofun güçlü kanatlarına ihtiyaç duyar. Sinema çıplak gerçekliği temsil ederken insanın onu anlaşılır ve tahammül edilebilir kıldığı bir yorumlamaya tabi tutulmaktadır. Cündioğlu’nun felsefe ve sinema anlayışında sinema bir anlamda insanın gerçeklikle olan ilişkisini onu kendi algı ve anlayışına göre biçimlendirdiği bir araç olarak görülmektedir. Bu nedenle sinema ve felsefe arasındaki ilişki gerçekliğin anlaşılması ve ifade edilmesi noktasında önemli bir işleve sahiptir.

---

¹⁶³ Çiğdem, “Sinemada Görüntü ve Gerçek İlişkisi”, 100.

¹⁶⁴ Nathan Andersen, *Gölge Felsefe Platon’un Mağarası ve Sinema*, çev. Nalan Kurunç (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 18.

¹⁶⁵ Oğuz Adanır, “Sinemada Gerçeklik ve Düşsellik / Hakikat ve Yalan”, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* 0/14 (2015), 172.

¹⁶⁶ Cündioğlu, *Sinema ve Felsefe*, 174.

2.3.5. Felsefe ve Mantık

Mantık ve felsefe arasındaki ilişkinin analizi her iki disiplinin de tanımlandığı ilk andan itibaren mantıkçılar ve filozoflar tarafından tartışılan bir konudur. Bazı düşünürler mantığın kendi başına bir felsefe olduğunu savunurken diğerleri mantığın bir araç olduğunu ve felsefi düşüncenin ilerlemesi için kullanıldığını düşünür. Bu karmaşık bir sorundur çünkü genellikle mantığın nesnel gerçekliklere ulaşmayı sağladığı düşünülür. Mantık sıklıkla felsefenin dışında uygulanır ancak bu uygulamaların felsefe olarak kabul edilip edilmediği genellikle subjektif bir değerlendirmeye tabidir.¹⁶⁷

Cüendioğlu'na göre mantık ve felsefe arasındaki ilişkiyi kavramak için her iki çalışma alanının ne anlam ifade ettiğini belirlemek önemlidir.¹⁶⁸ Mantık çıkarım ve muhakeme üzerine yoğunlaşırken felsefe genellikle genel sorunların incelenmesine odaklanır. Her iki disiplin de akıl yürütmeyi içerir ancak mantığın akıl yürütme kuralları bazen felsefeninkilerden farklılık gösterir. Ayrıca mantığın genellikle belirli biçimlerde geçerli bir çıkarımı neyin oluşturduğuna dair kuralları varken felsefe genellikle daha geniş ve esnektir.¹⁶⁹

Cüendioğlu, bu farklara rağmen mantık ve felsefe arasındaki ilişki genellikle bir güven ilişkisi olarak algılar. Felsefe mantığın sağladığı çıkarımsal gücüne güvenir ancak genellikle belirli bir mantık sistemi üzerine kurulu değildir. Akıl yürütme olmadan felsefenin ele almak istediği sorunlara geçerli çözümler bulmak genellikle mümkün değildir. Yani her ne kadar birbirinden bağımsız disiplinler olsalar da birinin diğeri olmadan tam olarak işlevini yerine getiremeyeceği bir şekilde birbirine bağlıdır. Sanatın mantığı, sadece “sanat” olma niteliği ile kendi türündeki diğerlerine benzer. Dolayısıyla buradaki görev bu iki sanat formunu birbirinden ayıran özellikleri belirlemektir. Sanat formlarını birbirinden ayıran özellikler o sanatların konu ve hedefleridir. Bu nedenle her iki sanatın konu ve hedeflerini belirlemek öncelikli olmalıdır. Her iki sanatın hem konuda hem de hedeflerde birleşmesi mümkün olmadığından (aksi halde bu iki alanın tek bir sanat olarak kabul edilmesi gerekirdi) bu

---

¹⁶⁷ İsmail Köz, “Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 355-374.

¹⁶⁸ Düccane Cüendioğlu, *Keşf-i Kadim İmam Gazali'ye Dair* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), 144.

¹⁶⁹ Cüendioğlu, *Keşf-i Kadim İmam Gazali'ye Dair*, 144.

iki alanda ya konuları aynı ve hedefleri farklı olmalı ya hedefleri aynı ve konuları farklı olmalı ya da hem konuları hem de hedefleri farklı olmalıdır. Bu durum açıktır.¹⁷⁰

Cüendioğlu, mantık sanatının ve diğer sanatların konu ve hedeflerini bu çerçevede belirlemeyi bu sanatları birbirinden ayıran en önemli faktörlerden biri olarak görmektedir. Mantık sanatının konusu genellikle düşünme ve akıl yürütme üzerine odaklanırken diğer sanatlar genellikle estetik ve duygusal ifade üzerine yoğunlaşır bu durumda hedefler de farklılık gösterir. Mantık sanatı genellikle bilgi ve anlama doğru yönelirken diğer sanatlar estetik zevk ve duygusal deneyimlerin sunumu hedeflenir. Bu farklılıklar sanatların hem konularını hem de hedeflerini belirlemek için önemli yönlerdir.¹⁷¹

Felsefe ve mantık arasındaki bağlantının tersinden de bakılabileceği iddia edilebilir. Mantığın çeşitli biçimlerinin, aslında felsefi düşüncelere dayandığı görüşü savunulabilir. Bu ilişki bakış açısı belki daha az popülerdir ancak doğruluk değeri bundan az değildir. Esasında mantığın bir bilim olarak kabul edilmesi akıl yürütme problemine bir felsefi yanıt oluşturur. Felsefe ve mantık arasındaki ilişkinin ters bir bakış açısıyla da değerlendirilebileceği görüşü dile getirilebilir. Mantığın çeşitli formlarının aslında felsefi düşünce biçimlerine dayanıyor olduğu iddiası ileri sürülebilir. Bu bakış açısı belki de daha az bilinen bir yaklaşımdır ancak bu onun doğruluk payının daha az olduğu anlamına gelmez. Esasında mantığın bir bilim olarak kabul edilmesi akıl yürütme sorununa getirilen bir felsefi çözüm niteliğindedir. Cüendioğlu'na göre bir yandan “formel mantık” adı altında klasik mantık sert eleştirilere hedef olmuş diğer yandan “mantık bilimi” ve “usul” birleştirme denemeleri yapılmış hatta bu birleştirme denemeleri bir süre için XX. yüzyılda Bilim Felsefesi başlığı altında kendi başına bir bilim dalı olarak kabul edildiği sürece başarılı bile olmuştur. Ona göre “Methodologien” uygulamalı mantık insanlığa kartezyanizmin daha doğru bir deyimle Fransız felsefe geleneğinin bir hediyesidir.¹⁷²

---

¹⁷⁰ Cüendioğlu, *Keşf-i Kadim İmam Gazali'ye Dair*, 143.

¹⁷¹ Cüendioğlu, *Keşf-i Kadim İmam Gazali'ye Dair*, 143.

¹⁷² Cüendioğlu, *Keşf-i Kadim İmam Gazali'ye Dair*, 153.

Cüendioğlu, bu problemle ilgilenen birçok filozofun fikirlerine bakarak mantık ve felsefe arasındaki bağlantıyı tarihi bir perspektiften de ele almıştır. Aristoteles, Kant ve Hegel kendi dönemlerinde mantığa dair düşünceler geliştirdiler. Bu durumda felsefe tarihsel yakınlığı nedeniyle mantıkla bağlantılıdır ve her iki disiplin karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Dolayısıyla her ne kadar felsefenin mantığa ihtiyaç duyduğu düşünülse de mantığın kendisi de felsefi düşüncelere dayanır. Bu nedenle felsefe ve mantık arasındaki ilişki birbirine karşı bağımlılık ve etkileşim içerisinde olan iki disiplin olarak daha geniş bir bakış açısından değerlendirilebilir. Her iki alanın da birbirinin gelişimine ve anlaşılmasına katkı sağladığı bir diyalog ve etkileşim süreci söz konusudur. Hem felsefe hem de mantık, düşünme pratiğine dayanan disiplinlerdir ve her ikisi de bireysel akıl yürütmenin başarısına bağımlıdır. Mantık genellikle süreçleri inceler ve sonuçların anlamlarına genelde odaklanmaz. Felsefe ise mantıksal süreçleri uygulayarak sorunlara çözümler bulmaya çalışır. Mantık ile felsefe arasındaki belki de en belirgin fark bu noktada yatar. Mantık sürecin özüne odaklanırken felsefe genellikle sonuca yöneliktir. Ancak bu iki disiplin birbirine derinden bağlıdır ve ayrılmaları kolay olmayacaktır. Bir özün ve bu özün ait olduğu varlığı anlamak ancak ve ancak özün kendisi için var olduğu unsurun kavranmasıyla mümkün olabilir. Özün içinde bulunduğu varlığı anlamak ve aklında canlandırmak, bu özü kendisi için var olan şeyi anlamadan gerçekleşemez.¹⁷³

Cüendioğlu nazarında bu iki alanın birbiri ile iç içe olduğunu görmek mümkündür. Mantık sonuçların geçerliliğini kontrol eden kesin kurullarla tanımlanırken felsefe daha çok belirsizlik anlam ve değer konularında odaklanır. Mantık daha çok kesinlik ve genel kabul görmüş kurullar üzerinden işlerken felsefe belirsizlik ve çok çeşitli düşünceler üzerine düşünür ve tartışır. Her iki disiplin de düşünme ve anlama çabalarının vazgeçilmez bir parçasıdır ve birbiri olmadan tam olarak anlaşamazlar. Cüendioğlu'nun mantık ve felsefe anlayışı bu iki disiplinin birbirine iç içe olduğu kadar özgün olduğu ve düşünme ve anlama çabalarının vazgeçilmez bir parçası olduğunu vurgulamaktadır.

---

¹⁷³ Cüendioğlu, *Kesf-i Kadim İmam Gazali'ye Dair*, 100.

Mantığa özgün bir perspektif getiren Cündioğlu, onu düşüncenin temel yapı taşlarından biri olarak görür. Buna göre mantık bilgiye erişim ve anlam üretme araçlarımızı şekillendirir. Mantığın yalnızca çıkarımsal süreçleri değil aynı zamanda bilginin değerlendirilmesi ve eleştirel düşünce becerilerinin geliştirilmesi konularını da kapsadığını vurgulamaktadır. Bilginin ve bilgi sürecinin mantık çerçevesinde incelenmesi gerektiğini belirtir. Onun açısından mantık bilgi sürecini anlamak ve yönlendirmek için gerekli olan araçları sağlar. Ancak mantığın da kendi sınırlarının olduğunu ifade eder. Mantık aklın sınırlarını belirleyebilir ve denetleyebilir ancak bu sınırların ötesine geçemez. Bize varoluş kaygısı veya yaşama hırsı gibi meseleler hakkında doğrudan bilgi veremez. Bu tür meseleler aklın denetleyebileceği nefsanî durumların dışında kalır. Mantık, yalnızca aklın sınırları içerisinde çalışabilir ve aklın sınırlarını denetleyebilir.¹⁷⁴

Cündioğlu'nun mantık felsefesi insan aklının evreni ve içinde yaşadığı dünyayı anlama çabasını merkeze alır. Onun bakış açısında mantık, evreni anlamlandırma ve bu anlamlandırmaların doğruluğunu test etme çabasının vazgeçilmez bir parçasıdır. Mantığın, insanın dünyayı anlama ve kendi varlığını anlamlandırma süreçlerinde oynadığı rol Cündioğlu'nun düşüncelerinde önemli bir yer tutar. Mantık biliminin hem bireysel düşünme sürecinde hem de toplumsal ve akademik disiplinlerde kritik bir rol oynadığını savunur. Özellikle argümanların geçerliliğini ve tutarlılığını değerlendirebilmek için esastır. Bu mantığın kavramsal ve teorik düşünce geliştirmesindeki rolüne zarar verir. İnsanların onu anlamakta zorlandıklarının nedeninin mantığın değerinin ve öneminin tam olarak anlaşılmasından kaynaklandığını öne sürer. Bu yüzden genellikle karmaşık ve zor anlaşılır olarak görülür ve göz ardı edilir ve ya küçümsenir. Mantığın hem bireysel düşünme yeteneğimizi hem de toplumsal ve akademik disiplinlerimizi nasıl geliştirebileceği konusunda ciddi bir anlayış eksikliği yaratır.¹⁷⁵

Mantığın sadece bir düşünce sistemi olmadığını aynı zamanda ahlaki bir boyutu olan bir yaşam tarzı olduğu görüşünü temsil eder. Mantık sadece düşüncelerimizi ve

---

¹⁷⁴ Cündioğlu, *Keşf-i Kadim*, 164.

¹⁷⁵ Cündioğlu, *Keşf-i Kadim*, 169.

kararlarımızı organize etmek için bir araç değil aynı zamanda eylemlerimizin ahlaki ve etik sonuçlarını düşünmek için de bir araçtır. Cündioğlu mantığın ahlaki sorumlulukla iç içe olduğunu ve bunun bireyin hayatının her yönünde geçerli olduğunu vurgular. Bu nedenle herkesin ahlaki sorumluluklarını ve mantıksal tutarlılıklarını düşünmek ve sorgulamak zorunda olduğunu savunur.¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ Cündioğlu, *Hakikat ve Hurafe*, 79-80.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Düccane Cündioğlu'nun Dine Bakış Açısı

Her şeyden önce Cündioğlu İslam inancının çoğunlukla kabul edildiği Müslüman bir ülke, Müslüman bir ailede dünyaya gelmiştir. Yaşamının büyük bir kısmı da muhafazakâr denilen çevrede geçmiştir. Bu bağlamda onun düşüncelerinde din tasavvuru denildiğinde daha çok İslam dini akla gelmektedir. Dolayısıyla onun dini düşüncesini temelde İslam ve bu dinin temel kaynağı olan Kur'an oluşturmaktadır.

3.1. Kur'an'ı Anlama Üzerine

Cündioğlu'na göre kuşkusuz her Müslümanın en yüce dileği Hz. Muhammed ile birlikte Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönemde ilk inananların sahih iman ve salih amel birlikteliğini gerçekleştirdiği gibi Kur'an ayetlerine uygun bir düşünme şekli olan doğru bir inanca sahip olmaktır. Kur'an'ın emir ve yasaklarına göre bir yaşam tarzı oluşturmak ve böylece hem dünyada hem de ahirette mutluluk içinde yaşamayı başarabilmektir. Bu yüksek arzu Kur'an'ın indirilmesinin ve Hz. Muhammed'in öncülüğünün yol açtığı ilk müminlerin iman amel birlikteliğini tekrarlamak ve geliştirmek üzerine kuruludur.¹⁷⁷

Her Müslüman'ın en derin isteği sahih inanç ve salih amel oluşturarak hem dünyada hem de ahirette iç huzur ve saadet elde edebilmektir. Bu Kur'an-ı Kerim'in indiği dönemde ilk inananlarla birlikte inanan ve salih amel işleyen Hz. Muhammed'in örneğini takip etme arzusunu ifade eder. Kur'an ayetlerine uygun bir düşünce yapısına doğru bir inanca ulaşmak, Kur'an'ın emirlerine, yasaklarına ve tavsiyelerine göre bir yaşam tarzı oluşturmak bu süreçte temel hedeflerdir. Ona göre Kur'an'ın indirilmesinden bu yana Hz. Muhammed ile birlikte ilk inananların salih amel ve doğru inanç birlikteliğini takip etme ve geliştirme sürecidir. Her Müslüman bu sürecin bir parçası olmayı ve bu birlikteliği yaşamayı hedefler.¹⁷⁸

Ona göre Kur'an-ı Kerim'in hedeflediği toplumun ahlaki, ekonomik, siyasi ve sosyal yapısına nasıl bir perspektif sunduğunu, bu toplumu hangi açılardan eleştirdiği ve

---

¹⁷⁷ Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 2.

¹⁷⁸ Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 2.

kınadığını, sunulan inanç prensipleri ile insanları karanlıktan aydınlığa, sapıklıktan doğru yola ve yanılığdan gerçeğe nasıl çektiğini nispeten kısa bir süre içinde “insanlık arasından seçilmiş en hayırlı topluluğun” nasıl oluştuğunu bilmek için onu anlamak gerekir. Cündioğlu, İslam’ın çağrısının başarısını nasıl gerçekleştirdiğini ve bugün de bunu nasıl yapabileceğini anlamak isteyenlerin şüphesiz ilk adımda Kur’an’ın içeriğine ve bu içeriğin sunum biçimine aşina olmaları gerektiğini savunur. Bu noktada ünlü şair ve düşünür Mehmed Akif Ersoy’un “İlhamını Kur’an’dan alıp İslam’ı çağın anlayışına aktarmalıyız” şeklindeki saptaması ve dileği kabul edilmelidir. Çünkü İslam’ın çağrısı başlangıcından bu yana dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan çok çeşitli topluluklara ulaşmış bu topluluklar tarafından anlaşılmiş ve kabul edilmiştir. Bu yüzden bu çağrı insanların hayatlarını ona göre düzenledikleri bir sosyal ve siyasi düzen haline gelmiştir. O, farklı dilleri konuşan farklı geleneklere ve hatta dinlere sahip toplulukların farklı zamanlarda ve bölgelerde Kur’an’da ifade edilen ilahi esintinin etkisi altına girmeleri ve bu teslimiyeti günümüze kadar hiçbir şey kaybetmeden sürdürmeleri hiç kuşkusuz Kur’an’ın tüm zamanlar boyunca ve tüm insanlık için bir rehber olduğunun ve olabileceğinin tarihsel bir kanıtı olarak görür.¹⁷⁹

Müslümanların arzuladığı hayat Kur’an’ın öğretilerine dayalı dini düşüncenin sağlam bir imanla ve dini yaşam biçimiyle sürdürülmesidir. Ancak bu hedefin gerçekleştirilmesi öncelikle Kur’an’ın öğretilerinin doğru bir şekilde anlaşılmasına ve kavranmasına bağlıdır. Bu nedenle Cündioğlu günümüz Müslümanlarının Kur’an’ı ilk nesiller gibi sağlıklı bir şekilde anlamaları ve kavramaları gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁰

Bu kavrayışın olası koşulları ve genel kabul gören kuralların mevcudiyeti eğer varsa ortaya konulmalıdır. Ayrıca bu kavrayışın imkânlarının ve kabul edilebilir normlarının anlaşılması ve tanımlanması da önemlidir. Bu, Kur’an’ın doğru bir şekilde yorumlanması, uygulanması için gereklidir ve Kur’an’ın öğretilerini, emirlerini ilk nesiller gibi doğru ve sağlıklı bir şekilde anlayıp kavramamızı sağlar. Buna ek olarak günümüz Müslümanları için dini yaşam tarzını gerçekleştirmenin yollarını ve Kur’an’ın tebliğinin doğru bir şekilde kavranmasını sağlamanın imkânlarını ortaya koymak

---

¹⁷⁹ Dücane Cündioğlu, *Söz’ün Özü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), 2.

¹⁸⁰ Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur’an*, 2-3.

önemlidir. Bunun için ilk nesillerin Kur'an'ı anlama ve uygulama şekillerine bakarak onların öğretilerinden ve yaşamlarından ders alınmalıdır. Bu bilgiler Kur'an'ın sağlıklı bir şekilde kavranmasına yardımcı olacaktır.¹⁸¹

Cüendioğlu'na göre modern İslam düşüncesi bugün meşruiyetini artık sadece Kur'an ve sünnet gibi birincil kaynaklara uygunluk derecesinde değil aynı zamanda modern yaşama ve mevcut politik otoritelere uygunluk oranında da garanti eder hale gelmiştir. Ne yazık ki yalnızca yüzeyde anılan ayetler ve hadisler, ileri sürülen görüşleri hem dini hem de geçerli kılmak için yeterli kabul edilmiştir. Bu dinin orijinal öğretilerinin çoğu zaman çağdaş normlara ve siyasi gerekliliklere uydurulduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan bu durum bazı kişilerin İslam'ı çağdaş durumlarla uyumlu hale getirme çabalarını da yansıtabilir. Ancak dini metinlerin mevcut koşullara uydurulmasının sınırları ve etik sorunları hakkında ciddi tartışmalar vardır. Bu tartışmalar genellikle dinin orijinal öğretilerinin korunması ve modern yaşamla uyum sağlaması arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı konusunda odaklanmaktadır.¹⁸² Öyleyse onun açısından Kur'an'ı doğru anlama sorunumuz vardır. Yapılması gereken şey bu sorunu açıklamaya çalışmaktır.

İslam ve Kur'an'ın anlaşılması ve uygulanmasının Müslüman'ın hayatındaki önemini vurgulayan Cüendioğlu, İslam'ı ve Kur'an'ı doğru anlamak ve bunları hayatına uygulamak için gayret göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Müslüman'ın yaşamının ve varlığının anlamını belirleyen şeyin İslam olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda İslam'ın ve Kur'an'ın anlaşılması hayatta karşılaşılan zorlukların ve sorunların üstesinden gelme stratejisi olarak sunulmaktadır.¹⁸³

Kur'an, Allah'tan korkan herkese ve tüm insanlara rehberlik sunan bir ilahi kelam olarak Allah tarafından indirilmiştir ve dün olduğu gibi bugün de rehberlik görevini etkin bir şekilde yerine getirebilmektedir. Ancak ona göre günümüz Müslümanı ve inandığını ifade ettiği bu kitap arasındaki mesafe giderek açılmaktadır ve bu durum devam etmektedir. Yeryüzünde bu hayat verici kelamın verdiği soluklardan

---

¹⁸¹ Cüendioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 3.

¹⁸² Cüendioğlu, *Hakikat ve Hurafe*, 46.

¹⁸³ Cüendioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 5-6.

mahrum olan milyarlarca insanın yaşadığı bir gerçektir. Bu gerçek hitap ettiği ve inanmış olduğu bu kitabın nefesinden mahrum olan ve ne yazık ki gerektiği gibi okuyamayan veya okusalar bile anlamayan birçok insanı da içerir.¹⁸⁴

20. yüzyılın başlarından bu yana özellikle ülkemizde Kur'an'ın anlaşılması için halkın bu kitabı kendi dillerinde okuması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Aslında Cündioğlu'na göre problemlerin kökeni basit bir dil sorununa dayanmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'ın halkın kendi diline çevrilmesi durumunda birçok sorunun çözüleceği iddia edilmiştir. Hatta bu iddia öyle ikna edici gelmiştir ki Kur'an'ın orijinal dilinden ziyade önceden batı dillerine çevrilmiş versiyonlarından Türkçeye çevrilmesine dair girişimlerde bulunulmuştur. Bu çabalar her ne kadar bazen tepki çekmiş olsa da sonrasında daha ciddi ve uzman kişiler tarafından meal ve tefsirler yazılmasına kadar varmıştır. Zamanla birçok klasik ve modern tefsir kitabı Türkçeye çevrilmiştir. Cündioğlu'na göre bu çeviriler ve çalışmalar Kur'an'ın anlaşılmasını kolaylaştırma adına önemli bir adımdır. Bir yüzyıla yakın süren çeviri deneyiminden çıkan ders ilahi vahyin kaynağından doğrudan beslenmek için yalnızca meallerin ve tefsirlerin başvurulacak son çare olmadığıdır. Kişinin kendine özgü formu nedeniyle mealler başarılı olmalarına rağmen açıklamada yetersiz kalırken ciltler dolusu tefsirlerin dili ise halka hitap etmekte başarısız olmuştur. Birçok kişi tefsir kitaplarında karşısına çıkan rivayet ve yorum karşısında ne yapacağını hangisini ve neden tercih edeceğini bilemeyecek durumdadır. Tefsir usulü gibi konularda yazılan kitaplara gelince bu kitapların sayısı zaten birkaçı geçmez ve genellikle yeni bilgi sunma yerine bilinen bilgileri tekrarlamaktadır.¹⁸⁵

Cündioğlu, İslam'ı doğru bir şekilde anlamayı, yaşamayı ve tüm yönleriyle hayata geçirmeyi kendine misyon edinen günümüz Müslüman'ının çözmesi gereken pek çok sorun olduğu görüşündedir. Aynı şekilde ona göre maddi ve manevi birçok zorlukla mücadele etmek zorunda olan Müslümanın yaşadığı problemlerin merkezinde "Kur'an'ı doğru bir şekilde anlamak" gibi temel bir sorun olduğu da tartışılmazdır. Müslüman'ı Müslüman yapan, hayatını ve varoluşunu anlamlı kılan, hedeflerini, amaçlarını ve

---

¹⁸⁴ Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 4.

¹⁸⁵ Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 4.

gayelerini belirleyen ve ona zorluklarının ve sorunlarının olduğunu hatırlatan bunları aşması gerektiğini söyleyen kuşkusuz sahip olduğu dindir. İslam'ın merkezinde ise Kur'an yer alır. İslam'ı doğru bir şekilde anlamak ve uygulamak Kur'an'ı doğru bir şekilde anlamadan, onun öğretisini sağlıklı bir biçimde kavramadan mümkün olmayacaktır. Bu gerçek Müslümanlar için sürekli bir arayışı ve öğrenme çabasını gerektirir.¹⁸⁶

Kur'an'ı sağlıklı bir şekilde anlamak ve kavramak nasıl mümkün olacağı Cündioğlu'nun üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Bu sürecin metodu, kaideleri ve kuralları üzerine kalem oynatmış, bu soruların yanıtlarını bulmak ve tam anlamıyla ele almanın önemini vurgulamıştır. Ancak bu soruların doğru bir şekilde yanıtlanabilmesi "anlama" ve "anlam" kavramlarının özünün net bir şekilde anlaşılması olmadan mümkün olmayacaktır. Bu nedenle "anlam" ve "anlama" konularının temellendirilmesi büyük önem taşımaktadır. İnsan zihninin karmaşık yapısı göz önünde bulundurulduğunda anlama sürecinin her bireyin kendi öznel deneyimlerine, öğrenimine ve kültürüne göre değişkenlik gösterdiği bir gerçektir. Bu gerçekliğin getirisi sonucu Cündioğlu anlamak için çeşitli yolların olduğunu ifade etmiştir. Bu yollar dilbilimsel, sosyolojik, psikolojik, felsefi ve daha pek çok açıdan ele alınır. Örneğin, dilbilimsel açıdan bakıldığında anlamak genellikle bir dilin gramer ve sözdizimini anlamayı ve sözcüklerin anlamlarını bilmeyi gerektirir. Ayrıca belirli bir metni anlamamanın en etkili yolu genellikle onun kültürel ve tarihsel bağlamını anlamaktan geçer. Bu nedenle Kur'an'ı anlamamanın yolu Arapça dil bilgisini, tarihsel ve kültürel bağlamı ve İslami gelenek ve öğretileri anlamayı içerir. Bunun yanı sıra Kur'an'ı anlamak aynı zamanda bireysel bir deneyim ve içsel bir yolculuktur. Bu kişinin kendi inançlarını, değerlerini ve dünya görüşünü içerir. İşte bu nedenle o Kur'an'ı anlamamanın tam bir metodu ve formülü olmadığını her bireyin kendi öznel deneyimlerine ve anlayışına bağlı olduğunu ifade eder.¹⁸⁷

Kur'an'ı anlama konusunda birçok farklı yaklaşım olabilir ve her biri kendi içinde değerlidir. Bu çeşitlilik Kur'an'ın farklı insanlara farklı şekillerde hitap etme

---

¹⁸⁶ Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 5.

¹⁸⁷ Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 5-6.

gücünü yansıtır. Ancak en önemli nokta Kur'an'ın anlaşılması ve uygulanması sürecinin sürekli bir öğrenme ve gelişme süreci olduğudur. Aynı zamanda kişinin kendi inançlarını ve değerlerini sürekli olarak sorgulamasını ve yeniden değerlendirmesini gerektirir. Kişinin kendi kişisel ve manevi gelişimini destekler ve kişinin kendini daha derin bir şekilde anlamasına yardımcı olur.

Cüendioğlu'na göre Kur'an'ın Allah'ın kelamı olması, Allah'ın sözcüğü ve iletişimi olması sebebiyle hiçbir surette insan konuşmasına benzemez. Dolayısıyla Cüendioğlu'nun bakış açısına göre Kur'an'ın mucizevî yönü Arapça dilinde indirilmesinden çok Allah tarafından indirilmiş olmasında bulunmalıdır. Zira ilahi kelamın benzersizliği onun Allah'ın kelamı oluşunda yatar, o bir vahiydir, bir tenzildir, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir ve mucizevî olan yönü hiç kuşkusuz ilahi makamdan indirilmiş olmasındadır. Dil konusuna gelince bu sadece beyanın alıcılar tarafından anlaşılmasını sağlayan bir araçtır. İfade edilmek istenen bir ortak sistem içinde dile getirilir ve alıcılar kendi dillerinde ifade edilen sözcüğü kendi dillerinde ifade edildiği için anlarlar. Eğer bu böyle olmasaydı hiç şüphesiz anlayamazlar, anlamadıkları için de haklı olarak itiraz ederlerdi.¹⁸⁸

Kur'an Arapça dilinde indirilmiş ve bu dilde ifade edilmiştir. Bu dilde indirildiği için de Cüendioğlu, insanların Arapça'dan bağımsız olmamaları gerektiği konusu üzerinde durmuştur. Aynı zamanda fıkıh usulü âlimlerinin de belirttiği gibi Arapça Kur'an'ın bir parçasıdır. Kur'an'ı anlamak demek öncelikle Kur'an'ın dilini anlamayı gerektirir. İkinci olarak bu dilde bu dil ile ifade edilmiş kelimenin ve o kelimenin anlamının yani ilahi niyetin anlaşılması gereklidir. Ancak bu koşul göz ardı edildiğinde Arapça anlamı belirleyemez. Dil, sadece anlamın belirlenmesine yardımcı olur. Dil bir süreç içinde olduğundan ve her dil sonuçta bir toplumun, grubun dili olduğundan zamanla ilgili değildir, mevcuttur, görünür haldedir.¹⁸⁹

Cüendioğlu, her çağın kendi Kur'an tefsirini gerektirdiğini iddia edenlerin Kur'an'ın her harfinin binlerce anlam taşıdığını ve kendi yorumlarının bu binlerce anlamdan biri olduğunu ileri sürdüklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte metnin ve

---

¹⁸⁸ Cüendioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 38.

¹⁸⁹ Cüendioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 43.

metnin amaçladığı şeyin dikkate alınmadan yapılan yorumların hâkim dilin çekiciliğini kullanarak yapıldığı da inkâr edilemez. Özellikle sosyal ve politik çoğulculuğun tabulaştığı günümüzde metnin anlamını bozan çoğulcu yaklaşımlar eleştirilmez ve batı tasavvufî tarafından ilham alınan “anlamın okuyucular tarafından belirlenebileceği” iddiası “okuyucuya verilen özgürlük” adı altında genellikle kabul görür. Ancak bu durum dini metinlerin doğru yorumlanması ve anlamının korunması için ciddi etik ve bilimsel sorunlara yol açabilir. Kur’an’ın karmaşıklığı ve çok boyutluluğu göz önünde bulundurulduğunda her yorumun geçerliliği, anlamın doğru anlaşılması ve yorumun kaynak metne sadakati üzerine dikkatli bir sorgulama gerektirir.¹⁹⁰

Kur’an’ın ne söylediği değil aynı zamanda nasıl söylediği de önemlidir. Dolayısıyla Cündioğlu, Kuran’ın mesajını sağlam bir temel üzerinde kurabilmek için anlama ve yorumlama ilkelerini objektif bir şekilde açıklamaya yönelik çabaların öncelik kazanması gerektiğini vurgulamıştır. Tüm bu araştırmaları, içerik ve öz arasındaki ayrım üzerine inşa etmiştir. Çünkü anlamının temel prensipleri anlaşılacak istenen metnin temel özelliklerinin anlaşıldığı ölçüde belirlenebilir. Yani anlamının ilk adımı anlaşılacak metnin özüne ilişkin bir algıyla atılır. Bu nedenle Kuran’ı doğru bir şekilde anlamak ve yorumlamak isteyenlerin de bu prensiplere uygun olarak metne dair kavrayışlarıyla işe başlamaları gerektiği kaçınılmazdır. Dolayısıyla Cündioğlu şunu ifade eder: “Metin sadece içeriğiyle değil içerikten önceki özülle de nasıl anlaşılması gerektiğini okuyucusuna gösterir.” Bu metnin sadece sözleri değil aynı zamanda dil, stil ve yapısı aracılığıyla da anlamı ilettiği ve yorumlandığı anlamına gelir.¹⁹¹

Düçane Cündioğlu, Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasına ve yorumlanmasına yönelik farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ona göre Kur’an’ın sadece ne söylediğini anlamak yeterli değildir nasıl söylediğini anlamak da son derece önemlidir. Bu bağlamda Cündioğlu anlama ve yorumlama süreçlerinin objektif ilkelerini belirlemeye büyük önem verir. Metnin içeriği ve özü arasındaki ayrımı vurgulamaktadır. Anlamak için metnin temel niteliklerinin kavranması gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle Kur’an’ı doğru bir şekilde anlamak ve yorumlamak isteyenlerin de metne dair kavrayışlarıyla işe

---

¹⁹⁰ Cündioğlu, *Söz’ün Özü*, xviii.

¹⁹¹ Cündioğlu, *Söz’ün Özü*, xix-xx.

başlamaları gerektiğini ifade etmektedir. Cündioğlu metnin sadece içeriğiyle değil içerikten önceki özüyle de nasıl anlaşılması gerektiğini okuyucusuna gösterdiğini belirtir. Onun Kur'an anlayışı metnin tüm yönlerini dikkate almayı ve hem metni hem de bağlamı derinlemesine anlamayı gerektirmektedir.¹⁹²

3.2. Tasavvufa Yaklaşımı

Mistisizm, temelde duygusal bir süreçtir. Kavramsal düşüncenin yetmediği bir alandır. *Ascetic* ve takva yolcularının yaşadığı deneyimlerin tam anlamıyla ifade edilebilmesi zordur. Bu nedenle deneyimler yaşanmadıkça tam olarak anlaşılabilir. Bu dini tecrübe ve gözlemlenmenin salt teorik bilgi aktarımından daha değerli olduğunu gösterir. Süreç içinde ibadete ve sadakate devamlılık zikir aracılığıyla kalbin arındırılması vurgulanmıştır. Bu sebeple Cündioğlu'na göre analitik ve somut verilere dayanan yazılanlar yerine deneyim ve duygu temelli hissedilenlere odaklanmak gerekmektedir. Ancak bu tür ifadelerin geçerliliği belirli bir çerçevede sınırlıdır ve sadece eylemsel mistisizm söz konusu olduğunda tam olarak doğrudur. Bilinen ve genişçe kabul gören bir gerçeklik teorik mistisizmin de varlığıdır. Burada sadece eylem yoluyla kavranamayacak bir boyut ele alınmaktadır. Bu boyut terminolojiye hâkim olmayı, mantık, teoloji ve felsefe bilgisi gerektirir.¹⁹³

Bir medeniyetin özgüveninin sarsılması hiç şüphesiz ki bu medeniyetin temsil ettiği ideolojinin savunulamaz hale geldiğini ve bu nedenle yavaş yavaş çökmeye başladığını işaret eder. Medeniyetlerin kendine güven duygusunu kaybetmesi ve çaresizliğe düşmesi bir neden değil bir sonuç olduğundan en güçlü gibi göründükleri dönemler genellikle fikri ve ahlaki olarak en zayıf oldukları dolayısıyla da çöküş belirtileri göstermeye başladıkları dönemlerdir. Medeniyetin özgüven kaybının ve çaresizliğin belirgin göstergelerinden biri tasavvufun toplumun düşünsel yaşamını kaçınılmaz bir şekilde sarmaya başlaması ve bilimden felsefeye, edebiyattan sanata

---

¹⁹² Cündioğlu, *Söz'ün Özü*, xix-xx.

¹⁹³ Dücan Cündioğlu, "Aydınlık Türkiye'nin Habercisi", *Yeni Şafak Arşiv*, 17 Ağustos 2003.

düşünce yaşamının tüm katmanlarında hızla yayılma ve genişleme belirtileri göstermesidir.¹⁹⁴

Cündioğlu tasavvufi düşüncenin ortaya çıkışını toplumların ilkeler ve hedefler açısından özgüvenini, istikrarını ve ilerleme yeteneğini kaybettiği dönemlere bağlamaktadır. Öyle ki gerçeğin teklik, kesinlik ve mutlaklık üzerine yüksek sesle dile getirilen görüşler toplumlarda duyulmaz hale gelir. Öyle ki birlik bütünlük veya kesinlik mutlaklık iddiası taşıyan her düşünce hayal ürünü fanteziler ya da felsefi, naif yaklaşımlar olarak suçlanır. Artık savunulacak, başkalarına önerilecek ve yayılacak bir gerçek kalmadığı için herkesin kendi gerçeğiyle yetinmesi ve başkalarına geniş kapsamlı düşünceler önermemesi sonuçta düşünsel etik standartlarından biri haline gelmiştir.¹⁹⁵

Tasavvufun yaygın olduğu toplumlarda gerçeğin tekliğinden bahsetmek baskı, mutlaklık inancı safsata ve prensiplere dayanma ise kesinlikle bağnazlık olarak görülür. Tasavvuf, bu tür ortamlarda var olmaya devam eder, düşünsel yaşamı bozmaya başladıkça güçlenir, güçlendikçe yayılır ve genişler. Ancak ona göre ilginç olan şey yayılma sürecinin belirli bir noktadan sonra tasavvufun zayıflamasına yol açmasıdır. Onu meydana getiren sebepler bu sefer tuhaf bir şekilde gücünün azalmasına neden olur. Bütünleştirici özelliğini kaybederken doğası gereği evrim geçiren topluluklar tarafından değil, diyalektiği güçlü bireyler tarafından savunulur, sonunda küçülür ve bu aşamada fantezi olmakla suçlanmaya başlar.¹⁹⁶

Cündioğlu'na göre tarihsel olarak mistik öncülerimiz ve atalarımız manevi deneyimlerini, ilhamlarını ve keşiflerini genellikle sözlü sohbet yoluyla veya kişisel hâllerini anlatarak ifade etmişlerdir. Ancak bu, her zaman yazılı ve daha sistemli bir teorik çıktının ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. Aydınlanma süreci sadece eylemsel boyutu ile değil aynı zamanda teorik boyutu ile de değerlendirilmelidir. Nitekim eylemlerinin düzeltilmesi gereken kişiler kadar görüşleri ve düşünceleri düzeltilmesi gereken kişiler de mevcuttur. Bu mistisizmin sadece uygulama ve

---

¹⁹⁴ Cündioğlu, *Söz'ün Özü*, ix.

¹⁹⁵ Cündioğlu, *Söz'ün Özü*, ix-x.

¹⁹⁶ Cündioğlu, *Söz'ün Özü*, x.

deneyimle sınırlı olmadığını aynı zamanda teorik ve akademik bir boyuta da sahip olduğunu göstermektedir.¹⁹⁷

O, tasavvufu kendine güvenin kayboluşu ve umudun silinmesi olarak görür. Bu bağlamda aslında tasavvuf umutsuzluğun felsefesidir. Çünkü tasavvuf öznellik, görecelik ve şüphecilik gibi birbirine yakın ancak aslında farklı düşünce akımlarının içinde var olduğundan genellikle öznelirler. Zira başkalarına aktarabilecekleri bir hakikate sahip değillerdir. Onlar görecelidirler; çünkü hakikati bütünlük içinde görmek ve bu tür bir bütünlüğü benimseyip ifade etmek için gereken güçlerini kaybetmişlerdir. Daha da önemlisi onlar neyin kesin olduğunu bile bilmedikleri için hiçbir şeyde emin olmadıkları için şüphecidirler. Bu zayıflıklar nedeniyle tasavvuf takipçilerini önce umutsuzluğa sonra bir düşünsel tutukluğa sürükler ve sonunda acı bir sessizlik ile yok olur.¹⁹⁸

Cüendioğlu'na göre mutlak gerçeğe inanma genellikle düşünüldüğünün aksine bir toplumun zayıflığı değil ona kendine güven hissini sağlayan temel güçtür. Kendine güvenini yitiren ve tabii ki geleceğe dair umudunu kaybetmiş olan sofistlik toplumlarda mutlak gerçeğin var olmadığına inanılması belki anlaşılır olabilir. Ancak bu gerçek dışında hiçbir şeyi kalmayan Müslümanların bu propagandaların etkisinde kalarak sahip oldukları inançların bozulmasına izin vermeleri kabul edilemez. Ona göre medeniyetlerin çöküşündeki en önemli faktörler arasında kendine güven duygusunun sarsılması ve dolayısıyla tasavvufun ortaya çıkması yer alıyorsa medeniyetlerin inşası da tasavvufun temizlenebileceği durumda başlar. Kendi üyelerinde güçlü ve sarsılmaz bir benlik bilinci oluşturamamış hiçbir dünya görüşü dünyada baskın bir konuma sahip olamamıştır. Bu nedenle Cüendioğlu, İslam dünyasının öncelikli olarak çözmesi gereken zihinsel sorunun tasavvuf olduğunu söylemiştir.¹⁹⁹

3.3. İbadetlere Yüklendiği Anlam

Dücan Cüendioğlu'nun ibadet anlayışı onun genel düşünce sistemi ve inançlarının bir yansımasıdır. Yazıları ve konuşmalarında ibadetin Allah'ı hatırlama ve

---

¹⁹⁷ Cüendioğlu, "Aydınlık Türkiye'nin Habercisi".

¹⁹⁸ Cüendioğlu, *Söz'ün Özü*, x.

¹⁹⁹ Cüendioğlu, *Söz'ün Özü*, xvii-xviii.

ona yakınlaşma aracı olduğunu belirtir. Aynı zamanda ibadetin insanın kendi iç dünyasını ve ruhaniyetini geliştirmesi için bir yol olduğunu vurgular. Cündioğlu ibadetin sadece dışa yönelik ritüellerden oluşmadığını daha ziyade kişinin içsel dünyasını geliştirmesi ve ruhani bir hali yaşaması anlamına geldiğini belirtir. Bu bakış açısıyla ibadet sadece belirli ritüelleri yerine getirmek değil aynı zamanda kişinin manevi bilincini ve ahlaki karakterini geliştirmesi sürecidir. Bu manevi gelişim sürecinde Cündioğlu zikir ve dua gibi ibadetlerin önemli bir rol oynadığını vurgular. Zikir ve dua kişinin Allah'ı sürekli hatırlamasını sağlar ve bu da kişinin manevi bilincini geliştirir. Öte yandan o ibadetin toplumsal ve sosyal boyutlarını da ele alır. İbadetlerin kişiyi sadece Allah'a yakınlaştırmadığını aynı zamanda topluma karşı sorumluluklarını hatırlatma ve sosyal adaleti teşvik etme işlevi olduğunu belirtir.²⁰⁰

Cündioğlu'na göre ibadetlerin derin anlamlarının yani ezoterik hükümlerinin sadece kitaplardan okuma yoluyla kavranması mümkün değildir. Bu nüanslar bilgiye sahip olanların değil anlayışa sahip olanların algısına kendilerini gösterir. Dolayısıyla bu derinliklerin keşfi yalnızca dışsal gözlemlerle değil içsel bakış açısıyla mümkün olur. Bu nedenle ibadetlerin bu gizli boyutlarını elde etmek için okuma eylemi yetersiz kalır. Doğrudan deneyimlemek gereklidir. Bu, kişinin kendi iç dünyasında varlığının en derin hücrelerinde bu deneyimi yaşaması gerektiği anlamına gelir. Örneğin orucun gerçek anlamını kavramak için açlığı tam anlamıyla hissetmek gerekir. Bu bakış açısı Hz. Muhammed'in "Düşünmek ibadetin yarısıdır, az yemekse ibadetin ta kendisidir" sözü ile uyumludur. Bu ifade ibadetin sadece dışsal bir eylem değil aynı zamanda bir içsel deneyim ve anlayış olduğunu vurgular. Dolayısıyla ibadetin gerçek hükümlerini ve derin anlamlarını kavramak hem teorik bilgiyi hem de pratik deneyimi gerektirir.²⁰¹

Cündioğlu'nun "Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi" adlı eseri Türkiye'nin modernleşme süreci ve bu süreçte dinin ve dini pratiklerin nasıl değiştiğini ve etkilendiğini analiz eder. Bu bağlamda Cündioğlu'nun ibadet anlayışı modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin dini pratikler üzerindeki etkisini ve bu etkilerin dinin özüne ne kadar uygun olduğunu sorgulayan bir perspektife sahiptir. İbadetin asıl anlamının ve

---

²⁰⁰ Cündioğlu, *Söz'ün Özü*, xvii-xviii.

²⁰¹ Dücan Cündioğlu, "Orucunu Açarken Tutabilir Misin?", *Yeni Şafak Gazetesi*, 06 Eylül 2008.

işlevinin bu süreçlerde ne ölçüde korunduğunu veya değiştirildiğini araştırır. Ona göre ibadet anlayışı bireyin manevi gelişimine toplumsal sorumluluğuna ve modernleşme sürecinde dinin nasıl şekillendiğine odaklanır. Bu nedenle Cündioğlu'nun ibadet anlayışını tamamen anlamak için onun geniş düşünce sistemi, tarih ve toplum üzerine düşünceleri dikkate alınmalıdır.²⁰²

Cündioğlu, İbn Sina'nın *Risalet'us-Salât* adlı eserinin Türkçe çevirisi olan "Namaz Risalesi" adlı eseri üzerine yazmış olduğu değerlendirme yazısında namazın yalnızca hüküm boyutu değil aynı zamanda hikmet boyutunun da olduğunu vurgulamıştır. Bu çerçevede geleneksel fıkıh âlimlerimizin çoğunlukla namazın hükümlerine yani farz, vacip, sünnet, mekruh ve müstehab gibi yönlerine odaklandıklarını bunun yanı sıra namazın mükellefine düşen görevleri de açıkladıklarını belirtmiştir. Öte yandan o, sufilerin genellikle namazın hikmetleri üzerine odaklandığını yani namazın *esrâr'us-salât* (namazın sırları) yönüne eğildiklerini vurgulamıştır. İmam Gazali'nin eserlerinde sıkça *esrâr'us-salât*, *esrâr'us-savm*, *esrâr'uz-zekât*, *esrâr'ul-hacc* gibi terimleri kullanması ve bu hikmetlere önem atfetmesi ibadetlerin yalnızca hükümleri zahiri değil aynı zamanda manaları da halka hatırlatma niyetini göstermektedir.²⁰³

Bu yorumlarından hareketle Cündioğlu'nun namaza yaklaşımında hem hüküm boyutunun hem de hikmet boyutunun bir arada dikkate alınması gerektiğini anlayabiliriz. Bu bakış açısı namazın yalnızca belirli ritüeller ve kurallar bütünü olmadığını aynı zamanda içerdiği anlam ve hikmetle de önemli olduğunu vurgular. İbadetin bu çift yönlü anlayışı bireyin hem dini yükümlülüklerini yerine getirmesine hem de manevi dünyasını derinleştirmesine yardımcı olur.²⁰⁴

İbn Sina'nın "Namaz Risalesi" eseriyle ilgili değerlendirmesinde hem namazın zahiri yönüne hem de batini yönüne eşit derecede önem verdiği görülmektedir. Ayrıca İbn Sina'nın namazı hem fıkhi terimlerle hem de felsefi ve mistik terminolojiyle açıklaması Cündioğlu'na göre İslam düşünce ve kültür tarihinde derin köklere sahip

---

²⁰² Dücane Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi* (İstanbul: Kitabevi, 1998), 7-8.

²⁰³ Dücane Cündioğlu, "İbn Sina'nın 'Namaz Risalesi'nin Hatırlattıkları", *Yeni Şafak Gazetesi*, 01 Haziran 1999.

²⁰⁴ Cündioğlu, "İbn Sina'nın 'Namaz Risalesi'nin Hatırlattıkları".

olan bir yazım geleneğinin parçasıdır. Ancak günümüzde bu tür bir yazım geleneği ve bu tür eserleri oluşturabilecek yazarların neredeyse yok olması bir dönüşümü işaret etmektedir.²⁰⁵

Cündioğlu ayrıca İslam'ın hayatın her alanına hükmetme iddiasının akideyi inanç sistemini kültürden, hukuki hükümleri tarihten ve hakikati hurafeden ayırmadan gerçekleştirilemeyeceğini ifade eder. Bu çerçevede o maddi kayıpların telafi edilebileceğini ancak tarih bilincinin yitirilmesinin din mensupları için telafi edilemez bir kayıp olduğunu vurgular. Tarihsizlik ona göre güçsüzlükten daha büyük bir felakettir. Bu noktada İsrailoğulları'nın mevcut durumunu tarih bilincinin önemini vurgulayan somut bir örnek olarak sunar. İşte bu nedenle Cündioğlu'nun çalışması din ve ibadetin sadece hükümler boyutuna değil aynı zamanda tarih ve kültür boyutlarına da dikkat çeker.²⁰⁶

Oruç ibadeti hakkında düşüncelerini açıklarken de “şehvet” ve “iştah” kelimelerinin aynı dil kökeninden türetildiğini ifade etmiştir. İlk insanların Âdem ve Havva'nın cennetten kovulma sebepleri yaşam ağacından yemeleri bu durumun hem iştahı hem de şehveti kapsayan bir eylem olduğunu göstermektedir. Nitekim “yemek, yemek” eyleminin Türkçede hem isim hem de fiil olarak kullanılmasının anlamlı bir çerçevesini oluşturur. Oruç, en azından bu iki gücü yani iştah ve şehveti kontrol etmeye yardımcı bir ibadettir. Kuvve-i şehviye olarak adlandırılan bu dürtülerin kontrol altına alınmasıdır. Ayrıca oruç saldırganlığın tüm biçimlerinden kaçınma yani kuvve-i gazabiye üzerinde kontrol kurma anlamına gelmektedir. Ona göre bu kontrolün gerekli olmasının sebebi kalbin kapılarını açmak, zihinsel yetenekleri güçlendirmek, nefsin boş işlerinden kurtulup ruhun derinliklerine dalabilmek ve hayvansal eğilimleri bir süreliğine bırakıp insan olduğumuzu hatırlamaktır. Bu, orucun özünde açlık çekmekten çok bilinçli bir şekilde aç kalmayı tercih etme ve varoluşla olan güçlü bağın farkında olma durumu olduğunu gösterir. O, modern zamanların insanları tarafından bu durumun genellikle göz ardı edildiğini düşünür. Dindar kişiler belirli saatler boyunca aç kalmayı bir hüner olarak görür ve görevlerini yerine getirdiklerini düşünürler. Ancak bu düşünce

---

²⁰⁵ Cündioğlu, “İbn Sina'nın ‘Namaz Risalesi’nin Hatırlattıkları”.

²⁰⁶ Cündioğlu, “İbn Sina'nın ‘Namaz Risalesi’nin Hatırlattıkları”.

yalnızca zahiri bir oruç uygulamasıdır. Bunun yanında büyük miktarlarda para harcayıp lüks restoranlarda açık büfe iftar yemeği yiyenlerin oruçlarının ne kadar makbul olduğunu düşünmek gereklidir. Orucun sadece dışsal bir eylem olmadığını aynı zamanda içsel bir anlayış ve bir öz disiplin gerektirdiğini unutmamak gerekir. Bu bakış açısı ibadetin gerçek anlamını ve derinliklerini keşfetmek için gerekli olan bir perspektif sunar.²⁰⁷

Cündioğlu'na göre aşırı derecede tüketimle gerçekleştirilen iftarlar aslında bir tür doyumsuzluk ve saldırganlık gösterisi haline gelmiştir. Özellikle bu durum diğer zamanlara kıyasla ramazan ayında daha belirgindir. Bu gösterişli sofralarda sınırsız bir şekilde iftar yapmanın bir görgüsüzlük olduğunu ve ramazan ayının ruhani özüne bir saldırı niteliği taşıdığını ortaya koyar. Dahası bu tür eylemler orucun manevi değerini ihlal etmektedir. Oruç tutma şekli ve ne kadar tutulduğu son derece önemli olmasına rağmen asıl önemli olan nokta orucun nasıl açıldığıdır. Ona göre esas olan zenginlerin parayı nasıl kazandığı değil, odaklanılması gereken noktanın bu paranın nasıl harcandığı konusudur. Ancak bu bakış açısı ve tutum geliştirilebilirse orucun gerçek manevi değerini anlamak için önemli bir adım atılmış olur. Bu yaklaşım sadece ibadetin dışsal yönlerini değil aynı zamanda içsel manevi yönlerini de vurgular. İbadetin sadece belirli bir eylemi gerçekleştirmek olmadığını aynı zamanda belirli bir düşünce ve anlayışı, bir öz disiplini ve bir değerler sistemi geliştirmeyi gerektirdiğini ortaya koyar. Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dini uygulamaların ve değerlerin daha derin bir anlayışını geliştirmek için kritik öneme sahiptir.²⁰⁸

Cündioğlu'na göre dini inançlar ve dünya algıları arasındaki karmaşıklık siyah beyaz düşünme biçimini aşmayı gerektirir. Din ve siyaset arasındaki ilişki bu duruma iyi bir örnektir. Siyaset değişkendir ve tarihin belirli dönemlerinde belirlenir, din ise değişmez ve tùmeldir. İnsanlar geçici dünya yargılarına dayanan dini inançlarına kuşkuyla bakabilirler veya dini inançlarını dünyevi gerçekliklerle karıştırabilirler. Dinin dünyevi gerçekliklerin değişimine ayak uydurmadığında dini inançların zayıflamasına yol açabilir. Bu nedenle Kur'an'ın hedefi bu tür tehlikelerden müminleri korumaktır.

---

²⁰⁷ Cündioğlu, "Orucunu Açarken Tutabilir Misin?"

²⁰⁸ Cündioğlu, "Orucunu Açarken Tutabilir Misin?"

Ancak insanlar hala kişisel arzularını ve isteklerini dini bir biçime dönüştürme eğilimindedir.²⁰⁹

3.4. Din-Bilim, Akıl-Vahiy İlişkisi

Din ve bilim her ikisi de evrenin çeşitli yönlerini farklı perspektiflerden ifade eder. Aynı gerçekliğin iki farklı dili gibidirler. Bu iki alan birbirinin karşıtı olarak değil birbirlerini destekleyen ve genişleten iki farklı yaklaşım olarak görülmelidir. Her ikisi de hakikate ulaşmada farklı metotları benimserler ve bu farklı metodolojiler birbirlerini tamamlayıcı ve genişletici sonuçlar üretir. Vahiy yoluyla gelen bilgi çeşitli yorumları desteklerken özünde sabittir ve değişmez. Bilimsel bilgi ise sürekli olarak gelişir ve evrim geçirir. Bu da bir önceki aşamadaki bilgiyi geliştirir veya değiştirir. Bu nedenle bilimsel bilginin tefsirde kullanılması belirli sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, bir ayetin “Nasıl yaratıldık?” sorusuna verdiği cevap ilerleyen bilimsel bilgi ile daha iyi anlaşılabilir. Ancak bir dönemin bilimsel bilgileri ile yorumlanan bir ayet ilerleyen dönemlerde gelişen bilimsel bilgi ışığında eksik veya hatalı görünebilir. Bu durum bir bilimsel bilginin mevcut dönemini aydınlatılabilirken ileriki dönemler için yetersiz kalabileceğini gösterir. Bu nedenle tefsirlerde kullanılan bilimsel bilgiler kesin doğrular olarak kabul edilmemeli ve vahiy ile aynı düzeye getirilmemelidir. Bir ayetin yıllar önce mevcut bilimsel bilgilerle yorumlanmış olması o yorumun vahiy seviyesinde kabul edilmesi anlamına gelmez. Bilimsel bilgiye dayanan herhangi bir tefsir vahiy olarak kabul edilmemeli ve bu şekilde ele alınmamalıdır.²¹⁰

Cündioğlu'nun din-bilim ve akıl-vahiy ilişkisi konusundaki görüşlerini doğru anlayabilmek için özellikle onun din dilini nasıl anladığına yer vermek gerekir. Bu bağlamda o Kur'an'ın Allah'ın kelamı ve sözü olduğunu kabul ettiğinden öncelikle dil ile ilişkili bir dil olgusu olduğunu ifade etmektedir. Bu durum Kur'an'ın “dilsel bir fenomen” olarak yerini belirlemeyi zorunlu kılar. Dil belki Kur'an'ın son amacı olmayabilir ancak onun amacını ifade eden ve bu ifade şeklinin kendisidir. Burada dil sadece “Kur'an'ın lisanı Arapça'dır,” anlamına gelmez. Çünkü Kur'an Allah'ın lisanı değil kelamıdır. Kelam dilin bağımsız bir fenomeni değil dilde ve dil ile gerçekleşen bir

²⁰⁹ Dücane Cündioğlu, “Kurban Tartışmalarına İlişkin Maruzâtım”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 14 Mart 2000.

²¹⁰ Abdulkadir Karakuş, “Kur'an Perspektifinden Din-Bilim İlişkisi”, *Akıf* 52/2 (2022), 57-72.

fenomendir. Kur'an'ın “dilsel bir fenomen” olarak tanımlanması durumunda onun sadece “dil ile, dilin doğası ile açıklanabileceği” de söylenmiş olur. Cündioğlu, konuya biraz daha aydınlık getirmek için bir roman veya şiir metnini örnek vermiştir. Bir metin, sadece “edebi bir fenomen” olarak değil aynı zamanda bir “tarihi belge” olarak da ele alınabilir ve amacının dışında da kullanılabilir. Öyle ki bu şiir artık bize bir şiir olarak seslenmez bizi ne mutlu eder ne de üzer yalnızca bize dönemi hakkında bilgi verir, belirli bir tarihte belirli bir hükümdarın ölümünü bildirir, üzerine yazıldığı papyrus veya tabletin hangi tekniklerle kaydedildiğini gösterir. Çünkü metnin amacının dışında kullanılması, dilinin amacına uygun olmayan bir şekilde kullanılması anlamına gelir. Metin nasıl ki amacından saptığında artık ne söylediğini söylemez ve belirli bir anlamda başka şeyler söylemeye başlarsa aynı şekilde sahip olduğu dil ve tarzın dışına çıktığında da benzer sapmalar gerçekleşir ve sıkça duyduğumuz “Kur'an bir bilim kitabı değildir” veya “Kur'an bir tarih kitabı değildir” şeklindeki haklı itirazlar ortaya çıkar.²¹¹ Bu itirazların ifade etmek istediği iki önemli nokta bulunmaktadır: Birincisi, Kur'an tarihten oluşan bir metin değildir. İkincisi ise Kur'an bir tarih kitabı olmadığı için konuları bir tarih kitabının ele aldığı gibi ele almaz. Ona göre bu itirazların bir yönü içeriğe diğeri ise bu içeriğin ele alınış biçimine yöneliktir. Aslında Kur'an, tarihi bir tarih kitabı gibi ele almaz. Amacı tarihsel bilgi sağlamak değil, belki de tarihsel bilgileri başka bir amaçla hatırlatmak için kullanmaktır. Bu Kur'an'ın gökle ilgili kavramları sıkça kullanmasına benzer. Onun okuyucularına astronomik bilgi sağlamak istediğini göstermez, onların rehberliğini sağlamak istediğini gösterir. Kur'an'da kullanılan dil bu bilim dallarının dili değildir. Çünkü Kur'an'ın hedefi bu bilimlerin hedefi olmamıştır. Bu nedenle Kur'an bu bilimlerin ölçütlerine göre değerlendirilemez. Kur'an bir tarih ya da astronomi ya da bir gramer kitabı değildir şeklindeki ifadeler, Kur'an bir gramer kitabı değildir itirazını da kapsar ki bu oldukça doğaldır. Ancak unutulmamalıdır ki, Kur'an dil ile ilişkili olan dilsel bir metindir ve bu nedenle Kur'an'ı anlamak veya yorumlamak bir sözü bir dili ve bir ifadeyi anlamak ve yorumlamak anlamına gelir. Bu

---

²¹¹ Dücane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 17-18.

durumda olayın özü keyfi bir durum olmaktan çıkıp olayın mahiyeti daha fazla önem kazanmaktadır.²¹²

Cündioğlu, bilimin açıkladığını fakat anlam vermediğini, dinin hissedilir olduğunu ama aydınlatma yaşatmadığını düşünür. Din ve bilim arasındaki ilişkiyi kuran ise felsefedir. Din sadece bilim ile değil siyaset ile de karşı karşıyadır. Ona göre bilim, din ve felsefe arasındaki karmaşık ilişkileri ve onların bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini anlama çabasıdır. Bilim dünyayı ve evreni açıklar, fiziksel kanunları, biyolojik süreçleri ve kimyasal reaksiyonları detaylandırır. Ancak bu bilgiler bize hayatın anlamı hakkında bir yönlendirme veya amaç vermez. Bilim, dünyanın nasıl çalıştığını gösterir ancak neden veya ne amaçla olduğunu sorgulamaz. Bu nedenle bilim açıklar ama anlam vermez. Diğer yandan din bize anlam ve amaç sağlar hayatımızı ve evreni anlamlandırmanın yolunu sunar. Din insanın varoluşsal sorgulamalarına yaşamın anlamına ve ötesine dair cevaplar sağlar. Ancak dinin ışığı genellikle metafizik ve manevi bir ışıktır fiziksel dünyayı veya doğanın işleyişini açıklayan bir ışık değildir. Bu nedenle din ısıtır ama aydınlatmaz. İşte burada felsefe devreye girer. Felsefe bilimin sunduğu açıklamaları ve dinin sağladığı anlamı birleştirir ve bireye dünyayı hem fiziksel hem de metafiziksel düzeyde anlama yetisi verir. Felsefe, bilim ve dinin sunduğu bakış açılarını çelişkilerini ve uyumlarını irdeleyerek daha derin bir anlayışa olanak sağlar.²¹³

Cündioğlu'nun belirttiği gibi din sadece bilim ile değil aynı zamanda siyaset ile de karşı karşıyadır. Dinin bir toplumun yasalarını değerlerini ve politikalarını şekillendirebilecek güçlü bir etkisi vardır. Ancak bu etkileşim genellikle karmaşıktır ve çatışmaları beraberinde getirebilir. Din ve siyaset arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde ele alınması ve yönetilmesi toplumun huzuru ve adaleti için kritik öneme sahiptir.²¹⁴

Cündioğlu'nun “kendi neslimin en büyük günahı” olarak tanımladığı inancı bir düşünce biçiminde anlama çabası son konuşmalarında üzerine titizlikle eğildiği bir konudur. İşte bu noktada dinin ve düşüncenin birbirine zıt iki unsur olarak ortaya

---

²¹² Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, 18.

²¹³ “Düçane Cündioğlu, TV5, Medya Analiz”, haz. Düçane Cündioğlu Arşiv, <https://www.youtube.com/watch?v=oJipr06fGxA> (28 Aralık 2018).

²¹⁴ Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, 18.

çıkıldığını gözlemler. Ona göre din anlam arayışındadır ve bu sayede hayata bir başlangıç ve son sağlar. Örneğin insan yaşamının Âdem ve Havva'nın hikâyesiyle başladığını ve cennet ya da cehennemle sona erdiğini öğretir. Burada yaşamın bir imtihan olarak kavrandığı bir çerçeve belirlenmiştir. Din anlam sağlayarak dünyayı sıcak yaşanabilir hale getirir ve bize bir güvenlik duygusu verir. Bu Cüendioğlu'nun "ısıtma" kavramını temsil eder. Buna karşın düşünce açıklama arayışındadır. Anlamlandırma çabasından ziyade dünyayı anlama ve anlamlandırma uğraşındadır. Bu süreç doğruya ulaşmayı sağlar ancak ısıtmaz hatta üşütür. Düşünce "kış güneşi" gibidir aydınlatır ama ısıtmaz. Böylece düşünce ve inanç arasındaki temel çelişki belirginleşir.²¹⁵

Bu çerçevede anlamlandırma işlemi dünyaya bir bütünlük kazandırırken düşüncenin özünde yer alan açıklama çabası ise analitiktir ve böler. İşte burada biri bütünlleştirici diğeri bölücü olan bu iki çabanın temel nitelikleri itibarıyla birbiriyle çelişir. Bu çelişki Cüendioğlu'nun son dönemdeki düşüncelerinin merkezini oluşturur. Onun perspektifine göre din ve akıl arasındaki ilişkiyi kavrayabilmek hem dinin hem de aklın doğasını anlama çabasını gerektirir. Ona göre dinin temelinde muhayyile vardır. Bu durumu anlayabilmek için İslam entelektüel tarihinin de beraberinde hatırlanması gerekir. Genellikle bu geleneğin içerisinde zihinsel yetenekler üç ana başlık altında ele alınır: Duyular, muhayyile ve akıl. Muhayyile, duyularla alınan bilgilerin serbestçe dolaştığı bir alanı temsil eder. Duyusal olmayan düş dünyasında bir yeri olmaz. Muhayyilenin duyularla olan bu ilişkisi onun soyut kavramları barındırmayacağını belirtir. Örneğin "kötülük" bir kavramdır ve muhayyilenin dilinde bu kavramın karşılığı şeytan olur. Kötülük kavramı ancak akıl tarafından oluşturulabilir. Akıl kötülüğü soyut bir kavram olarak düşünebilirken muhayyile bu kavramı bir imgeye dönüştürerek şeytan formunda anlaşılabilir kılar. Bu bağlamda Cüendioğlu'nun "dindar bilinç rüyaya dayanır" ifadesi anlam kazanır. Muhayyile, rüya ve düş dinin temelini oluşturur.²¹⁶

Bu noktada eğer din ve inancın temeli muhayyile ve onun yarattığı imgeler ise muhayyilede kavramlar yer almaz, yalnızca resimler vardır. Eğer kavramlar yalnızca

---

²¹⁵ Özgür Koca, "Din Ve Akıl: Düccane Cüendioğlu'nun Teklifi Üzerine Bazı Yorumlar", *Kıtalararası*, 15 Kasım 2019.

²¹⁶ Özgür Koca, "Din ve Akıl: Düccane Cüendioğlu'nun Teklifi Üzerine Bazı Yorumlar", *Kıtalararası*, 15 Kasım 2019.

akıl tarafından oluşturuluyorsa din ve düşünce arasında ciddi bir ayrım olduğu söylenebilir. Çünkü imge ve kavram birbirine indirgenemez. İmgeye dayalı düşünce kavramsal düşünceyi, kavramsal düşünce ise imgeyi kabul edemez. Dolayısıyla akıl ve muhayyile birbirinden çok farklı yollarla ilerler. Cündioğlu'na göre bu durumda dinin yani imge odaklı bir etkinliğin kavram odaklı bir etkinlik olan düşüncenin biçiminde gösterilmesine izin verilmemelidir. Ayrıca din muhayyile temelli olduğu için onun tutarlılık arayışı içinde olmasını beklememek gerekir. Muhayyile, birbirinden bağımsız ve akılla birleştirilemeyen imgelerle ilerler. Bu nedenle tutarlılık sergileyemez. Düşünce ise tutarlı olmak zorundadır. Dinin böyle bir kaygısı yoktur. Dolayısıyla din eleştirilemez bir durumdadır. Çünkü kanıtlanamayan ya da çürütülemeyen bir şeyin eleştirilmesi mümkün değildir. Tutarlılık kaygısı olmayan bir şeyin eleştirisi kolay değildir.²¹⁷

Cündioğlu, bu değerlendirmesiyle düşünce ve inancın yani felsefe, bilim ve dinin birbirinden ayrı tutulması gerektiği sonucuna varmış gibi görünmektedir. İlişkileri açısından dualist bir çözüm sunmaktadır. İnanmak isteyenlerin inançlarıyla yalnız bırakılması ve inançların düşünce biçiminde tezahür etmesinin engellenmesi gerektiği düşüncesindedir. Düşünce biçimindeki inanç bir sorundur. İnançların düşünceye dönüşmesi ruhları hastalığa sürükler. Din ve aklın uzlaştırılması çabaları hiçbir şey vaat etmez. Ona göre din, aklın incelemesine tabi tutulamaz ve tutulmamalıdır. Aklın böyle bir derdi olmamalıdır. Çünkü bu durumun dine herhangi bir etkisi olmayacaktır. Bu durumda akıl yalnızca kendini yorar.²¹⁸

Cündioğlu, düşünce ve inancın birbirinden ayrılmaları gerektiğini ifade ederken inançların ve düşüncenin farklı alanlarda tezahür ettiğini belirtir. İnanmak isteyenler inançlarıyla baş başa bırakılmalı ve inancın düşünce formunda belirmesine izin verilmemelidir. Düşünce şeklinde ortaya çıkan inanç bir sorun oluşturur. İnançların düşünceye evrilmesi ruhları rahatsız eder. Din ve aklın arasındaki uzlaşma çabaları aslında hiçbir somut sonuç vaat etmez. Din aklın denetimine tabi tutulamaz ve tutulmamalıdır. Aklın böyle bir sorumluluğu olmamalıdır. Zira bu durumun din

---

²¹⁷ Koca, "Din ve Akıl: Düccane Cündioğlu'nun Teklifi Üzerine Bazı Yorumlar".

²¹⁸ Koca, "Din ve Akıl: Düccane Cündioğlu'nun Teklifi Üzerine Bazı Yorumlar".

üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır. Bu noktada akıl yalnızca kendini yorar sonucuna varırız.²¹⁹

Cündioğlu, İslam dünyasının son iki yüzyıl içerisinde geçirdiği sosyal, politik ve entelektüel sürecin bu farklılıkların ortaya çıkmasına ön ayak olduğunu savunurken nedenleri açıklamaya gerek duymadan bunu dile getirir. Aslında İslami düşüncenin batıdaki entelektüel dönüşümlerden önemli ölçülerde etkilenmiş olması ve böylece pozitivizm ve Marksizm'e karşı Hıristiyanlarla ortaklaşa bir direnişin ortaya çıkmış olması halkı bu inkârcı ideolojilerin zararlı etkilerinden koruma çabası olarak Allah'ın varlığını kanıtlama görevini öncelikli hale getirmiştir. Papa XXIII. Jean'ın II. Vatikan Konseyi'ni (1962-1965) toplamasının ardındaki sebeplerden birinin dünyanın büyük bir kısmında militan ateizmin etkisinin görülmesi olduğu ve bu konseyde Müslümanlarla diyaloga geçilmesi çağrısının yapıldığı düşünüldüğünde soğuk savaş döneminde ateizmle mücadele Sovyet karşıtı ülkelerde hâkim söylem haline gelmiştir. Bu durumda ateizm ve ateizme karşı yürütülen entelektüel savaşın sonuç olarak siyasi bir değer taşıdığı ve bu nedenle İslam dünyasının bağımsız bir siyasi irade sergileyememesinin sonucunda ortaya çıkan ispat teorilerinin bu gerçek durumdan etkilendiği söylenebilir.²²⁰

Burada günümüz Müslümanlarının Allah'ın varlığını kanıtlamak için Kur'an'dan delil arama gerekliliği yalnızca politik gelişmelerle açıklanmaya çalışılmaz. İspat teorilerinin ortaya çıkışının tek nedeni de bu politik gelişmeler değildir. Aslında burada söylenmek istenen bugünün Müslümanlarının çoğunun Kur'an hakkındaki algılarının ne kadar ayet alıntılarlarsa alıntılansınlar büyük ölçüde Kur'an'ın kavramsal çerçevesine ve üslubuna uymadığıdır. Çünkü ona göre bir Müslümanın Allah'ın varlığını akli ve nakli delillerle kanıtlama ihtiyacı hissetmesi Kur'an'ın belirlediği kavramsal çerçeveyi, üslubu ve mantığı hesaba katmadan temellendirmeye çalışması ilahi kelamın niyet ve hedefinden bir sapmadır. Kur'an'ın bir ilahi vahiy olduğuna yani 'vahiy ve peygamberlik' prensibine iman etmiş bir inananın bazı itirazları ciddiye alarak aksiyomatik temellerini tartışmaya açması ve konuşanın var

---

²¹⁹ Cündioğlu, *Söz'ün Özü*, 15-18.

²²⁰ Cündioğlu, *Söz'ün Özü*, 15-18.

olduğunu ayrıca kanıtlama ihtiyacı hissetmesi kendisine hitap eden sözün sesini henüz tam anlamıyla duymadığını, duyamadığını gösterir. İtirazlar doğası gereği akli olduğundan bu itirazlara akli düzeyde yanıt verilmesi aklın kaynağının ve sınırlarının Allah'ın varlığını tartışma konusu yapma kapasitesine sahip olmadığını gösterilmesi ve böylece itiraz edenlerin aklını kullanamadıklarının ortaya konması, elbette aklın ve bilginin sahiplerinin görevleri arasındadır. Tarih boyunca bu özelliklere sahip kişiler, vahiy rehberliğinde ve aklın olanakları çerçevesinde itiraz edenlere gerekli yanıtları vermekte tereddüt etmemişlerdir. Her şeyin delili olana delil getirmenin yani “delil’i medlul” haline dönüştürmenin her şeyi idrak edeni anlamaya çalışmanın anlamsız olduğunu ve nihayet O’nun kendi varlığını ispat etmekten münezzeh olduğunu yine akla dayanarak ve ikna edici bir şekilde onlara göstermişlerdir.²²¹

Onun için akıl ve vahiy arasındaki ilişki İslami tefekkürün merkezinde yer alır. Bu konuyu ele alırken o hem aklın önemini hem de vahyin üstün rolünü kabul eder. Vahiy ilahi bilgiyi, yol göstermeyi ve ahlaki prensipleri ifade ederken; akıl, bu ilahi bilgiyi ve prensipleri anlama, yorumlama ve hayata uygulama kapasitesidir. Cündioğlu’na göre akıl ve vahiy birbirine ihtiyaç duyan, birbiriyle bağlantılı ve etkileşim içinde olan iki kavramdır. Akıl, vahiy olmadan insanın hayatını tam anlamıyla yönlendiremezken vahiy de aklın yardımı olmadan tam anlamıyla anlaşılabilir ve uygulanamaz. Cündioğlu akıl ve vahiy arasındaki ilişkinin İslam’ın ilahi bilgiyi anlama ve hayata uygulama biçimine dair derin bir anlayış sunabileceğini vurgular. Ona göre akıl ve vahiy birbiriyle çelişmez ancak birbirlerini tamamlarlar. Aklın görevi vahyin sunduğu ilahi bilgiyi anlamak, yorumlamak ve insan hayatına uygulamak için bir araç olarak hizmet etmektir. Ayrıca Cündioğlu vahiy ve akıl arasındaki bu ilişkinin İslam düşüncesinin evrensel bir çerçeve ve anlayışa sahip olmasını sağladığını ifade eder. Vahiy, ilahi bilgi ve ahlaki prensipleri ifade ederken, akıl bu prensipleri evrensel bir bağlamda anlama ve uygulama yeteneğine sahiptir. Bu İslam’ın tüm zamanlar ve kültürler için geçerli olabilecek bir din olmasını sağlar.²²²

---

²²¹ Cündioğlu, *Söz’ün Özü*, 16.

²²² Cündioğlu, *Söz’ün Özü*, 15-18.

SONUÇ

Düçane Cündioğlu, Türkiye’de felsefe ve sosyoloji alanlarında özgün çalışmalar yapmış özellikle dini ve felsefi düşüncenin kesişim noktaları üzerine odaklanmış bir düşünürdür. Çalışmalarında genellikle insanlık durumunu, özgürlüğü, ahlaki ve dini değerlerin toplum üzerindeki etkilerini ve kimlik meselelerini ele almaktadır. Bilgiye olan derin ilgisi, dini düşüncüyü eleştirel bir perspektiften sorgulama yeteneği ve çok çeşitli felsefi disiplinler arasında köprüler kurma çabası onu diğer düşünürlerden ayıran özelliklerdendir.

Cündioğlu’nun felsefi düşüncelerini anlamak için öncelikle onun özgürlük, bilgi, dini ve ahlaki değerler konularına yaklaşımı göz önünde bulundurmalıdır. Özgürlük konusunda Cündioğlu, insanın özgür iradesinin önemini vurgular. Ona göre insanların kendi eylemlerini özgürce belirlemeleri, kimliklerini oluşturmanın ve kişisel gelişimlerini sağlamanın temelidir. Bu durum aynı zamanda etik ve dini değerlerin anlaşılmasında ve bu değerlere uyum sağlamada önemlidir.

Düçane Cündioğlu’na göre felsefe ve din birbirlerini karşılıklı olarak tamamlayan ve dönüştüren alanlardır. Din varoluşun anlamını ve evrenin nasıl olduğunu belirlerken felsefe bu anlamları ve gerçeklikleri sorgular, değerlendirir ve genişletir. Her ikisi de *Kimiz? Nereden geldik? Nereye gidiyoruz?* gibi varoluşun temel sorularını ele alır. Ancak bu soruların yanıtlarında ve yaklaşımlarında önemli farklılıklar vardır.

Din genellikle dogmatik bir yaklaşıma sahipken ve belirli bir inanç sistemine dayanırken felsefe daha çok sorgulama düşünme ve eleştirel düşünme üzerine kuruludur. Bu iki yaklaşımın çatışması kaçınılmaz olabilir. Ancak Cündioğlu bu çatışmanın aşılabileceğini ve felsefenin dinin içeriklerini daha geniş bir anlayışla yeniden yorumlayabileceğini belirtir. Öte yandan Cündioğlu’na göre felsefenin dinsel düşünceleri reddetmesi veya onları rasyonalize etmeye çalışması da yanıltıcı olabilir. Din varoluşun gizemine ve belirsizliğine, insanın özgünlüğüne ve ölümlülüğüne dair derin bir anlayış sunar ve bu anlayışı soyut mantığın sınırlarını aşan bir biçimde ifade eder. Felsefenin dini bu şekilde anlaması ve değerlendirmesi hem dini hem de felsefi düşüncüyü zenginleştirebilir.

Cündioğlu, bilim ve dinin farklı perspektiflerden evreni ifade ettiğini birbirlerini tamamlayıcı olduğunu vurgular. Bilimsel bilginin sürekli değiştii için ayet tefsirlerinde

dikkatli kullanılması gerektiğini belirtir. Kur'an'ı bir dil olgusu olarak tanımlar ve onun tarihi, astronomi veya gramer kitabı gibi ele alınamayacağını ifade eder. Bilimin açıklama dinin anlam verme işlevi olduğunu ve bu ikisini birleştirenin felsefe olduğunu belirtir. Ayrıca dinin siyasetle de karşı karşıya olduğunu ve bu ilişkinin toplum huzuru için önemli olduğunu ifade eder.

Cüendioğlu, din ve bilimin birbirinden ayrı tutulması gerektiği görüşünü savunur. Bu ayrım hem dinin hem de düşüncenin kendi alanlarında serbestçe gelişmesine ve ilerlemesine olanak sağlar. İnançlar ve düşünceler her biri kendi çerçevesi ve yaklaşımı içinde anlaşılmalı ve değerlendirilmeli üzere tasarlanmıştır. Bu çerçeveyi ve yaklaşımı dikkate alarak din ve düşünce arasındaki çatışmaları ve çelişkileri azaltabiliriz. Her ikisi de insanın varoluşsal arayışlarının ve deneyimlerinin önemli bir parçasıdır ve her ikisi de kendi alanlarında ve yöntemlerinde saygı görme hakkına sahiptir. Bu sayede her birinin değeri ve önemi birbirlerini karşılıklı olarak tamamlar ve zenginleştirir.

Cüendioğlu'na göre her müslümanın en büyük dileği, Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönemdeki sahipsiz iman ve salih amel birlikteliğini günümüzde de yaşayabilmektir. Bu hedefe ulaşmak için Müslümanların Kur'an'ın içeriğini ve sunum biçimini doğru bir şekilde kavraması gerekmektedir. Ancak modern İslam düşüncesi meşruiyetini sadece Kur'an ve sünnete uygunluğundan değil modern yaşam ve politik otoritelere uygunluktan da alır. Bu dini öğretilerin çağdaş normlara ve siyasi gerekliliklere göre uydurulduğu anlamına gelebilir. Dini metinlerin mevcut koşullara uydurulmasının sınırlarının ve etik sorunlarının ciddi bir şekilde tartışılması gerekmektedir. Kur'an'ın Arapça dilinde olduğu gibi evrensel bir dili ve anlamı olduğunu kabul etmek zorunda olduğumuzu ifade eden Cüendioğlu'na göre Arapça, Kur'an'ın bir parçasıdır fakat anlamı taşıyan tek araç değildir. Bunun yanında anlamı belirleyen sadece metin değil aynı zamanda metni okuyan ve onu anlamaya çalışan bireyin öznel deneyimleridir.

Cüendioğlu, tasavvufun deneyim ve duygusal süreçlerle ilişkisini aynı zamanda teorik ve akademik boyutlarını ele almıştır. Tasavvufun toplum düşüncesinin özgüvenini kaybettiği dönemlerde yaygınlaştığını belirtirken medeniyetlerin çöküşünde tasavvufun rolünü ve umutsuzluğa dönüşme potansiyelini tartışmıştır. İslam Dünyası'nın bu zihinsel sorunu çözmesi gerektiğini ifade ederek tasavvufun

unsurlarının yani öznelcilik, görecelilik, kuşkululuk, çoğulculuk ve tarihselciliğin temizlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Adanır, Oğuz. “Sinemada Gerçeklik ve Düşsellik / Hakikat ve Yalan”. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* 0/14 (2015), 171-173.
- Akal, Cemal Bali (ed.). *Devlet Kuramı*. Ankara: Dost Kitabevi, 2018.
- Andersen, Nathan. *Gölge Felsefe Platon’un Mağarası ve Sinema*. çev. Nalan Kurunç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Armes, Roy. *Sinema ve Gerçeklik Tarihsel Bir İnceleme*. çev. Zeynep Özen Barkot. İstanbul: Doruk Yayınları, 2019.
- Asiltürk, Cengiz T. *Sinemada Diyalektik Kurgu*. İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2008.
- Başaran, Yasin Ramazan. “Muhatabın Bağlamı Düccane Cündioğlu’nun Yorum Metoduna Bir Bakış”. *Notlar Dergisi*.
https://www.academia.edu/12452486/Muhatab%C4%B1n_Ba%C4%9Flam%C4%B1_D%C3%BCcane_C%C3%BCndio%C4%9Flunun_Yorum_Metoduna_Bir_Bak%C4%B1%C5%9F_
- Bolay, M. Naci. “Bedîhî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/322-323. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedihi>
- Cassirer, Ernst. *İnsan Üstüne Bir Deneme*. çev. Necla Arat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Cündioğlu, Düccane. “Aklın Ahlâka İhtiyacı Yoktur!” *Yeni Şafak* (blog), 11 Kasım 2006. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/duccane-cundioglu/aklin-ahlka-ihtiyaci-yoktur-2424>
- Cündioğlu, Düccane. *Anlamın Buharlaşması ve Kur’an*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.
- Cündioğlu, Düccane. “Aydınlık Türkiye’nin Habercisi”. *Yeni Şafak Arşiv* (blog), 17 Ağustos 2003. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/agustos/17/dcundioglu.html>
- Cündioğlu, Düccane. *Daire’ye Dair*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- Cündioğlu, Düccane. “Düccane Cündioğlu: Ezber ve Tekrara Övgü!” *Yeni Şafak Arşiv* (blog), 11 Haziran 2005. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2005/haziran/11/dcundioglu.html>
- Cündioğlu, Düccane. *Düşünce Düşlenir*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.
- Cündioğlu, Düccane. “Estetik ve Dünya Görüşü”. *Yeni Şafak* (blog), 20 Aralık 2008. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/duccane-cundioglu/estetik-ve-dunya-goruu-14409>

- Cüendioğlu, Dücane. “Felsefe’nin İslâmîsi”. *Yeni Şafak* (blog), 12 Ağustos 2007. [https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioğlu/felsefenin-islmsi-6432](https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioглу/felsefenin-islmsi-6432)
- Cüendioğlu, Dücane. “Fiziksiz Metafizik ve/veya Doğasız İlâhiyat”. *Yeni Şafak* (blog), 24 Mayıs 2008. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioğlu/fiziksiz-metafizik-veveya-dogasiz-ilhiyat-11046>
- Cüendioğlu, Dücane. *Hakikat ve Hurafe*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2019.
- Cüendioğlu, Dücane. “İbn Sina'nın ‘Namaz Risalesi’nin Hatırlattıkları”. *Yeni Şafak* (blog), 01 Haziran 1999. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioğlu/ibn-sinanin-namaz-risalesinin-hatirlattiklari-42211>
- Cüendioğlu, Dücane. “İslâm Felsefesi”nin Özgünlüğünden Söz Edilebilir mi? (I)”. *Yeni Şafak* (blog), 23 Mart 2001. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioğlu/islam-felsefesinin-ozgunlugunden-soz-edilebilir-mi-i-47919>
- Cüendioğlu, Dücane. *Keşf-i Kadim*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2008.
- Cüendioğlu, Dücane. *Keşf-i Kadim İmam Gazali’ye Dair*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2020.
- Cüendioğlu, Dücane. *Kur’an’ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.
- Cüendioğlu, Dücane. “Kurban Tartışmalarına İlişkin Maruzâtım”. *Yeni Şafak* (blog), 14 Mart 2000. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioğlu/kurban-tartimlari-ilk-maruztim-47992>
- Cüendioğlu, Dücane. *Mimarlık ve Felsefe*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Cüendioğlu, Dücane. “Noktanın Bilgisi”. *Yeni Şafak Arşiv* (blog), 04 Aralık 2005. <https://www.yenisafak.com/arsiv/2005/aralik/04/dcundioğlu.html>
- Cüendioğlu, Dücane. “Orucunu Açarken Tutabilir Misin?”. *Yeni Şafak* (blog), 06 Eylül 2008. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioğlu/orucunu-acarken-tutabilir-misin-12656>
- Cüendioğlu, Dücane. *Ölümün Dört Rengi*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Cüendioğlu, Dücane. “Ölümün Dört Rengi (II)”. *Yeni Şafak* (blog), 16 Kasım 2008. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioğlu/olumun-dort-rengi-ii-13861>
- Cüendioğlu, Dücane. *Sanat ve Felsefe*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Cüendioğlu, Dücane. *Sinema ve Felsefe*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.
- Cüendioğlu, Dücane. *Söz’ün Özü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Cüendioğlu, Dücane. *Türkçe Kur’an ve Cumhuriyet İdeolojisi*. İstanbul: Kitabevi, 1998.

- Cündioğlu, Düccane. “Türkiye’deki Tek Filozof Benim”. *Yeni Şafak* (blog), 30 Eylül 2007. <https://www.yenisafak.com/hayat/ducane-cundioglu-turkiyedeki-tek-filozof-benim-71827>
- Çağrııcı, Mustafa. “Metâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/398-399. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004. <https://islamansiklopedisi.org.tr/meta>
- Çelebi, Vedat. “Sinema ve Felsefe İlişkisinde Hareketle Yapay Zekâ Filmi Ex Machina’nın İncelenmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/72 (2020).
- Çiğdem, A. Hakan. “Sinemada Görüntü ve Gerçek İlişkisi”. *Sanat Dergisi* 1 (2010), 97-102.
- Deleuze, Gilles. *İki Konferans Yaratma Eylemi Nedir?* çev. Ulus Baker. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2003.
- Deleuze, Gilles. *Müzakereler*. çev. İnci Malak Uysal. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2006.
- Doğan, Şahin. *Arafta Bir Entelektüel Düccane Cündioğlu*. İstanbul: Yüzleşme Yayınları, 2020.
- Ekşici, Zeynep. *Jean Jacques Rousseau’nun Aydınlanma Eleştirisi*. Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ercan, Yavuz. “Usul, Yöntem, Metod, Araştırma Kavramlarının İzahı”. *Ders: Tarih Metodolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Açık Erişim Yayınları, 2010. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=1808>
- Eşli, Meral Özçınar. *Türk Sinemasının Felsefi Arka Planı Sinemayı Felsefeyle Düşünmek*. İstanbul: Doruk Yayınları, 2012.
- Farago, France. *Sanat*. çev. Özcan Doğan. Ankara: Doğubatı Yayınları, 2006.
- Fazlıoğlu, İhsan. *Kendini Bulmak*. İstanbul: Papersense, 2015.
- Gambetti, Zeynep. “Siyaset Bilimi ve Felsefe”. *Gökhan Atulgan, Atilla Aytakin (der.), Siyaset Bilimi. Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, Yordam Kitap, 2012*. Erişim 30 Kasım 2023. https://www.academia.edu/2360559/Siyaset_Bilimi_ve_Felsefe
- Güler, Mehmet. “Zamanın Ötesinde Bir Düşünür Düccane Cündioğlu”. *Maraş Gündem*. 07 Aralık 2015. Erişim 08 Mayıs 2023. <https://www.marasgundem.com.tr/makale/zamanin-otesinde-bir-dusunur-ducane-cundioglu-14627>
- G.W.F, Hegel. *Tarihte Akıl*. çev. Önay Sözer. İstanbul: Ara Yayıncılık, 1991.

- Kanat, Emine Büşra. “Metodoloji Nedir? Metodoloji Yöntemleri Nelerdir?” *IENSTITU* (blog), 20 Ocak 2020. <https://www.iienstutu.com/blog/metodoloji-nedir>
- Kant, Immanuel. *Seçilmiş Yazılar*. çev. Nejat Bozkurt. Bursa: Sentez Yayınları, 2015.
- Karakuş, Abdulkadir. “Kur’an Perspektifinden Din-Bilim İlişkisi”. *Akif* 52/2 (2022), 57-72. <https://doi.org/10.51121/akif.2022.22>
- Kavuran, Tamer - Dede, Bayram. “Platon ve Aristoteles’in Sanat Etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları”. *Sanat Dergisi* 23 (2014), 47-64.
- Kaya, Mahmut. “İhsâu’l-Ulûm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/549-550. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihsaul-ulum>
- Keskinalemdar, Hale. *Ekspresyonizm Kavramı ve Mimarlıkta Ekspresyonizmin Frank Gehry Bağlamında İncelenmesi*. Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011. <http://hdl.handle.net/11527/3293>
- Koca, Özgür. “Din Ve Akıl: Düccane Cündioğlu’nun Teklifi Üzerine Bazı Yorumlar”. *Kıtalararası* (blog), 15 Kasım 2019. <https://kitalararasi.com/2019/11/15/din-ve-akil-ducane-cundioglunun-teklifi-uzerine-bazi-yorumlar-ozgur-koca/>
- Köz, İsmail. “Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 355-374. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000093
- Löwy, Michael. *Dünyayı Değiştirmek Üzerine Karl Marx’tan Walter Benjamin’e Siyaset Felsefesi Denemeleri*. çev. Yusuf Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Menteş, Murat. “Hayat Gündemde Değil”. *Yeni Şafak* (blog), 14 Mayıs 2013. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/murat-mentesh/hayat-gundemde-degil-37686>
- Nihal Petek Boyacı Gülenç. *Platon’da Bilgi-İktidar İlişkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Ollman, Bertell. *Diyalektiğin Dansı / Marx’ın Yönteminde Adımlar*. çev. Cenk Saraçoğlu. İstanbul: Yordam Kitap, 2019.
- Öztürk, Serdar. “Ingmar Bergman’ı Sinematik Felsefe Açısından Düşünmek”. *SineFilozofi* 4/8 (2019), 164-176.
- Öztürk, Serdar. *Sinema Felsefesine Giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2018.
- Platon. *Timaios*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2020.
- Platon (Eflatun). *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

- Platon (Eflatun). *Sokrates'in Savunması*. çev. Teoman Aktürel. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000. <https://www.remzi.com.tr/kitap/sokratesin-savunmasi>
- Rıfat Gökhan Koçyiğit. "Mimarlık Felsefesinin Epistemolojik Temelleri". İstanbul: TMMOB, 2022.
- Rüşd, İbn. *Siyasete Dair Temel Bilgiler*. çev. Muharrem Hilmi Özev. İstanbul: Bordo Siyah, 2013.
- Scruton, Roger. *Modern Felsefenin Kısa Tarihi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsal - Utku Özmakas. Ankara: Dipnot Yayınları, 2018.
- Sütçü, Özcan Yılmaz. *Gilles Deleuze'de İmge Hareketi Olarak Sinemanın Felsefesi*. Bursa: Sentez Yayınları, 2015.
- Şahin, Sezen Başak Özünur - Kavas, Kemal Reha. "Soyut Düzlemlerin Algısal Kompozisyonu: Mimarlık-Felsefe Etkileşimi Çerçevesinde Luis Barragán'ın Konut Mimarlığı Üzerine Dönemsel Bir Okuma". *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10 (2021), 120-137.
- Şengül, Hüseyin. "Tanrı'yı Şehre Çağırarak Zorundayız". *Yazar Portal* (blog), 07 Mayıs 2011. <https://www.yazarportal.com/%e2%80%9ctanri%e2%80%99yi-sehre-cagirmak-zorundayiz%e2%80%9d/53141/>
- Şimşek, İsmail. *Yeni Başlayanlar İçin Din Felsefesi*. Ankara: Otto, 2021.
- Şulul, Cevher. "İlk İslam Filozofu Kindî'nin Hayati ve Felsefi Düşünceleri". *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 11/44 (2015), 59-83.
- Timuçin, Afşar. "Felsefenin ve Bilimin Karşında Sanatın Yeri ve Anlamı". *Bilim ve Gelecek* (blog), 01 Mayıs 2011. <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2011/05/01/felsefenin-ve-bilimin-karsinda-sanatin-yeri-ve-anlami/>
- Tipigil, Deniz. "Ayın Konuğu: Düccane Cündioğlu". *Düşün-ü-yorum* (blog), 18 Kasım 2016. <https://www.dusunuyorumdergisi.com/ayin-konugu-ducane-cundioglu/>
- Vural, Mehmet. *İslam Felsefesi Sözlüğü*. Ankara: Elis Yayınları, 2020.
- Yüce, Fatma. "Sophialogos'tan Logosophia'ya Felsefeye Anlam Merkezli Yeni Bir Perspektif". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 321-352.
- "Bir Toplum Karşıtlığı Olarak Felsefe". haz. Düccane Cündioğlu. <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=DBh7nrrzGKg>. Yayın Tarihi 20 Ocak 2021. <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=DBh7nrrzGKg>

Sorularla Risale. “‘Cehl-i Mürekkep’ Ne Demektir?” 22 Temmuz 2010. Erişim 21 Kasım 2023. <https://sorularlarisale.com/cehl-i-murekkep-ne-demektir>

Biyografya. “Düçane Cündioğlu”. Erişim 18 Kasım 2023. <https://www.biyografya.com/biyografi/8121>

“Düçane Cündioğlu - Ahmet Kasım Han ile Yüz Yüze”. haz. TV100. <https://www.youtube.com/watch?v=kMrvC5-5TwU>. Yayın Tarihi 19 Aralık 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=kMrvC5-5TwU>

“Düçane Cündioğlu - Prof. Dr. Ahmet Arslan, İzmir, Felsefe ve Biz”. haz. Düçane Cündioğlu Arşiv. <https://www.youtube.com/watch?v=TTNu0Q2hGRE>. Yayın Tarihi 17 Ocak 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=TTNu0Q2hGRE>

“Düçane Cündioğlu, TV5, Medya Analiz”. haz. Düçane Cündioğlu Arşiv. <https://www.youtube.com/watch?v=oJipr06fGxA>. Yayın Tarihi 28 Aralık 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=oJipr06fGxA>

“Düçane Cündioğlu ve Felsefe - Okan Bayülgen ile Nokta”. haz. TV100. <https://www.youtube.com/watch?v=tQ6snXYZvjU>. Yayın Tarihi 13 Nisan 2021.

“Felsefe ve Psikiyatri İlişkinin Kökenleri”. haz. Pandora- Felsefe. <https://www.youtube.com/watch?v=83P-I6FR3PY>. Yayın Tarihi 19 Kasım 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=83P-I6FR3PY>

“Özgürlük Nedir? (1)”. haz. Düçane Cündioğlu. <https://www.youtube.com/watch?v=zpLoi6GGCYU>. Yayın Tarihi 10 Temmuz 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=zpLoi6GGCYU>

“Son Çılgılık: Averroes (3)”. haz. Düçane Cündioğlu. <https://www.youtube.com/watch?v=KdpY8CJNTFQ>. Yayın Tarihi 02 Mayıs 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=KdpY8CJNTFQ>

“Teke Tek Özel ‘Aydınlanma Nedir?’ (Düçane Cündioğlu)”. haz. Habertürk TV. <https://www.youtube.com/watch?v=9i-jRlICBhA>. Yayın Tarihi 23 Ekim 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=9i-jRlICBhA>